
PASKUTINIOJI PSALMĖ

Antanas Gailius

Viešpatie, dešinę savo patrauk truputį į šalį,
Duok atsikvėpti pavargėliui, antrąjį tūkstantį metų
Vaikštančiam Tavo keliais.

Tiek negerų ženklų gal tik prieš Didžiąją Schizmą
Žmonės regėjo visur: danguj, vandenuos ir medžiuos,
Paukščiai – ir tie mus pamiršo, išskrido, vaikus pasiėmę,
Virš rugsėjo laukų, per Tavo didelį dangų,
šviečiant žvaigždėms, rėkdami, lyg būtų šmėklas išvydę
Vėstančiuos mūsų namuos. Tik vėjas bulvienose pusto
Dūmus laužų, tik pėdsakas batų guminių,
Molin įspaustas giliai, per vidurį lauko vingiuoja.

Būta ženklų ir kitų: po dangų blaškės kometos,
Saulė buvo užtemus, ir buvo užtemęs Mėnulis,
Žemė drebėjo mieste Konstantino, ir spalį pražydo
Vyšnios kaimyno sode.

Ar būna ženklų baisesnių?

Dar negirdėjau, tiesa, kad būtų kur nors pasirodę
Nykūs pulkai flagelantų, tačiau nenustebčiau visai,
Eiseną niauriai išvydęs vieškely, ten, už kalnelio.

Taip, čia laikai lyg prieš marą: per visą Adventą Kalėdos,
Paikos ir graudžios, ir žiaurios linksmybės, ir juokdario veidas
Žvelgia kasdien į tave, vos laikraštį rytą praskleidus:
Naujas kasdien ir kasdien vakarykščiais, paikais ir rėksmingais,
Dar pradvokęs juokais, nors nieko jau neima juokas.

Baigės istorija! – šūkteli scenoj artistas guvus,
Salė jam ploja smagi, o gatvėj, lauke, pro teatrą
Traukia ir traukia, ir traukia pabėgėlių vilkstinės ilgos:
Tavo albanai tenai, čekėnai Tavo, lietuviai,
Traukia Jokūbo vaikai ir dingsta, tirpsta ore
Lyg nė gyvenę nebūtų, visi jau pakilę nuo žemės,
Kojom basom, kruvinom.

Iš vandenų sietuvos

Kyla balsai lyg migla, o vėjas juos bloškia pakriaušėn,
Neša ir sklaido laukuos – andai mieste jau girdėjau
Kalbant, kad niekadoms jie Tavęs nepasieks, kad Tavęs
Gal ir iš viso nėra, kad mums virš galvų ne paskliautė

Skaistvario gryo, tvirta, tik dieną nuo oro pasmėlus,
Bet vaiki vakarais ir rytmetį ankstų, Tavasis
Būstas, buveinė, kurion ir mus kada nors pasiimsi
Į kareivijų pulkus, ugnies kalavijais ginkluotus, –
Ne, kad ten tik ertmė, tamsi, juoda ir ledinė
Iš kurios mum nėra ko laukti – nebent prapulties.

Štai kokie vaikšto gandai, ir man neramu, kad rūstybė
Mus Tavoji užgrius, kaip buvo ne kartą užgriuvus,
Tad ir meldžiu, kad šiek tiek patrauktumei dešinę savo
Ne dėl penkių dešimčių, kurių gali ir nerasti,
Ne – dėl to Vieno, kuris, po mūsų molynę klampojęs,
Skurdą mūsų regėjęs, šalin nenusuko akių.

Vytautas Survila.
XXX. 1999

DIENORAŠTIS

Liudas Jovaiša

Spalis 4. Keista atsidurti mieste, kuris visai nepanašus į Vilnių. Pizoje galybė siaurų gatvelių, kuriose chaotiškai juda ir burzgia visokios transporto rūšys, apsilaupe ir nutriušę (kur Paksas?) namų fasadai, dėl kurių, regis, niekas nesuka galvos, po langais ir viršum gatvės džiūstantys skalbiniai, užiantis turgus renesansinių arkadų juosiamoje aikštėje. Senamiesčiui ir istorijai čia nestabmeldžiaujama, veikiau atvirkščiai – regis, atsainiai mojava ranka: vaikišciai ramiausiai spardo kamuolių į glotnų XVII a. pradžios balto marmuro bažnyčios fasadą. Klegesio, kvapų, transporto ir skalbinių prikimštas viduramžių miestas natūraliai gyvas. Net be „Gyvosios istorijos“ programos. O gal kaip tik be jos?

Spalis 8. Vakaras. Lenkai tėvai pranciškonai sulindę į televizorių. Jacekas, uoliausias Kwańniewskio priešininkas, dar vakar buvęs pilnas vilčių, niekaip nenori susitaikyti su realybe.

Kone kasdien praeidamas pro netoliese esantį namą skaitau: *Tutti promettono, nessuno mantiene. Vota nessuno* („Visi žada, niekas netesi. Nebalsuok nė už vieną“). Ką gi, neblogas patarimas tiems, kurie nežino, už ką balsuoti. Bet vis tiek balsuos...

Apie Lietuvą žinių beveik nėra. Iliuzijų irgi. Paguodai prisimena dar vienas laiku pasirodęs *grafitti* iš intymesnės vietos: „Jei kovoji, gali pralaimėti, bet jei nekovoji, jau esi pralaimėjęs“.

Spalis 9. Toscanelli rūmuose Arno krantinėje kitados siautėjo lordas Byronas, susigalvodavęs visokių aristokratiškų (?) pramogų. Syki, sako, nenulipdamas nuo arklio užšuoliavęs laiptais tiesiai į *belle-étage*. Tantai primenančioje plafono freskoje – jaunas romantiškas herojus ant žirgo, o priešais jį – kankliuojanti mūza. Dabar nusigyvenusios ir rūmus valstybei pardavusios giminės buveinėje – archyvas; dalyje apartamentų apibrizgusiais sienų apmušalais įkurdintos saugyklos. Iš atvertos spintos žvelgia gausybė pergamentinių tūtelėlių, sukaišiotų į pertvaromis padalytą erdvę. Viename „narvelyje“ – bent keliolika pergamentų chronologine tvarka, pvz., 1375 m. sausis – birželis. Galvoje suspengia. Lietuva išties toks nuolat apsemiamas Europos pakraštys, kaip Rusnės pievos. Kai 1263 m. čionykščiaime pranciškonų vienuolyne susirinkusi generalinė

kapitula nutarė skambinti varpais „Viešpaties Angelo“ maldai, varpų dūžiai mūsų nepasiekė – Daumantui užsimojus kalaviju, vėl prasmegome aklinoje barbarybės tamsoje.

Ir mūsų pergamentai liko neparašyti.

Spalis 12. „Ne Jubiliejui!“ „Ne kunigams!“ „Ne klonavimui!“ „Studentų valgykla – visiems!“ Protestai prieš mėsdžius žmones ir Berlusconi, užuojauta palestiniečiams. Ant sienų – gyvas ir regimas nuotaikų ir nuostatų pulsas. Kai kas gal tiktų ir lietuviams, pvz., „McDonaldo maistas – šlamštas“. Kaži ar yra dar pasaulyje šalis (be tos, kur upės teka), kur *McDonaldas* ar kinų virtuvė būtų tokia brangi (ir kone prestižinė), palyginti su prancūzų...

Tiesa, ir rašytojams minčių kartais pristinga. Tada paprasčiausiai pasiteiraujama: *Cosa vogliamo?* („Ko norime?“). Gali būti tikras, kad atsakymo ilgai laukti nereiks. *Vogliamo tutto* („Norime visko“).

Spalis 14. Trapi amžinybė: saulėkaitoje besišildanti katė ant mašinos kapoto ir balandis ant Cosimo Medici galvos.

Spalis 16. Ryta mane susistabdžiusi studentė pakvietė ateiti nagrinėti Marxo ir Engelso. Prie fakulteto durų iš tolo švytėjo jaunuolių leniniečių – darbininkų rėmėjų – plakatas, paaiškinas, koks blogas Koštunica ir koks kankinys Miloševićius. Tualete perskaičiau: „Amerikiečiai – žudikai!“ ir „Tegyvuoja komunizmas!“ Dievaži, rytoj ir aš ką nors parašysiu...

Spalis 17. Kompiuteryje – pirmas „Lietryčio“ puslapis: Razmaitės narkotikai, Landsbergio pensija, žudikų teismas. Kavinėje atverstame *Il Tirreno* (yra toks vietinis Livorno laikraštis) pirmame puslapyje – kraujuojanti Jeruzalė. *Suum cuique?*

Spalis 19. Pranciškonai konventualai rengiasi kovai sausio generalinėje kapituloje – pagaliau žadama mažinti Italijos provincijų skaičių. Provincijų daug, jos nedidelės, pašaukimų trūksta (ir ši vienuolyną aptarnauja lenkai), o provincijolai italai centrinėje valdžioje lemia neproporcingai daug. Čionykščiaiai net su anglais

susėdę guodėsi... Bažnyčioje europocentrizmo galo teks palaukti, jeigu Europa dar turi emancipuotis iš italokratijos?

Spalio 20. Vartau žurnalus. Suknista socialistų lindyne. Kadangi Bažnyčios istorijos čia nėra, nėra ir katalikiškosios Reformos, tik *disciplinamento sociale* (tai lyg ir „socialinis sudrausminimas“). Oi, apsidžiaugtu Bumblauskas...

Nepaisant to, jog, anot progresyvių italų istorikų, mano disertacijos tema yra pavėlavusi bent 20 metų ir turėčiau jaustis jei ne kaip geologinė iškasena, tai bent kaip iš Gvinėjos Bisau džiunglių išlindęs civilizacijos nesuniokotas žmogėnas, guodžiuosi ne tik tuo, kad iš Lietuvos išėjęs aš ir vėl sugrįšiu į jį, ar kad, anot Irenos V., syki sustojęs kurioje nors vietoje, po kurio laiko, ratui apsisukus, gali būti pirmas. Pirašyta daugel straipsnių, paskelbta daug tyrimų perspektyvų, tačiau iš visos gausybės tikrai gerų, originalių ir pagavių straipsnių nedaug, o įsimenančių autorių ir visai mažai. Be to, neapleidžia įspūdis, kad itin mėgstama apsiriboti „konceptualumu“ (neretai ir abejotinos vertės), užuot ėmusis realaus tyrimo: ne veltui itin populiarūs žanrai čia – *premissa* (įžanga), *intervento* (pasisakymas diskusijoje) ar – itin „itališkas“ net savo leksine raiška – *a proposito*. Kai imamasi konkretaus tyrimo, rezultatas blankus: nuobodžios ir išprievartautos knygos, apgaulintai supakuotos į provokuojantį ir viliojantį pavadinimą. Nors Bossy čia kritikuojamas ir nemėgstamas, o Jedino autoritetas kartais formaliai dar pasitelkiamas, nepanašu, kad kas nors būtų pranokęs pirmojo rafinuoatumą bei eleganciją ir antrojo aiškumą. Abiems prikišdama subjektyvumą (Bossy – „konservatorišką“ požiūrį ir meilę Viduramžiams, Jedinui – analogišką meilę katalikiškajai Reformai), „pažangioji“ istoriografija ne tik ne mažiau subjektyvi, tridentinėse reformose garbindama progreso dvasią, bet ir nesugeba sukurti nieko, kas įtaigos galia prilygtų jos aukoms.

Istorija neturi įtikinti, istorija turi sužavėti.

Spalio 23. Įstabus daiktas ne tik italų virtuvė, bet ir studentų valgykla. Kainos joje komunistinės (gal iš čia ta meilė raudonai vėliavai?), tačiau įėjimas – tik studentams. Parodęs pažymą, kad esi įsimatrikuliuavęs universitete, gauni magnetinę kortelę, kurią prie valgyklos esančiame automate turi nuolat „pašerti“ pinigais. Taigi dvi eilės: iš pradžių prie automatų, po to – prie maisto. Pastaroji paprastai ilga, sparčiau pajuda tik tada, kai kas nors laukia ryžių ir praleidžia priekin kitus. Šaunu

pirmyn – kaip liepė Katrė ir Artūras, valgau makaronus, sakė, kad kažgi kuo sveika.

Spalio 25. Istorikai žino VISKĄ. Apie mus jie žinos daug geriau negu mes patys. Paaiškinta bus net tai, ką darome nesąmoningai ar tyčia atvirkščiai, arba tai, kas tėra paprasčiausias atsitiktinumas. Tarp dėsnių, procesų, socialinių grupių ir epochos dvasios iš žmogaus lieka tik marionetė, apie kurią viskas žinoma ir paaiškinama net tada, kai ji pati apie tai tyli. Neduokdie, atsišaukusi į Maironio atsidūsėjimą, kokia dūšėlė prakalbėtų... Na, bet praeitis už garbės ir orumo įžaidimą į teismą nepaduos...

Valia ir galia žinoti – begalinė ir nepasotinama. Kotryna Sienietė, pasirodo, yra ne kas kita kaip „kanonizuota anoreksija“. Kur toje svirtelių ir sankabų istorijoje laisvė, atsitiktinumas / Apvaizda, paslaptis, stebuklas? Naivi Apšvietos mokslo visagalybė ir sunkiai slepiama, nors retai deklaruojama pretenzija į objektyvumą, regis, galėtų būti pakankamas pagrindas perkelti istorijos studijas universitetuose kur nors prie matematikos (suskaičiuoti faktus ir statistiškai apibendrinti juk svarbiau negu mokėti parašyti normalų taisyklingą sakinį), informatikos (koks istorikas be interneto virtualių svetainių?) ar biologijos. Lietuviško kraujo dalis Radvilos Našlaitėlio kraujyje jau nustatyta, dabar, anot vieno prieteliaus, eisim skaičiuoti chromosomų...

Spalio 27. Hm, keista „vidinio Babelio“ būseną – prarandu realybės ir jos kalbos jausmą. Bibliotekoje skaitant kažgi kas „nutrūksta“, ir nebežinau, nei kur esu (gal Lietuvoje, gal Nyderlanduose, gal Italijoje), nei kokia kalba (dažniausiai nesuprantama) šnekama aplink. Vargas, jei kas nors ko nors pasiteirauja – reikia mintyse „perbėgt“ visas sumišusias kalbas, kad rastum raktą beprasmiams garsų rinkiniui.

Spalio 30. Lieka stebėtis dosnia ir nenuilstančia čionykščių katalikų *caritas*. Misijų sekmadienį šv. Bonaventūros salėje misionierių naudai prekiaujama nebereikalingais niekučiais ir žaislais, per Visus šventus – suneštais pačių keptais pyragais labdaringos valgyklos labui. Sako, kai kas ir savo pačių pyragus nusiperka. Lengva? Pabandykit...

Lengvas rudens lapų kvapas pranašauja Vėlines. Net ir čia, prakeiktos renesansinės puikybės krašte, kasdienybės užėsiui tilstant, mintyse lieka tik du dalykai – galbūt tie patys, kurie mus aplankys mirties valanda – prisiminimai ir nuodėmės. Gal ir viltis?

BAŽNYČIA KINTANČIOJE LIETUVOJE

Vysk. Jonas Boruta SJ

Jau daugiau kaip dešimtmetis, kai Lietuvos ir kitoms Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenėms grįžtant iš komunistinės diktatūros į „normalų“ demokratinį gyvenimą, vyksta sudėtingi procesai. Čia noriu trumpai aptarti kai kuriuos Bažnyčios rūpesčius pokomunistinių transformacijų pakeistose mūsų krašto visuomenėje. Jau praėjo dešimtmetis nuo didelių pokyčių Lietuvoje pradžios. Ši kaitos laikotarpį apžvelgti ir objektyviai suvokti sudėtinga dėl dviejų priežasčių.

1) Kad vertintume objektyviai, reikia didesnio laiko atstumo: tada tiesiogiai dalyvavome įvykiuose, o dabar turėtume neveikiami emocijų blaiviai įvertinti procesus, kurie, prasidėję prieš gerą dešimtmetį, vienaip ar kitaip liečia ir dabartį. Tai aktualu ir dėl to, kad šio proceso pradžioje jausminis (euforinis) pakilimas buvo labai svarbus, daug sprendimų padiktavo jausmų pro-veržiai, o ne blaivūs ir ramūs apsvarstymai.

2) Kitas faktorius, trukdąs objektyviai vertinti pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje ir jos Bažnyčioje vykusius procesus – tai, kad šis dešimtmetis nėra nuosekli vienapasmė evoliucija – iš totalitarinės priespaudos į šviesų demokratijos ir pažangos rytojų. Dabartinėje visuomenės raidoje galima išskirti tarpsnius, nuspalvintus skirtingomis spalvomis, todėl, norint aptarti Bažnyčios vaidmenį, reikia jį vertinti kiekvienu iš tų skirtingų laikotarpių.

Žvelgiant elementariai ir paviršutiniškai, galima būtų išskirti 1988–1991 m. jausminio pakilimo laikotarpį, kai buvo labai gyvos viltys geriau gyventi tiek materialiai, tiek dvasinio-kultūrinio vystymosi prasme.

1992–1997 m. – nusivylimo metai, juos galima apibūdinti kaip visuomenės apatijos stiprėjimo periodą.

Nuo 1998 m. pradžios prasidėjo per pradinį transformacijų procesą susiformavusių ar pagal prieškarinio modelį atkurtų struktūrų irimo ir naujų politinių, ekonominių bei ideologinių grupuočių formavimosi etapas, kuris dar nesibaigė ir nėra aišku, kas iš to

galų gale išsikristalizuos.

Lietuvos Bažnyčiai rūpinčias praeities ir minėtų tarpsnių problemas gerai atspindi visuomenėje dar nepakankamai paskleisti dokumentai – Lietuvos vyskupų laiškas tikintiesiems Atsiprašymo ir atgailos dienai ir rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą proga¹. Jie susiję su svarbiausiais šio meto reikalais ir visuomenės bei atskirų jos grupių išipareigojimu krikščioniškoms vertybėms.

Iškyla ir subyra ne tik naujos grupuotės ar partijos, iškyla ir vėl užmarštin panyra atskiros asmenybės, ir dažniausiai visai neaišku, kas už jų stovi ar slepiasi. Visa tai traumuoja atviros skaidrios visuomenės formavimąsi, nes iš praeities iššaukiami įtarumo ir uždaramo savoje grupėje recidyvai. Skaudžiausia, kad Bažnyčios, t. y. atskirų kunigų ar katalikų veikėjų autoritetu, mėgina pasinaudoti ir tokių „recidyvų“ atmosferoje susikuriančios grupės, kurios siekia tradiciškai religingos liaudies pritarimą ar palaikymą. Tai skaldo ne tik politines partijas, visuomenines ir kultūrinės institucijas bei organizacijas, bet ir Bažnyčios struktūras, sunkina vyskupo ir kunigų bendravimą, nes dažnai iškyla abejonių ir nuogastavimų, ar kalbėdami su hierarchu kunigai (ar katalikų pasauliečių veikėjai) yra pakankamai atviri, ar siekdami „gerų“ – dažniausiai ekonominių – pasiekimų savaip suprastai Bažnyčiai nėra papuolę į neaiškių politinių ar ekonominių finansinių grupuočių įtaką. Tai kartais netikėtais rakursais iškyla rinkimų metu, kai kunigų pavardės atsiranda arba aiškiai antibažnytinę poziciją užimančių, arba radikalių (nacionalistinių ar ekstremistiškai revoliucingų) partijų ir partijėlių rinkiminių sąrašuose, arba kai dvasininkai aktyviai įsijungia į partinę propagandą, net sakykla pasinaudoja.

Tai nėra nei visuotinis, nei esminis reiškinys, bet jis skatina įtarumą, nepasitikėjimą, eskaluoja neat-

¹ „Lietuvos vyskupų laiškas Atgailos ir atsiprašymo dienos proga“, in: *Bažnyčios žinios*, 2000, Nr. 8 (104), p. 2; „Lietuvos vyskupų kreipimasis į kunigus ir tikinčiuosius“, in: *Bažnyčios žinios*, 2000, Nr. 18 (114), p. 14–15. Pradinį pokomunistinių transformacijų etapą mūsų krašte yra pristatęs tėvas Vaclovas Aliulis MIC savo pranešime 45-ajame

me Tarptautiniame kongrese Kionigsteine 1995 m. Apie Bažnyčios (ir apskritai bažnytinių organizacijų) ekonominę ir finansinę padėtį šių dienų Lietuvoje rašoma Lietuvos stačiatikių labdaros ir paramos fondo preprinte R. Januškevičiaus ir S. Kazarinovo studijoje „Kas ką finansiškai remia – religinės bendrijos valstybę ar atvirkščiai?“

virumo nuotaikas net Bažnyčios viduje. Palaikoma ir toliau įtvirtinama klaidinga nuostata, kad Bažnyčia ir jos egzistencija visuomenėje pateisintina tiek, kiek ji „naudinga“ vienokiems ar kitokiems kultūriniais, tautiniams, politiniams ar partiniams tikslams, t. y. Bažnyčia gera ir toleruotina tiek, kiek leidžia manipuliuoti savimi įvairių laikinų visuomenės tikslų labui, jai nepripažįstant net teisės viešai kalbėti apie autentiškus tikslus, kyšančius iš pačios Bažnyčios prigimties. Išreikšti tradicine bažnytine leksika, daugeliui politikų jie skamba visai nesuprantamai: išganymas, Dievo karalystė, Dievo vaikų laisvė, ramybė ir džiaugsmas Šventojoje Dvasioje.

Tokia situacija susidarė ne vien dėl sovietmečiu susiformavusio mentaliteto, bet ir jau nuo XIX a. krašte gyvenusių nacionalinių grupių mąstysenoje išsigalėjusių stereotipų. XIX a. viduryje pereinant nuo pilietinės tautos sampratos prie tautos, kaip kultūrinės-kalbinės bendrijos, sąvokos, pagrindinių mūsų katalikiškų tautinių bendrijų – lietuvių ir lenkų – lyderių mąstysenoje įsitvirtino nekvestionuojamas teiginys, kad Katalikų Bažnyčios pagrindinė paskirtis – įtvirtinti vienos ar kitos tautinės grupės nacionalinį, kultūrinį identitetą, tarnauti arba lietuviškumui, arba lenkiškumui, lyg visuotinė Katalikų Bažnyčia Kristaus būtų buvusi suburta kultūriniam lietuviškumui ar lenkiškumui mūsų krašte išskleisti.

Prieš tokį suprimityvintą, neautentišką Bažnyčios paskirties supratimą praeityje ir šiandien labai aiškiai pasisakė Lietuvos vyskupai savo laiške 2000 04 14 Jubiliejinių metų atgailos ir atsiprašymo dienos proga. Šis laiškas susilaukė gana plataus atgarsio tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio šalyse, todėl noriu pateikti kiek ilgesnę minėto dokumento citatą.

„Apgailime, kad Bažnyčia bėgant amžiams leisdavosi įtraukiama į tautybių kivirčius ir reikiamai nesipriešindavo, kai tautinis egoizmas ėmė viršų nustelbdamas Evangelijos vertybes. Bažnyčios atmintį slegia elgesys tautinių veikėjų, kurie tarpusavio kovose nau-

dojosi religiniais katalikų jausmais.

Apgailime, kad dalis Bažnyčios vaikų Antrojo pasaulinio karo metais stokojo meilės persekiojamiems žydams, neišnaudojo visų įmanomų būdų jiems ginti, o ypač kad stokojo ryžto paveikti tuos, kurie talkininkavo naciams. Bažnyčios atmintį slegia visos praeities

antisemitizmo apraiškos, kurias atsakomybės ir krikščioniškos meilės stokojantys žmonės bando pakurstyti ir mūsų dienomis.

Apgailime, kad Bažnyčios vaikai dėl žmogiškojo silpnumo, baimės ar net asmeninės naudos ne tik prisitaikydavo prie nusikaltamų okupacinių režimų, apleidami savo religines, moralines bei pilietines pareigas, bet ir talkindavo pavergėjams. Bažnyčios atmintį slegia kaltės tų pakrikštytųjų pasauliečių ir dvasininkų, kurie kolaboravo su Tėvynės ir Bažnyčios engėjais.

Apgailime, kad Bažnyčios vaikai, Evangelijos kviečiami tarnauti vargdieniams, ne kartą stokojo jautrumo skurdo, priepauidos ir socialinės neteisybės akivaizdoje. Bažnyčios atmintį slegia nenušluostytos mažiausiųjų seserų ir brolių ašaros.

[...] Apgailėdami praeities ir dabarties kaltes trokštame, kad Jubiliejiaus metai taptų mūsų Bažnyčios atsinaujinimo ir šventėjimo laiku, o naujas šimtmetis – santarvės, vienybės, atsakomybės vienu už kitus ir krikščioniškos meilės amžiumi.“

Manome, kad šis praeities, o iš dalies ir dabarties mąstymo ir veiksenos klaidų įvardijimas padės įveikti ir šių dienų gundymus, susidaryti autentišką Bažnyčios paskirties supratimą ir užkirs kelią norintiems

manipuliuoti Bažnyčia, nesvarbu, tautinių, politinių ar asmeninių tikslų siekiant.

Dar aiškiau autentišką požiūrį į Bažnyčios misiją mūsų krašte dabartinėmis sąlygomis (žvelgiant ne tik į praeities klaidas, bet ypač į šiandienę situaciją, kad ir netiesiogiai) atspindi 2000 09 08 dienos vyskupų laiškas tikintiesiems artėjančių parlamento rinkimų proga. Manau, šis laiškas-kreipimasis atspindi ir Bažnyčios, ir visuomenės padėtį mūsų krašte praėjus po-

Gintautas Trimakas. Bernardinų bažnyčios interjeras. Fragmentas. 1998. Fotografija

komunistinių reformų dešimtmečiui. Štai keletas vietų iš šio Lietuvos vyskupų laiško:

„Perskaitytė į Seimą einančių partijų programas, pastebėtume daugelio jų bendrą vardiklį: jos nekalba apie tikinčiųjų ir Bažnyčios teises, apie žmonių, ypač jų moralės ugdymą, apie rūpestį ginti gyvybę, saugoti ir remti šeimą, puoselėti krikščioniškas vertybes. Kai kurių partijų programose pabrėžiama vien būsima materialinė gerovė. Tačiau materialinė gerovė negalima be pagarbos dvasinėms vertybėms, ir rizikinga rinkti partijas bei asmenis, kurie neatsižvelgia į gyvybinius visuomenės reikalus ir tikintiesiems aktualius dalykus, netgi bando išstumti tikybės pamokas iš mokyklų tvarkaraščio.

Iš Seimo narių, kuriems suteiksime galimybę atstovauti mums visiems ir nuo kurių didžia dalimi priklausys mūsų Tautos gerovė, laukiame ir turime teisę reikalauti:

- pagarbos žmogaus orumui ir teisėms, ypač teisei į darbą, būstą, švietimą, sveikatos apsaugą;
- globos ir paramos šeimai, ypač jaunosms šeimoms;
- tėvų teisės auklėti savo vaikus pagal moralinius ir religinius įsitikinimus garantavimo;
- dėmesio jaunimo švietimui ir religiniam bei doringam ugdymui mokyklose, organizacijose, judėjimuose;
- rūpesčio dėl tautos doros išlaikymo, drašos kovoje su korupcija;
- pastangų mažinti vargą: dėmesio ligoniams, seneliams, invalidams, našlaičiams, bedarbiams;
- socialinio teisingumo įgyvendinimo, darbininkų teisių apsaugos;
- pagarbos religinėms vertybėms, Katalikų Bažnyčios ir tradicinių religijų sielovadinei, šviečiamajai ir karitatyvinei veiklai.

Šie kriterijai gali padėti mums išsirinkti į Valstybės valdymo institucijas dorus žmones, ne žodžiais, bet darbais sprendžiančius sudėtingas mūsų krašto problemas. Turime viltį ir remiame nuostatą, kad ir mūsų Tauta, išsaugodama savąją kultūrą ir identitetą, įsijungs į Europos tautų šeimą, kuri būtų grindžiama dvasiniais pamatais, ir tarptautines Vakarų organizacijas, laiduojančias mūsų krašto saugumą.

Gerai suprantame, kad ir vadovaudamiesi šiais principais, susidursime su sunkumais, nes tik vienas Dievas pažįsta žmogaus vidų ir mato jo mintis. Šiandien žmonės yra nusivylę ir sutrikę, nes išbandymas valdžia parklupdė ne vieną politiką.“

Baigdamas dar norėčiau pateikti žiupsnį informacijos apie per 10 metų nusistovėjusią naują ekonominę-finansinę Bažnyčios situaciją. Ji dažnai suprantama neadekvačiai ir net visai klaidingai. Sovietmečiu Bažnyčia ir kunigai išsilaukė iš laisvai aukojamų aukų mišų stipendijoms. Kol tikinčios liaudies padėtis

buvo gana stabili, nors ir skurdoka, jų visai užteko Bažnyčios poreikiams ir kunigams išlaikyti. Dabartinės ūkinės ekonominės krizės sąlygomis, nesant ne tik tvirtesnių ateities stabilumo garantijų, bet ir išliekant dideliame nedarbui, šis Bažnyčios lėšų šaltinis katastrofiškai mažėja, pvz., šiemet, 2000-aisiais, Jubiliejniais metais nacionalinėje Šiluvos Dievo Motinos šventovėje per atlaidų aštuondienį aukos šv. Mišioms (stipendijoms) palyginti su 1999 m. sumažėjo trečdaliu, nors Jubiliejniais metais buvo susirinkę daug daugiau maldininkų.

Antra vertus, evangelizacija laisvės sąlygomis turi neišvengiamai plėstis, visuomenė daug tikisi ir iš katalikų socialinės-karitatyvinės veiklos. Tai susiję su išlaidomis, neregėtomis sovietmečiu. Pagrindines institucijas – katechetinius, šeimos, jaunimo centrus, pagrindinius nacionalinius katalikiškus renginius tegalime išlaikyti ir finansuoti tik užsienio katalikiškų fondų *Renovabis*, *Kirche in Not*, Italijos ir Amerikos vyskupų konferencijų remiami. Dar nėra jokių ženklų, kad vietinės tikinčiųjų aukos pradėtų didėti, kol kas šis tradicinis šaltinis tik senka. Nėra nė kalbos apie Bažnyčios organizacinių struktūrų ir institucijų plėtimą ar naujų kūrimą. Reikia rūpintis, kad pajėgume išlaikyti tai, ką turime.

Tarpukariu Bažnyčiai priklausiusi nuosavybė gražinta ne visa, jos didesnę dalį sudarė žemė, kuri pagal Lietuvos konstituciją negali būti gražinta, pagaliau to Bažnyčia nė nesiekia. Negrąžintą turtą ir žemę valdančios Valstybės parama daugiau simbolinė: visoms devynioms tradicinėms konfesijoms ~4 mln. litų per metus, t. y. daug mažiau nei Lietuvos olimpiečių Sidnėjuje premijos.

Bažnyčia, kaip juridinis asmuo, neturi ne pelno siekiančios organizacijos statuso ir yra prilyginta paslaugas teikiančiai verslo įmonei... Tiesa, savanoriškos aukos religijos plėtros programoms vykdyti mokesčiais neapdedamos, bet pagal poįstatyminius dokumentus tas Bažnyčios vykdomas religijos plėtros programas turi tvirtinti ir jų finansavimą iš savanoriškų aukų kontroliuoti Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Manytume, kad Bažnyčios veiklos plėtimo perspektyvos Lietuvoje nėra šviesios ir aiškios. Savanoriška, neapmokama veikla lieka visos apaštalinės veiklos pamatu, tačiau ir ji neįmanoma be tam tikrų materialių sąlygų (patalpų, ryšių technikos ir kt.).

Kad ir kokios nepalankios būtų aplinkybės, Bažnyčia Lietuvoje lieka ištikima savo misijai ir šitaip – gal tai ir paradoksas – esti naudingesnė visuomenei negu daugelis laikinų politinių iniciatyvų ir darinių. ❧

² Valstybinės mokesčių inspekcijos viršininko A. Bakšinsko 20000112 raštas Nr. 08-01-06/470 „Dėl religinių bendruomenių pajamų deklaravimo ir apmokestinimo“.

Suasmenėjusi politika

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Parlamento rinkimai buvo Lietuvos politikos žemės drebėjimas. Iš 137 deputatų tik 37 buvo perrinkti – vos kas ketvirtas. Tai, kad radikalios permainos buvo galima numatyti po savivaldybių rinkimų kovo mėnesį, nesumenkina jų reikšmės. Trys rezultatų momentai itin svarbūs. Sugriuvo jau beveik tradiciniai penkių stambių politinių partijų sistema, pergalę pasiekė suasmenintos, populistinės partijos, sukurta pirmą tikrą koalicinę vyriausybę. Tradicinių partijų pralaimėjimas buvo pelnytas, nes jos nerodė kuklaus veiksmingumo ir orumo minimumo, kokio tikėjosi Lietuvos rinkėjai. Valdžią pakeisti reikėjo, bet neaišku, ar pakaitalas – naujoji koalicinė vyriausybė – bus žingsnis į priekį. Yra didelė tikimybė, kad naujam premjerui Rolandui Paksiui nepasiseks nei įveikti koalicijos ideologinių nesutarimų, nei efektyviai valdyti šalį.

Lietuvos rinkėjai nemylė valdžios. Per visus ankstesnius parlamento rinkimus valdančiosios partijos žiauriai pralaimėjo. 1990 m. Sąjūdis sutriuškino atnaujintą LKP. Persikrikštijusi LDDP atsikeršijo 1992 m., o 1996 m. konservatoriai šventę pergalę, LDDP nesėkmę. Tais metais LDDP surinko vos šeštadalį balsų (130 837), kuriuos partija buvo laimėjusi prieš ketverius metus (817 331).

Iš penkių stambių tradicinių politinių partijų net trys – konservatoriai, centristai ir krikščionys demokratai – patyrė triuškinantį pralaimėjimą. 5% barjerą įveikė tik konservatoriai. Socialdemokratų ir LDDP koalicija surinko daugiausia balsų (31,08%), bet ir jie neturi pagrindo itin džiaugtis. Savivaldybių rinkimuose šias partijas palaikė tik 16% rinkėjų. Jų populia-

rumo padidėjimas tiesiogiai susietas su vienkartinio Algirdo Brazausko nutarimu vadovauti koalicijai. Daugelis balsavo už Brazauską, o ne už jo palaikomas partijas.

Konservatoriai laimėjo tik 9 mandatus, palyginti su 70 vietų 1996 m. Tada už juos balsavo 409 585, o šįmet tik 126 850 rinkėjai. Rinkėjų nusigrėžimą dar aiškiau parodė tai, kad konservatoriai laimėjo tik vieną vietą vienmandatėje apygardoje, o šią pergalę pasiekė ne kuris nors partijos šulas, bet palyginti nežinomas Vitas Matuzas. Neišsipildė tyliai puoselėjami lūkesčiai, kad nusivylę buvę rėmėjai paskutinę minutę atiduos savo balsą konservatoriams, kadangi jų rankos nepakils balsuoti už kitas dar mažiau kompetingas partijas.

Lietuvos žmonės nusigrėžė nuo konservatorių ne be pagrindo. Iš LDDP paveldėtą ganėtina veiksmingą ūkį konservatoriai nuvarė į nuosmukį, iš kurio išsikapstoma tik dabar. Konservatoriai neišlaikė išbandymų ne tik ūkio srityje. Nors partija labai pabrėžė vidaus vienybės ir partinės drausmės svarbą, tačiau ją draskė vidaus vaidai, nesutarimai, intrigos. Nemaža dalis partijos vadovų arba paliko partiją, arba buvo išmesti. Karštos diskusijos, net rimti nesutarimai, yra normalus reiškinys, rodantis partijos gyvybingumą. Bet ilgainiui vadovai turi susitarti, pralaimėję turi susitaikyti su likimu, laimėtojai rodyti dosnumą savo buvusiems varžovams. Konservatoriai to nedarė. Būta ir kitų trūkumų. Konservatoriai sukūrė irzlių, arogantiškų, eilinių žmonių likimui abejingų politikų įvaizdį. Bet partija dar turi vidaus jėgų, kurios turėtų sudaryti sąlygas atsinaujinti.

Toks tvirtinimas negalioja Krikščio-

nių demokratų partijai, kurios nesėkmė buvo net didesnė. Už ją balsavo tik 3,07% rinkėjų, net mažiau už Kazio Bobelio vadovojamą Krikščionių demokratų sąjungą. O kadaise jį buvo antra ar trečia stipriausia Lietuvos politinė jėga, 1992 m. ją palaikė 234 368 balsuotojai, t. y. penkis kartus daugiau negu šįmet.

Krikščionių demokratų žlugimo priežastys įvairios. Nepaprastai pikti vidaus ginčai sunaikino partijos vienybę, skirtingų sparnų tarpusavio santykiuose nebuvo matyti nė krislelio krikščioniškos meilės ar pakantumo. Nepasisekė išsiaiškinti santykių su konservatoriais, įtikinti rinkėjus, kad krikdemai turi savo programą ir siekius, nėra vien tik mažieji konservatorių broliai. Partija neišmoko bendrauti su žiniasklaida, nepajėgė visuomenei pristatyti savo programos. Modernių krikdemų pasitraukimas iš partijos buvo tik paskutinė vinis į krikdemų karstą.

Ne mažesnę nesėkmę patyrė Centro sąjunga, laimėjusi tik 2,86% balsų ir du mandatus vienmandatėse apygardose. Už partiją balsavo tik trečdalis žmonių, kurie palaikė centristus prieš ketverius metus. O šįmet turėjo būti tie metai, kuriais Centro sąjunga tikėjosi perimti Lietuvos valdžią. Centro sąjunga irgi nusipelnė rinkėjų nepasitikėjimo. Centristai laukė, kad valdžia, kaip prinokęs vaisius, tiesiog kris į jų rankas. Partija persigudravo, visas kortas statė ant to, kad neatstovavo nei kairės, nei dešinės. Seime ji kurį laiką nebuvo nei opozicijoje, nei

pozicijoje. Centristai nesukūrė aiškios programos, jos deputatai Seime buvo stebėtojai, neparengę rimtesnių įstatymų projektų. Rinkėjai laiku pamatė, kad kandidatas į karalius neturi jokių rūbų.

Lietuvos politika visada buvo gerokai suasmeninta ir populistinė. Konservatoriai buvo Landsbergio ir Vagnoriaus partija, LDDP – Brazausko. Kitos partijos nebuvo tapatinamos su jų vadovais. Bet per pastaruosius metus partijų suasmeninimas gerokai pasistūmėjo į priekį. Kairiųjų partijų koalicija net oficialiai vadinosi Algirdo Brazausko socialdemokratine koalicija, kad rinkėjai neturėtų jokių abejonių, už ką jie balsuoja. Socialliberalai yra Paulausko partija. Jis ją sukūrė, tebedaro visus esminius sprendimus. Jo vardas nuolat linksniuojamas, kiti partijos nariai buvo statistai, ką rodė ir rinkimai vienmandatėse apygardose, kuriose socialliberalai laimėjo neproporcingai mažai mandatų. Liberalų sėkmę nulėmė Pakso nutarimas ją palaiminti savo įstojimu. Rinkėjams rūpėjo ne liberalų programa, kurios pagrindinių nuostatų turbūt neišsąmonino net pats partijos vėliavnešys Paksas.

Tačiau yra dar didesnis politikos suasmeninimo požymis. Kad ir ką rinkėjas galvotų apie Brazauską ar Landsbergį, jis žinojo pagrindines šių politikų nuostatas. Bet ką Paksas ir Paulauskas galvoja apie svarbiausias problemas, daugeliui neaišku, gal net ir jiems patiems. Juos palaikantieji savo balsą atidavė žmogui, o ne partijai ir jos programai. Kadangi šie ne itin išprusę politikai yra savo partijų viešpačiai, tai Lietuvos politika pasidarė mažiau prognozuojama ir sunkiau suvaldoma.

Politikos suasmeninimas skatino populizmą. Partijų vadai nesikuklino, visiems žadėjo geresnį gyvenimą. Buvo žadama didinti išlaidas švietimui, mokslui, sveikatos apsaugai bei žemės ūkiui, kartu išsipareigojant perpus padidinti neapmokestinamą minimumą, smarkiai sumažinti įvairių paslaugų PVM, panaikinti

kapitalo prieaugio mokestį. Krašto apsaugos išlaidos bus mažinamos, tačiau nekenkiant Lietuvos pastangoms tapti NATO nare. Privatizavimas bus griežčiau prižiūrimas, strateginių įmonių valdymas liks valdžios rankose, bet toliau laukiama užsienio investicijų. Tačiau beveik nė vieno rimtesnio žodžio apie tai, kaip visa tai bus galima įgyvendinti.

Ši naujoji suasmeninta politika turi poveikį politikų atrankai. Partijos vadų savybės lemia kvalifikaciją kartele kitiems partijos nariams. Visi ženklai rodo, kad padidės pilkų ir paklusnių politikų skaičius, smuks Seimo narių politinis išprusimas ir savarankiškumas. Be politinės drausmės partijos negali normaliai veikti, o be idėjų – spręsti šalies problemų.

Naujoji vyriausybė bus pirmą kartą koalicija. Jai priklausys ne tik liberalai, surinkę 17,25% balsų ir laimėję 34 mandatus, ir socialliberalai, sulaukę 19,64% ir gavę 29 vietas Seime, bet ir valstiečiai, centristai, modernieji krikščionys demokratai. Šis mišrus penkių politinių grupių junginys vos sudaro daugumą, turinčią apie 74 mandatus. Ne be pagrindo kyla klausimas, ar ši trapi dauguma pajėgs ketverius metus valdyti šalį. Sudarant koaliciją, lemiama vaidmenį turėjo Paulauskas, kurį į koaliciją kvietė ir liberalai, ir kairiųjų koalicija. Socialliberalai nutarė, jog būtų mieliau groti pirmu smuiku naujosios politikos koalicijoje, negu likti Brazausko, Juršeno ir Andriukaičio šešėlyje.

Koalicijos partijas teoriškai jungia išsipareigojimas naujai politikai. Tačiau naujoji politika iš dalies yra rinkimų šūkis, iš dalies mįslė. Konkretaus turinio nematyti. Ir liberalai, ir socialliberalai save laiko nuosaikiomis vidurio partijomis. Bet tai nelabai atitinka tikrovę. Liberalai, bent iki Pakso ir jo komandos atėjimo, buvo dešinioji partija, kurios ūkio programa buvo palankesnė verslui negu konservatorių. Savo ruožtu socialliberalai yra ne mažiau kairieji negu socialdemokratų koalicija. Socialliberalai labiau linkę

dotuoti kai kurias ūkio šakas ir mokesčiais perskirstyti turta, liberalams labiau prie širdies mokesčių mažinimas. Principinius skirtumus buvo lengva užglaistyti, kai veikla ribojosi rinkimų pažadais. Tačiau dabar to nebus galima daryti, nes reikės rengti įstatymus bei vadovauti ministerijoms. Nesutarimai gali greitai iškilti dėl privatizavimo, mokesčių politikos, Sodros pertvarkymų, dotacijų bei biudžeto sudarymo principų.

Tačiau koalicijos pastovumui pavojų kelia ne vien principiniai nesutarimai. Viena silpna grandis – patys socialliberalai. Ši partija visada gali pereiti į kitą pusę, t. y. susitarti su kairiųjų koalicija, kuri mielai su ja dalytųsi valdžia. Persiorientavimo priežastis gali būti nesugebėjimas susitarti su liberalais, nepriimtina vyriausybės politika, net paprastas apskaičiavimas, kad politiškai naudinga palikti koaliciją. Ne mažesnis pavojus – atskirų socialliberalų migravimas į kitas frakcijas. Paulausko partija pirmą kartą Seime, jos narių politinės nuostatos ir išsipareigojimai įvairūs. Laukta pergalė nebuvo pasiekta. Tad neaišku, ar socialliberalų deputatai bus drausmingi ir ištikimi partijos vadovybei, ypač jei vyriausybės populiarumas pradės smukti. O tai rimta galimybė, nes laikas nedėkingas naujos vyriausybės veiklos pradžia. Lietuvos ūkio augimas tebėra labai kuklus, biudžeto deficitai dideli, greitai reikės imtis nepopuliarių sprendimų. Opozicija pradės vanoti nepatyrusią naująją daugumą, jos populistinė kritika sulauks atgarsio tarp populistškai nusiteikusių socialliberalų, tad pagunda susidėti su kairiųjų koalicija tik didės.

Jeigu lengva numatyti koaliciją ar dančius veiksnius, tai sunkiau nustatyti, kokios jėgos ar asmenys palaikys jos vienybę. Tokiam vaidmeniui tikėtų prezidentas Adamkus, kuris negali skųstis rinkimų rezultatais. Juk koalicijos šerdį sudaro jo globojami liberalai, ypač Paksas. Nesvetimi jam ir socialliberalai, pasiskelbę naujosios politikos šalininkais. Adamkus ne-

buvo eilinis rinkimų stebėtojas. Savo nuolatine kritika jis prisidėjo prie konservatorių nesėkmės, o jo patarėjai neslėpė priešiško Brazausko koalicijai. Be to, trapi koalicija didina prezidento galią ir veikimo galimybes, stiprina jo įtaką vykdomojoje valdžioje, leidžia jam tarpininkauti šalinant koalicijos nesutarimus. Antra vertus, Adamkus labai vertina savo populiarumą, tad neatmestina galimybė, kad jis nusiplaus rankas, vos vyriausybės reitingai pradės smukti.

Naujoji vyriausybė labai trapi, bet per anksti teigti, jog ji pasmerkta iširti. Juk prieš ketverius metus atrodė, jog konservatorių partija pasižymi geležine drausme. Konservatoriai suskilo, tad gal dabartinė koalicija išliks.

Naujosios vyriausybės veikla nebus lengva. Ūkio krizė dar nėra iki galo įveikta, biudžeto deficitas grėsmingas ir dar gali pablogėti, jeigu ūkis lėčiau atsigauntų, negu dabar numatyta. Rūpesčių kelia ne tik ūkis. Valdžios prestižas smukęs, eiliniai piliečiai įtariai žiūri į visus valdininkus, plačiai paplitęs nusivylimas ir cinizmas. Pagaliau Paksas vadovauja tikrai koalicinei vyriausybei, kurioje nėra viena partija neturi lemiamo žodžio, ir visos turi susitarti bent dėl esminių klausimų.

Patys pirmi koalicijos žingsniai, padaryti dar prieš vyriausybės prisaikdinimą, rodo, kaip bus sunku išlaikyti jėgų pusiausvyrą ir patenkinti visų koalicijos narių lūkesčius. Kyla klausimas, ar Paksas ir liberalai pakankamai įsisąmonino tikrąją Lietuvos politinę padėtį. Vyriausybės programa turi aiškiai liberalų atspalvį, ypač finansų politikoje. Ketinama smarkiai mažinti mokesčius, viliantis taip

paskatinti ūkio augimą, kurio dėka biudžeto deficitas ne tik nepadidėtų, bet sumažėtų. Tai nelabai tikroviškas scenarijus.

Ūkio politikos liberalumą rodo vyriausybės siekis pamažu mažinti fizinių asmenų pajamų mokesčio tarifą nuo 33 iki 24%. Gal visi bus patenkinti numatyto mokesčių mažinimu, bet nutarimas laikytis proporcingo mokesčio reiškia, kad iš šio pokyčio labiausiai pasipelnys turtingieji. Pasiturintiems taip pat naudingas vyriausybės ketinimas panaikinti kapitalo prieaugio mokestį, kuris dabar yra 15%. Aiškina, kad reikia skatinti investicijas. Tačiau yra ir kontrargumentų, kad bendrovių akcijos nebus patrauklios, kol jos nebus pelningos, o jos nebus pelningos, jeigu jos prekės šalyje neturės paklausos. Tad pirmiausia reikia radikalai sumažinti eilinių gyventojų mokesčius, kad jų kišenėse liktų daugiau pinigų lietuviškiems gaminiams pirkti.

Ūkio liberalizmas – gal ir neblogas dalykas, bet jo įgyvendinimas priklauso nuo politikos aplinkybių. Galima įvairiai vertinti rinkimų rezultatus, bet vienas dalykas yra visiškai akiivaizdus – rinkėjų dauguma balsavo už kairę, tad už labiau socialdemokratinę ir mažiau laisvą ūkio politiką. Socialliberalai save laiko centristinės pakraipos partija, bet partijos narių širdys plaka kairėje. Valstiečių ūkio politika taip pat kairuoliška. Paksui ir jo komandai pasisekė per koalicijos sudarymo derybas prastumti savo ūkio planus, Paulauskas nusileido, bet yra pagrindo manyti, kad ši laikina sėkmė Paksui ilgainiui gali brangiai kainuoti. Valstiečiai beveik sukilo, atvirai reikšdami savo nepasitenkinimą vyriausybės žemės ūkio politika.

Bruzdėjo ir kai kurie socialliberalai, pvz., deputatas Egidijus Klumbys. Maištas greitai užgeso. Tačiau pabrėžtina, kad jis kilo dar nespėjus prisaikdinti vyriausybės. Tai nerimą keliantis ženklas, kadangi paprastai užtrunka keli mėnesiai, net pusmetis, kol viešumon prasiveržia vidaus nesutarimai.

Įsidėmėtinas ir kitas labai svarbus momentas. Būsiami socialliberalai maištininkai ir valstiečiai turi kur eiti, – jie gali prisiliesti prie socialdemokratinės opozicijos, kuri jiems ideologiškai artimesnė negu Pakso liberalai. Šios alternatyvos neturėjo nei Vagnoriaus šalininkai pernai, nei Šleževičiaus rėmėjai Seime 1996 m., kai jų partijose išliepsnojo vidaus nesutarimai. Vagnorius negalėjo ieškoti prieglaudos opozicijoje, kaip ir Karosas jos nebūtų radęs pas Landsbergį. Padėtis dabar kita. Kairiųjų koalicija atviromis rankomis priimtų valstiečius, Klumbį ir kitus nepatenkintus socialliberalus, tokiam žingsniui pritarę ir jų rinkėjų dauguma. O jeigu per daug partijos narių pradėtų bruzdėti, Paulauskas pats gali peržiūrėti savo santykius su liberalais.

Gal ir nujausdamas, kad jis koaliciją per daug stumtelėjo į dešinę, Paksas pareiškė, jog biudžeto išlaidos gynybos reikmėms gali būti sumažintos, o įstatymas, įpareigojantis šias išlaidas didinti iki 2% – peržiūrėtas. Vargu ar tai apgalvotas žingsnis. Juo jis nelaimės radikalesniųjų socialliberalų pritarimo, bet gali netekti neoficialios konservatorių paramos savo ūkio programai.

Koalicijai išlaikyti reikia ir išminties, ir ryžto. Bet ar Paksas ir jo komanda turi šias savybes? ❏

SKAITYMAS YRA BEGALINIS

Apie Šventąjį Raštą, ankstyvąją krikščionybę ir jos patirtį šiandien

Alainą Le Boulluecą kalbina Darius Alekna

Pradėti noriu klausdamas apie krikščionių santykius su Šv. Raštu. Jis įvairiais laikais buvo skirtingas, tai buvo istorijoje kintamas dalykas. Kadangi Jūs esate didelis ankstyvosios krikščionybės žinovas, tai ir klausiu apie pačią pradžią. Kas Šv. Raštas yra Jėzui?

Jėzui? Jėzui tai Įstatymas ir Pranašai. Antai Luko Evangelijoje (Lk 4, 16–30) jis sau pačiam Nazareto sinagogoje taiko po Toros skaitomą pranašų tekstą, teigdamas, kad pranašo Izaijo žodžiai šiandien pildosi jo asmenyje. Sugrįžęs į gimtąjį miestą ir dalyvaudamas sinagogos apeigose, jis kaip svečias kviečiamas paskaityti pranašą ir priduria trumpą komentara. Tad Šv. Raštas jam pirmiausia Įstatymas, bet taip pat ir Pranašai, kuriems jis suteikia aktualios pranašystės reikšmę. Evangelijų perteikti Jėzaus palyginimai dažnai įpina Rašto tekstus, už jų visuomet slypi Biblijos tekstas, tarsi sudarydamas antrąjį planą. Šis santykis nėra aiškiai nusakytas, tačiau Jėzaus mokymas, jo aiškinimai akivaizdžiai remiasi Šv. Rašto skaitymu, čia jis semiasi savo įkvėpimo. Turime taip pat garsųjį

ALAIN LE BOULLUEC (g. 1941) vidurinius mokslus išėjo Kasablankoje (Marokas), aukštuosius – Paryžiuje (*École Normale Supérieure* (baigė 1961) ir Sorbonos universitete). Senąją graikų kalbą dėstė licėjuje ir Bresto universitete (iki 1969), vėliau – *École Normale Supérieure* (1970–1983). Nuo 1983 m. vadovauja Patristikos ir dogmų istorijos katedrai *École Pratique des Hautes Études*, taip pat dirba CNRS mokslinių tyrimų institute. Mokslinių tyrimų sritis – krikščionybė Aleksandrijoje, krikščionybės ir pagonių filosofų santykiai, Kapadokijos Tėvai. Be gausybės straipsnių ir smulkesnių knygų, svarbesni darbai: Klemenso Aleksandriečio *Stromatų V* (1981) ir *VII* (1997) leidimas, vertimas ir komentarai (*Sources chrétiennes* serija), erezijos sąvokos tyrinėjimai II–III a. (*La notion d'hérésie dans la littérature grecque. IIe–IIIe siècles*, Paryžius, 1985), „Išėjimo knyga Aleksandrijos biblijoje (Septuagintoje)“ (*L'Exode, dans La Bible d'Alexandrie*, t. 2, kartu su P. Sandevor, Paryžius, 1989). Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros kvietimu A. Le Boulluecas skaitė paskaitas Vilniuje 2000 10 16–20 d.

Luko Evangelijos tekstą, vadinamąjį Emauso maldininkų epizodą (Lk 24, 13–32): po Jėzaus mirties jį sutikę mokiniai tik vėliau susivokia kelyje matę Jėzų, o jam pranykus iš akių kalba: „Argi mūsų širdys nebuvo užsidegusios, kai jis kelyje mums kalbėjo ir atvėrė Raštų prasmę“? Čia Jėzus dar sykių taikė Raštą savo paties ateičiai, savo bei jo įsteigtos bendruomenės likimui. Esama nuolatinio Jėzaus ryšio su Raštu. Kai Naujajame Testamente jis vadinamas *rabi*, mokytoju, tai todėl, kad jis laikomas neabejotinu Šv. Rašto dalykų bei Įstatymo aiškinimo tradicijos mokytoju ir žinovu.

Po Kristaus mirties ir prisikėlimo Jeruzalėje lieka jo mokiniai. Kas jiems yra Šv. Raštas?

Visos Petro kalbos, visi Apštalų darbai persmelkti Rašto – Įstatymo, Psalmių tekstų citatų. Antai Stepono kalba (*Apd 7, 2–53*), visuose pagrindiniuose šventosios biblinės istorijos įvykiuose atrandanti naujo tikėjimo ir Kristaus pažadą. Taigi nuo pat krikščionių bendruomenės gyvavimo pradžios žydų Biblijoje, vieninteliame to meto šventame Rašte, ieškoma atsitikusių įvykių pažado ir pranašystės, siekiant suvokti mįslingus, nuviliančius Kristaus kančios ir mirties įvykius, ieškant paslėptos jo sugrįžimo vilties. Atrodo, kad apaštalai ir pirmieji krikščionys peno savo apmąstymams ir maldai nuolat sėmėsi jiems žinomoje Biblijoje, žydų Biblijoje, kurią jie gerbė kaip Dievo žodį. Greta to, žinoma, yra tradicija apie paties Jėzaus mokymą, viskas, ką Paulius sako kaip jo Evangelijos skelbėjas. Be to, pirmojoje bendruomenėje regime tam tikrą išganymo istorijos supratimą, susidarantį apie Jėzaus Kristaus asmenį, tam tikrą jo viziją.

Jėzus pašaukia Paulių tapti tautų apaštalais. Jo evangelizuojami graikai nežino žydų Biblijos. Kaip ši aplinkybė galėjo paveikti Pauliaus požiūrį į Šv. Raštą? Kokiu mastu galima kalbėti apie Pauliaus helenizmą?

Kartais neigiamą Pauliaus požiūrį į Įstatymą išties galėtume aiškinti jo misija, pirmiausia skirta graikams, ano meto pagonių pasauliui, reikalaujančia primesti žydų Įstatymą žmonėms, kurių protą atstumtų jo taisyklės ir apribojimai. Norint juos atversti, reikėjo prie jų taikytis. Todėl Paulius linkęs skirti Įstatymą nuo Evangelijos, priešindamas iš dalies pasenusį Įstatymą ir naująją žinią nešančią Kristaus Evangeliją. Nepaisant šios akivaizdžios tendencijos, Paulius ir pats nesiliauja Biblijoje ieškojęs Kristaus įvykių suprassti leidžiančių tekstų. Kai skaitydamas Išėjimo knygą jis teigia, kad uola, iš kurios, Mozei sudavus, išsteko vanduo, buvo Kristus (*1 Kor 10, 1–12*), jis jau sukuria visą aiškinimo sistemą, vėliau begalę kartų kartotą krikščionių, taip pat ir Bažnyčios Tėvų. Biblijoje Paulius mato savotišką Kristaus, Bažnyčios ir Dievo žmonijos išganymo plano *typos*, „provaizdį“. Įstatymas jam – šventas, Dievo įkvėptas žodis. Paulius pats, kaip žinia, išėjo prie Įstatymo aistringai prisirišusių rabinų mokyklą. Jis tikrai neatmeta Įstatymo, nors ir laiko kai kuriuos jo dalykus nebepritaikomais naujai Evangelijos situacijai. Jis atsisako matyti Įstatyme vien draudimus ir paprotines taisykles, – kaip tik šia proga jis sako, kad dvasia turi būti svarbesnė už raidę (*1 Kor 3, 6*). Jis netgi teigia, kad tyram viskas tyra, – minties ir veiksmo tyrumas svarbesnis už pagarbą taisyklėms, kas, beje, atitinka paties Jėzaus žodžių, kad taisyklės nėra esminis dalykas, dvasia. Toli gražu neabejodamas Biblijos teksto įkvėptumu ir šventumu, Paulius linkęs Raštuose ieškoti kitos, alegorinės, pirmiausia tipologinės prasmės. Užsiminęs apie švytėjusį su atnaujintomis Sandoros lentelėmis nuo Sinajaus kalno nusileidusio Mozės veidą, jis sako, kad reikia nuimti Rašto prasmę slėpusį šydą ir kad tai vaizduoja Kristaus Evangeliją, atskleidusią giluminę Rašto prasmę (*2 Kor 3, 12–16*).

O apie Pauliaus helenizmą, tai turime garsią jo kalbą Areopage (*Apd 17, 22–31*), kai, rodydamas klausytojams atėniečiams įrašą „Nežinomam Dievui“, jis pastebi, kad šalia visų kitų senų graikiško politeizmo dievų jie patys turi ir tokį „Nežinomą Dievą“, kurio jie laukė ir kurį jis dabar jiems skelbia. Galima sakyti, jog taip jis savo tikslams panaudoja graikų tikėjimą. Toje pačioje kalboje ir kai kur kitur Paulius cituoja graikų autorių kūrinius arba jų mintis – jis išmano graikų literatūrą. Be to, jis puikiai išmano kinikų ir stoikų diatribės – auklėjamojo pobūdžio pamokslų, siekiant nukreipti žmones gėrio, dorybės, askezės link – techniką. Jam taip pat puikiai sekasi naudoti graikų dialektiką ir retorinį paradoksaliai apverstą liaupsių žanrą, stulbinančių antitezių meną. Garsioje savo Laiško korintiečiams vietoje teigdamas (*1 Kor 1, 18–25*), kad žmonių išmintis – kvailybė Dievo akyse, o Dievo išmintis – kvailybė žmonių akyse, atmesdamas

graikų filosofiją ir išmintį, jis drauge taiko tai pačiai graikų kultūrai didžiai būdingus retorinės raiškos būdus – paradoksa, antitezę. Akivaizdu, jog tokios kalbėsenos tikslas – apstulbinti, šokiruoti graikus, kalbant jiems suprantama kalba. O Jėzaus parabolų stilius artimesnis biblinei kalbėsenai ir rabinų tradicijai.

Kas daro krikščioniu I a. pabaigoje?

I a. pabaigoje jau turime *baptismo*, krikšto išventinimą. Tuo metu kaip tik krikštas kartu su malda sudaro krikščionies tapatybę. Tikriausiai jau dalyvaujama ir bendruomenės susirinkimuose. Justinas, nors jo liudijimas vėlesnio amžiaus, kalba apie susirinkimus Romoje, kai susitinkama pasiklausti Raštų, bet taip pat ir apaštalų pasakojimų. Klemenso Romiečio Laiškas korintiečiams aiškiai rodo, kad jau esama liturginio gyvenimo organizacijos, esama maldų, beje, labai paveiktų psalmių, – liturginis pirmųjų krikščionių gyvenimas daug ko sėmėsi iš Biblijos.

Norint pasakyti, kaip atpažįstami I a. krikščionys, reikėtų kalbėti ir apie socialinę ir įstatyminę krikščionių padėtį Romos imperijoje. Ar jie turėjo bendrijos statusą? Mat kiekviena tuometinė grupuotė privalėjo turėti įstatyminę apipavidalinimą. Labiausiai paplitusi buvo *thiaso* forma, dažniausiai susijusi su religine veikla, tačiau nebūtinai – būta ir amatininkų *thiasų*. Galimas daiktas, kad pagonių akimis žiūrint krikščionys turėjo *thiaso* pavidalo organizaciją. Tačiau visų rūšių *thiasai* Romos imperijoje buvo susiję su tradiciniais religiniais kultais, būtinai turėjo savo pagonišką dievą globėją. Sunku tad pasakyti, koks buvo įstatyminis krikščionims burtis leidęs statusas, kaip jie atrodė pašaliniais stebėtojams. Jei jie buvo persekiojami, tai galbūt ir dėl to, kad valdžiai šios grupuotės atrodė sunkiai kontroliuojamos, nepritampančios prie aiškiai apibrėžtų žinomų organizacijų pavidalų, galima sakyti, bendrijų su registruotais įstatais. Krikščionių bendruomenės atrodė įtartinos, neaiškios, slaptos. Tokį priekaištą krikščionims vėliau savo veikale „Prieš krikščionis“ meta Celsas, – jie atsisakantys įprasto elgesio, patys kurią naujos ir paslaptis.

Taip atrodo iš šalies. Bet žiūrint iš vidaus, krikščioniu I a. pabaigoje pirmiausia daro sekimas Kristaus asmeniu ir ši sekimą, šį santykį sutvirtinantis krikščionių išventinimas krikštu – panardinamas į krikšto vandenį, krikščionis tartum miršta kartu su Kristumi ir drauge prisikelia naujam gyvenimui. Tuo krikščionybės laiku krikšto patirtis yra pamatinis krikščionies išgyvenimas, tai – didžiausias krikščionybės sakramentas. Jis toks ir liks, tačiau kol kas tai yra vienintelis sekimą Kristumi žymintis sakramen-

tas. Tas pats sekimas Kristumi suteikia bendrą vardą labai margai krikščionių bendruomenei, jungiančiai, priklausomai nuo kultūros, geografinės ir socialinės padėties, skirtingai savo santykių su Kristumi ir savo tikėjimą apibrėžiančius krikščionis. Vėliau eretikais laikyti tikintieji – gnostikai ir kitų srovių krikščionys – visi vienaip ar kitaip sieja save su Kristaus asmeniu. Šis santykis atrodo esminis. Bet, žinoma,

Alain Le Boulluec. 2000 m. spalio. Henriko Gaičevskio nuotrauka

yra ir skirtingumų. Tarkime, jeigu žydai krikščionys pripažįsta Kristų, tai dar toli gražu nereiškia, kad jie būtinai laiko jį Dievo Sūnumi, tikru Dievu. Jiems Kristus veikia yra arba tobulas pranašas, arba Dievo išūnis, jų tautos išganymui skirtasis Mesijas, bet ne tos pačios kaip Dievas Tėvas prigimties Dievas. Tokie krikščionys dar labai toli nuo Nikėjos Susirinkimo apibrėžimų, nusakančių Dievo Tėvo ir Sūnaus prigimties ir esybės tapatumą. Tuo pat metu kitoms religinėms krikščionių bendrijoms, kad ir tokioms, kaip vėliau eretikais pripažinti gnostikai, Kristaus dieviškumas yra neabejotinas dalykas, paliudytas Naujojo Testamento (drauge tai ir NT kanono susidarymo laikas).

Kaip būtų galima aiškinti krikščionių bendruomenėse gimstantį poreikį raštu užrašyti pasakojimus apie Jėzų, rinkti ir saugoti apaštalu laiškus? Juk nėra

savaime aišku, kad reikia raštu užrašyti, o ne kaip žodinę tradiciją saugoti Jėzaus skelbiamą žinią.

Pauliaus laišakai buvo parašyti ir platinami labai anksti, dar jam gyvam esant. Tai pamokslavimo ir apaštališkos Pauliaus misijos įrankis. Pats Evangelijų pavadinimas reiškia „pranešimą“, „naujai skelbiamą žinią“. Antra vertus, taip pat buvo ir įvairių savo tapatybę apibrėžti siekiančių bendrijų užrašai. Raštas tuo metu tapo būtinu įrankiu. Tai skirtingi dalykai, tačiau galima prisiminti žydų pasaulyje panašiu laiku gimusią Targumų tradiciją. Sinagogoje Biblija skaityta hebrajų kalba, tačiau tai – šventoji, hermetiška Rašto kalba, o šnekėta aramėjiškai. Todėl gana anksti, iš pradžių žodžiu, Įstatymas verstas į aramėjų kalbą. Vėliau dėl sinagogos bendruomenės poreikių Targumai, šis šiek tiek perfrazuojantis žodinis vertimas, buvo užrašyti. Galima įsivaizduoti, kad panašūs krikščionių bendruomenės poreikiai sukėlė norą mėginti raštu perteikti žodinėje tradicijoje gyvavusią Kristaus istoriją, jo mokymą, kai kuriuos jo palyginimus. Evangelistai, pirmiausia Lukas, galbūt helenistinės kultūros paveiktas, ryžosi imtis istoriko darbo, surašydamas Jėzaus gyvenimo ir veiklos istoriją, drauge pridurdamas ir pirmųjų apaštalu darbų istoriją.

Jono Evangelija intelektualesnė, t. y. teologiškesnė, manoma, kad kilusi iš „Jono mokykla“ vadinamos jo sekėjų bendruomenės. Jos autorius rašo vedamas poreikio atskleisti Jėzaus asmens ir žodžių prasmę. Tai jau teologinis Jėzaus palyginimų, jo mokymo komentaras. Galima prisiminti ir visus sinoptinėms Evangelijoms skirtus tyrėjų darbus, ieškant bendrų dokumentinių Evangelijų šaltinių, tokių kaip *logia* – Jėzaus posakių rinkiniai. Pastarieji iš pradžių tikriausiai gyvavo žodinėje atmintyje, tačiau gana greitai gimė poreikis juos užrašyti: Jėzaus palyginimai – pirmą kartą visų sinoptinių evangelijų branduolys. Kitas neabejotinas anksti užrašytas Evangelijų atspirties taškas – Kristaus kančios istorija. Norėta būtinai išsaugoti šio pamatinio įvykio atminimą. Ties juo telkiasi visos evangelistų istorikų darbas.

Tai labai įdomu. Šalia tuo pat metu sėkmingai gyvavo įvairios raštų nesukūrusios ir savo steigėjų istorijos nesurašiusios religinės tradicijos...

Iš tiesų tokie mums žinomi pagonių religijos kūriniai, kaip Apolonijaus Tianiečio gyvenimas, yra vėlesni ir veikia siūlo pagonišką krikščionių Evangelijos ir jos herojaus alternatyvą.

Įvairios gnostikų srovės II a. įaudrino ir be to neramų krikščionių bendruomenių gyvenimą. Pamėgin

-kime pafantazuoti: kaip atrodytų krikščionybė, jei gnostikų nebūtų buvę?

Jūs žinote, kad daugelis ano meto tekstų atsako į gnostikų iššūkį. Galbūt būtų galima išivaizduoti apokaliptiškai nuspalvintą krikščionybę, tokią, kaip paslaptingajame Hermo Ganytojo tekste. Sunku išivaizduoti, kad tokio pobūdžio tekstas teiktų pakankamo peno socialiniu požiūriu skirtingos bendruomenės tikėjimui. Galbūt be gnostikų krikščionybė būtų visiškai helenizavusis, praradusi santykį su žydu Raštu. Krikščionių apaštalavimas pagonims galėjo sumišti su kitų rytų kilmės religinių srovių veikla, kokių buvogausu ano meto imperijoje. Galbūt krikščionybė būtų sumišusi su tokiais hermetinėmis ir teurginėmis srovėmis, jeigu gnostikų iššūkis galiausiai nebūtų privertęs krikščionių išsaugoti gyvybinį ryšį su Biblija, su Raštu visuma, pasistengti įjungti krikščionių istoriją į nenutrūkstamą savo tautą pasirinkusio ir ją viso pasaulio išganymui naudojančio Dievo plano skleidimąsi. Gnostikų panieka Įstatymui, grynai alegorinė kai kurių Pradžios knygos vietų ir tokių ezoterinių veikalų kaip Giesmių giesmė ar kai kurių Ezekielio knygos tekstų egzegezė gnostiško Raštų supratimo būdo priešininkus privertė pagilinti savo gyvą Raštų suvokimą.

Vadinasi, gnosticizmas savotiškai – dėl jo paneigimo – svarbus krikščionybės šaltinis?

Panašu, kad be gnostikų krikščionių apaštalavimas pagonių pasaulyje būtų vis labiau tolęs nuo Įstatymo, nuo Pranašų. Ko gero, pati Biblija tiesiog galėjo būti atmesta! Man pačiam ši mintis, kalbantis su Jumis, kilo netikėtai.

Ko ieško ir ką Biblijoje randa pasaulietinei graikų filosofijai neabejingi krikščionys, pvz., Justinas Kankinys, Klemensas Aleksandrietis?

Jie išauklėti graikų filosofijos, tačiau Biblijos atradimas priverčia juos peržiūrėti kai kurias filosofijos dalis. Jiems ir toliau atrodo, kad filosofija atsako į klausimus apie gėrį, dalykų prasmes, apie asmens laisvę, savo asmenybės kūrimą, visuomenės pagrindus. Šie psichologiniai ir metafiziniai filosofijos klausimai tebegalioja, tačiau skaitydami Bibliją jie randa dalykų, verčiančių abejoti lig tol turėtais atsakymais ir keisti savo požiūrį. Nuo šiol iš filosofo reikalaujama pripažinti, kad pasaulis sukurtas, kad yra ši pasaulį valdantis Dievas kūrėjas, kad pasaulį sukūręs Dievas yra geras. Filosofai Biblijoje pamatė graikams svetimą, kerinčią Dievo, pasaulio pradininko, visa ko Kūrėjo iš nieko paslaptį. Nuo šiol filosofai krikščionys privalės turėti omenyje šią Biblijos apreiškimo žinią.

Graikų filosofinės srovės nelaikė žmogaus pasaulio tikslu, ieškojo kito būties lygmens, tikrosios visa ko buvimo priežasties. Biblijos skaitymas verčia krikščionis filosofus permastyti žmogaus vietą pasaulyje, pripažinti, jog žmogui priklauso ypatingas vaidmuo kūrybiniame Dievo užmojuje, kad jis yra galutinis visa ko tikslas. Būdamas kūrinių viršūnė, maštantis kūrinys, žmogus savyje jungiaš visus būties lygmenis. Krikščionių filosofija ima plėtotis radikaliai naujuose rėmuose, paveikta naujų Biblijos žinių: viską iš nieko sukūręs Dievas, pagal Dievo atvaizdą sukurtas, tačiau laisve apdovanotas, todėl nuo Vaizdo nusigręžti gebantis žmogus. Šios žmogaus laisvės raiškos laukas – Dievo sukurtas pasaulis, kas savaip verčia krikščionis filosofus teikti vertės pasauliui. Tokie krikščionys filosofai kaip Klemensas Aleksandrietis, Origenas, vėliau kapadokiečiai teigiamai žiūri į kūrinių.

Šiandien alegorinis Šv. Rašto aiškinimas trikdė tikinčiuosius. Ką jums, tekstus skaityti kritiškai pratusiems žmonėms, daryti, pavyzdžiui, su išpūdinga ir gražia Origeno egzegeze? Kokia jos išvadų vertė, jei vertintume šios dienos matais?

Galima sakyti, kad tai yra svajoti kviečianti egzegezė: atitraukdama nuo banalios, paprastos prasmės, ji atveria naujus, teksto supratimą turtinančius horizontus. Žinoma, tai lyg ir antraeilis dalykas, veikiau estetinis malonumas. Kita vertus, estetinis malonumas irgi nėra svetimas tam tikram tikėjimo atradimui, tikinčiojo akiračio plėtimui. Origeno ir kitų autorių alegorinės egzegezės teikiamas (galima jį taip pavadinti) vaizduotės malonumas taip pat tenkina tam tikrus kiekvieno žmogaus poreikius.

Taip galima būtų iš dalies atsakyti į klausimą. Kitas atsakymas galėtų būti tas, kad šios dienos egzegetams alegorinėje Origeno ir kitų autorių egzegezėje įdomus galėtų būti ne vien pasiektas rezultatas, nes jos atveriamos reikšmės dažnai priklauso nuo tam tikros mūsų nebeprapažįstamos pasaulio, kosmo vizijos: šis pasaulis turis vertikalios orientuotą hierarchiją, Žemė esanti visa ko centre... Mūsų dabartiniai kriterijai ir orientyrai visiškai pakeitė mūsų pasaulėvaizdį, tad ir Origeno bei kitų senųjų egzegetų alegorijos turinio atžvilgiu intelektualiai, juolab mokliškai mūsų nebetenkina. Tačiau jų alegorizavimo pastangos mums parodo, jog egzegeto darbas nesibaigia, kritinio mokslo pagalba atkūrus tiesioginę teksto prasmę, kad šiam darbui svarbu nepamiršti, jog Biblija nuo pat pradžios yra labai daug sluoksnių ir labai įvairių tekstų turinti knyga, ir kad esama nuolatinio dialogo, nesiliaujančio abipusio judėjimo tarp bet kurios Biblijos vietos ir bet kurio kito jos teksto. Tai parodė net ir griežtai istorinė filologinė teksto kritika. Antai esama labai

artimo ryšio tarp Psalmių ir visų kitų Rašto tekstų, vienas pranašas nurodo į kitą, pranašai – į istorines Karalių knygas... Nepamirškime, kad Biblijoje esama ir jos pačios alegoriškai pateikiamų tekstų. Tekstų, kurių akivaizdi prasmė pačioje Biblijoje nelaikoma svarbiausia. Antai Giesmių giesmė – tai vyro ir moters meilės poema. Tokia jos kilmė, bet labai anksti, jau žydų, vėliau krikščionių tradicijoje ją imta suprasti kaip poemą apie Jahvės ir jo tautos, arba apie Kristaus ir Bažnyčios, arba Kristaus ir sielos santykį. Visa krikščioniško misticizmo tradicija išaugo iš šio savaimės alegoriško Biblijos teksto. Esama ir kitų tokių tekstų. Tai įrodo istorinis kritinis mokslas, tačiau Origenas ir kiti alegoristai gali pamokyti į Biblijos prasmes pasinerusius egzegetus, kad šis darbas be pabaigos, kad neįmanoma išnarplioti visų Šv. Rašto gijų, kad skaitymas yra begalinis. Alegoristai tai puikiai parodo. Žinoma, gali būti ir kitų atsakymų...

Ką svarbaus šių dienų krikščionims, jūsų manymu, galėtų pasakyti, pavyzdžiui, III a. pradžios Aleksandrijos krikščionis, ką jis galėtų mums prikišti? Ko mes galbūt nebematome?

Galbūt tai liturgijos reikšmė, kalendoriaus – savaitės, mėnesio, metų – ritmas, šventės, iškilmės,

ruošimasis artėjant reikšmingam, dideliame įvykiui, lydymas atminimo ir gyvų darbų, viskas, kas veda Velykų link. Kaip tik į Velykų ir prisikėlimo slėpinį – per liturgijos šventimų visumą, per malda, per askezės reikalaujantį ruošimąsi – kreipia visos Bažnyčios Tėvų kalbos. Skaitant Bažnyčios Tėvų tekstus, atrodo, kad tai yra svarbiausia. Aišku, tai nepanaikina viso kito – lieka ir pati Evangelijos žinia. Bet, jeigu Bažnyčios Tėvai turi mums šiandien svarbų žodį, manau, jog visų pirma kaip tik apie religinio gyvenimo dalykus: apie giluminę apeigų reikšmę, apie santykį su paveldėta patirtimi, apie pažado išsipildymo laukimą... Čia vėl susitinkama su Biblija, su Rašto apmąstymais, nes visos apeigos taip pat telkiasi ties Rašto tekstais.

Toks, ko gero, galėtų būti mums svarbus Bažnyčios Tėvų žodis, o ne veikiau moralinio turinio žodis, nes visuomenė labai pasikeitė. Neklausime Bažnyčios Tėvų apie vyrų ir moterų, tėvų ir vaikų santykius, apie ekonominius santykius... Tai kitas dalykas. Bėgant amžiams pakito gyvenimu sekęs Bažnyčios mokymas. Iš Bažnyčios Tėvų šiandien nesitikime atsakymų į konkretaus kasdienio gyvenimo klausimus. Veikiau religinio gyvenimo organizavimo modelio, tvarkant jį pagal visos bendruomenės būsimų Velykų slėpinio akivaizdoje švenčiamų švenčių ritmą. ❧

Gintautas Trimakas. Bernardinų bažnyčios interjeras. Fragmentas. 1998. Fotografija

TAUTOSAKOS TAKU

Kazys Bradūnas

PĖDOS PASAKŲ SAPNE

Einu tautosakos taku
Ir pėdas pasakų seku.

Pėdos karaliaus, pėdos varguolio,
Dar vis nerandant auksinio guolio.

Milžino pėdos ant akmenų,
Jau užkalbėtos žodžiais dainų.

Ir kareivėlio su žirgeliu...
Parbėga žirgas vienas keliu.

Pėdos nugrimzdusių žemės dvarų...
Dunda dundulis iš vakarų.

Pėdos Dievulio su lazdele
Ir mano, miegančio šalia.

Millers Island, 2000 10 07

DAINŌS ŠARVOJIMAS

Aš nedainuosiu
Dainų dainelės –
Ne dainų bernužėlis.

Aš tik atversiu
Dainyno knygą
Lyg tylintį grabelį.

Raidėm pavirtę,
Ten guli žodžiai –
Dainės negyvas balsas.

Tai ir negiedu
Giesmių giesmelės,
Tik uždegu lempele.

Millers Island, 2000 09 29

NAMOLIO

Saulelė raudona,
Vakaras netoli –
Vesk mane, žemele motin,
Su saule namolio.

Su saule namolio
Begalinio tolio –
Ar nueisiu, ar pareisiu
Su saule namolio.

Millers Island, 2000 08 20

PALAIMINTOJI, ŠVENTOJI

Gustaw Herling-Grudziński

Per metus mano santykiai su didžiausiu Pietų Italijos laikraščiu *Sud* sutvirtėjo tiek, kad pastūmėtų redakciją išlaisvinti mane iš ankštų ligšiolinės „specializacijos“ rėmų. Toji laikraštį ir jo nereguliarų bendradarbių ligi šiolei tenkinusi specializacija buvo politinės Rytų Europos bei Rusijos problemos. Bet kartą vyriausias redaktorius pasikvietė mane kavos į savo kabinetą ir iškart pranešė: „Jūs esat rašytojas ir neprivalote marinuotis toje siauroje, be to, kaskart vis siaurėjančioje rubrikoje. Turiu jums kitą pasiūlymą, pradžioje bent iš dalies susijusį su Jūsų tėvyne ir Rytų Europa“.

Ištisė man žurnalistiškai glaustą agentūrinį pranešimą, kuriuo, regis, nepasinaudojo kiti laikraščiai.

– Kaip matote, viskas vyksta aukštai virš Potenzos esančiame Maceros miestelyje. Tik vienas autobusas rytą važiuoja iš Potenzos į Macerą apie dešimtį kilometrų stačiu ir gana duobėtu keliu. Saulei leidžiantis, jis grįžta į Potenzą. Išnuomosime jums kambarį gerame viešbutyje greta autobuso stotelės. Nėra kur skuba. Man atrodo, tai delikatus, gal net opus reikalas, medžiaga daugiau apysakai, nei reportažams. Jei pasiūlymas Jus sudomins, susirasite Neapolyje reikalingus duomenis ir pranešite, kada užsakyti jums viešbutį Potenzoje.

Ne taip lengva buvo „susirasti Neapolyje reikalingus duomenis“. Po pirmo ir vienintelio mėginimo reikalas trumpam šoktelėti į Romą tapo akivaizdus. Daug kartų perskaitytas pranešimas (beveik mintinai jį išmokau), kaip paprastai, tebuvo santrauka, panaši į sausai nugremžtą gyvo padaro skeletą.

Mergaitę nuo Kielcų Marianą K. dar prieš prasidedant karui Jugoslavijoje pasikvietė Goraždėje gyvenanti sesuo, kuri pasauliniam karui baigiantis ištekėjo už Vokietijoje darbuose sutikto bosnio gydyto-

jo. Situoktiniai augino gerokai už Marianą vyresnes dvynukes. Gydytoją ir jo žmoną (taip pat daktarę) gatvėje nušovė serbų snaiperiai. Visos trys merginos – maždaug trisdešimtmetės seserys ir septyniolikmetė viešnia – per „etnines gaudynes“ pateko į serbų kareivių rankas. Įkalintos moterų barake ketvertą mėnesių buvo kasnakt prievartaujamos ten arba kareivinėse. Vos paleistos iš „tarnybos“ Bosnijos gydytojo ir jo lenkės žmonos dukterys įstengė nusižudyti (viena buvo nėščia). Mariana taip pat buvo nėščia, bet nusprendė gimdyti, tiek savo valia, tiek Sarajevo katalikų misijos vienuolio įkalbėta. Šis dvasininkas, Potenzos broliams padedant, sutvarkė išvykimo į Italiją reikalus. Maceros kunigas priėmė merginą ir pavedė klebonijoje gyvenančios savo motinos globai. Atkaklumas rengiantis išnešioti prievartos vaisių ir kiekvieną laisvą akimirką meldžiantis bažnyčioje pelnė jai Maceros gyventojų (nežinia, ar visų) pagarbą. Šie žmonės pradėjo ją vadinti *Beata* ir netgi *Santa*.

Šis epitetas nebuvo dievobaimingųjų Maceros gyventojų išgalvotas. Pirmiau jisai pasirodė bevardėje Potenzos vyskupystės biuletenio žinutėje. Iš ten atklydo į svarbesnius Neapolio arkivyskupystės biuletenio puslapius. Taip atsirado kone oficialios, bent jau arkivyskupo – kardinolo parafuotos, įtaigos prieskonis.

Turėjau Neapolyje pažįstamą kunigą, „plunksnos kavalierių“, kaip pats save vadindavo, o tiksliau, grafomaną, svajojantį apie siaubingų „religinių eilėraščių“ paskelbimą, tačiau neįstengiantį žengti toliau bažnytinių iškilnių aprašinėjimo arkivyskupystės biuleteniuose. Po ilgų kamantinėjimų atskleidė „redakcijos paslaptis“: tiek Potenzos žinutė, tiek jos perspausdinimas Neapolio arkivyskupystės biuletenyje susiję su „aukštu Vatikano pareigūnu“. Nenoriai, prašydamas išsaugoti paslaptį, pasakė jo pavardę. Negalėjau netgi svajoti stosiąs prieš rüstų purpurą, bet atsitiktinai sužinojau, kad asmeninis jo sekretorius kunigas V. yra mano knygų skaitytojas. Tai palengvino reikalą. Už pažadėtą dedikaciją sutiko pasimatyti su manimi kavinėje šalia Šv. Onos vartų.

Susitikimo išpūdžiai buvo kuo maloniausi. Judrus, „visažinis“ („už Ketaus Vartų reikia viską žinoti“), gavaus proto jaunas kunigas V. įžangą paskyrė įdo-

GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI (g. 1919) – „Kultūros“ bendradarbis. „Palaimintoji, šventoji“ vertimas į lietuvių k. išspausdintas žurnale *Vidurio Europa*, 1998, Nr. 1 (leido „Naujosios komunikacijos mokykla“), tačiau laiku neatsiskaičius su spaustuve, tiražas buvo sunaikintas. Išliko tik keletas signalinių egzempliorių, iš vieno jų šis tekstas ir perspausdinamas. Iš lenkų k. („Bùogosùawiona, Úwięta“, in: *Kultura*, Paryž, 1994, Nr. 11) vertė *Almis Grybauskas*.

mioms pastaboms apie mano rašymą. Paskui pasirašiau jam atneštas knygas. Pagaliau nedrausiai išlemau: „Aš taip pat turėčiau vieną prašymą“. Tuojau gan rūsčiai suraukė antakius, bet suvokiau, jog tai toks valdiškas ritualas. Ir išties vos spustelėjus atsivėrė pašnekovo žinių šaltiniai ir beveik neslepiamas „tokios žinomos ir gerbiamos asmenybės“ informatoriaus pasitenkinimas.

Vieną žinojo visiškai tikrai: jo viršininkas rekomendacijas Potenzos vyskupui ir Neapolio arkivyskupui pasiuntė daug aukščiau Vatikano hierarchijoje stovintio paragintas. Tačiau nežinojo, kas tas asmuo, bent jau tvirtino nežinąs, visus mano spėliojimus palydėdamas kiek išsižeidusio tylėjimu.

Prieš atsiveikinant staiga pajuto poreikį atlyginti skaudų (kaip sprendė) mano nusivylimą. Esą daug kas rodė, kad Vatikanas jaunos lenkės, nutarusios su motinos meile priimti prievartos vaisių, atvejį išvelgė pavyzdį. *Un preclaro esemptio della virtù cristiana*, pridūrė ir pakilo nuo staliuko.

Vos grįžęs iš Romos į Neapolį, priėmiau *Sud* redaktoriaus pasiūlymą ir nurodžiau savo kelionės į Potenzą datą.

Potenza – bjaurus miestas. Apskritai vidutinio dydžio Italijos miestai būna arba labai gražūs, arba labai bjaurūs, tarsi itališko grožio prigimtis pripažintų tik kraštutinumus. Grožis italų miestuose gobia istorinius jų centrus ir tų centrų atitikmenis aplinkiniuose kvartaluose bei pakraščiuose. Istorinio centro stygius arba jo blyškumas subanalina ir nublukina visą miestą. Vaikščioti po jį – tai kaip sukinėtis tarp nevertų laiko ir dėmesio paveikslų.

Potenzos, tiksliau, gan tolimų jos apylinkių, įžymybė yra šešiolikto amžiaus madrigalisto ir nusikaltėlio, Venosos kunigaikščio Carlo Gezualdo figūra. Žinovų (tarp jų ir Aldous Huxley) nuomone, buvo vienas geriausių madrigalų autorių, kriminalistų nuomone, mažai kas prilygtų jam žiaurumu. Klastingai surežisavęs neištikimybės sceną savo rūmų Neapolyje miegamajame, įsakė ne tik užmušti kilmingą ir jaunesnę už jį žmoną, bet dar ir sukapti meilužius į smulkius gabalus. Pabėgo šeimos dvaran Venoson į šiaurę nuo Potenzos, kur jo negalėjo pasiekti Neapolio teisės vykdytojai. Jo portretai, knygos apie jį, žmogžudystės scenas vaizduojančios teplionės, liaudies *cantastorie* poemos ir plokštelės su madrigalų įrašais yra pagrindinės turistinės prekės. Ir, be abejo, vienintelis pasididžiavimas.

Viešbutis iš tiesų buvo visai greta autobuso stotelės, tačiau per vėlai atvykau į Potenzą, kad vakarėjant ryžčiausi vykti į Macerą. Tik paskambinau į kleboniją. Kunigo motina, paskui ir pats kunigas neslėpė pasitenkinimo sužinoję, kad esu lenkas: „Pagaliau galės pasikalbėti savo gimtąja kalba“.

Išties mokėjo tik porą sakinių serbiškai-kroatiškai, o du mėnesius praleidusi Italijoje išmoko tos keistos „užgultausių“ svetimšalių kalbos, kurią sudaro iškraipytų itališkų žodžių ir pagalbinių gestų mišinys. Pamačiusi mane taip apsidžiaugė, kad čiupo už rankos, lūpom palietė skruostą ir vis kartojo: „O Dieve, dėkui Tau, Dieve“, tarsi būčiau koks giminaitis. Tam tikra prasme ir buvau. Nes buvome iš to paties krašto, jos tėvas eiguliavo Zagnansko apylinkėse, pusiaukeleje tarp Kielcų ir Suchedniovo.

Sėdėjome šešėlingoje altanoje prie klebonijos, buvo rugpjūčio pabaiga, dar nesibaigęs *solleone* karštis. Iš pradžių tylėjo, glostė mano ranką, šluostė skarele akis ir vis kartojo savo: „O Dieve, dėkui Tau, Dieve“. Ėjo, kaip tuoj po pasisveikinimo pašnibždėjo man ausin kunigas, penktasis neštumo mėnuo (tuoj dar tyliu pridūrė: „Vadiname ją *Beata*, *Santa*, bet jai nepatinka“). Pusę valandos trukusi tyla leido ramiai ją apžiūrėti.

Lenkių veiduose, lyginant su kitų tautų moterimis, dažnesnė miela ir patraukli vidutinybė. Nėra jos gražios nė bjaurios, o – kaip paprastai sakoma – malonios. Ir kažin ar madonos neturėtų būti tapomos būtent tokios, o ne renesansiškai pasaldintais arba niūriai gotiškai dramatiniais veidais. Žiūrėdamas į altanos stulpelį parėmusią Marianą (pasirinko stovėti, o ne atsigulti ant sudedamos lovelės), prisiminiau Piero della Francescos „Nėščią Madoną“ iš Monterchi koplyčios: žinoma, vyresnę už ją, labai taisyklingų bruožų ir atvirų idėmių akių. Galbūt prisiminiau todėl, kad, kaip ir italų meistro paveiksle, Marianos suknelė buvo prasegta, – pora kabančių sagų, pabrėžiančių jos būseną ir leidžiančių įtarti greitą tos būsenos pabaigą (o juk žinojau, kad eina tik penktas mėnuo). Neminėsiu dar vienos svarbios detalės: ir veidas, ir figūra buvo vos išaugusios mergaitės, tai ypač pabrėždavo kartkartėmis lūpas iškreipianti verksmo grimasa ir virpėjimas; tada akis užvilkdavo drėgmės miglėlė.

Tą pirmą kartą, jai atitokus ir nutraukus tylą, visiškai pasinėrėme gimtųjų vietų prisiminimuose. Suprantama, kad jos atmintis buvo daug gyvesnė, ilgo išsiskyrimo neišblukinta, – tik prieš pusantrų metų išvažiavo iš girininkijos netoli Zagnansko. O prieš mano akis paveikslai slinko tarsi už storo matinio stiklo. Tačiau galop apmirusi atmintis atsigavo ir gan mitriai sekiau paskui jaunutę savo pašnekovę. Uogavome ir grybavome tankiuose Zagnansko apylinkių miškuose, baidėme zuikius laukymėje ir kirtimuose, gaudėme gružlius po akmenimis upokšniuose ir didesnes žuvis upėse, palei sankasą, kad nepaklystume, vaikščiodavome į seną tamsų Tumlino šilą; žinojo ji ir mūsų Juodąjį tvenkinį Berezove, nes važiuodavo ten su motina pas Michniove ir Vzdolove gyvenančius giminaičius, taip pat miškininkystėje dirbančius. Kaip ją džiugino, kaip jaudino tos kelionės! Galbūt tai paaiškina ir bent kiek

pateisina manąją klaidą. Nes paklausiau, kodėl negrįžta gimdyti namo, o naudojasi, be abejo, gerų, bet vis dėlto svetimų žmonių, su kuriais, beje, nelabai ir susikalba, prieglobsčiu. Staiga paraudo, nusisuko ir be žodžių sudėjo rankas ant pilvo. Susivokiau labai netaktiškai pasielgęs ir bemaž grįžau prie mūsų nostalgikų, jaukių klajonių. Žvilgtelėjo dėkinga. Kaip galėjau neatspėti, kad jos apsisprendimas neištrynė neužsitarnautos gėdos pojūčio? O gėda, suprantama, labiausiai jaučiama tarp savųjų.

Temstant grįžau į Potenzą ir nevakarieniavęs griuvau į lovą, mintyse permaldamas gėdos kartėlį. Menka paguoda, kad pasamonėje iškart nujaučiau, jog redaktoriaus pasiūlymas yra viena iš kvailysčių, atskleidžiančių visą žurnalistikos – švelniai tariant – dviprasmybę. Tačiau tik dabar tai galutinai suvokiau. Tapo akivaizdu, kad su savo jaunąja kraštiete galiu kalbėti apie viską, išskyrus tai, kas ją ištiko Goraždėje. Mano elgesys turėjo padėti nugramzdinti užmarštin jos nelaimės. Privalėjau palengvinti atsipalaidavimą ir nežadinti jokių įtampų. Negalėjau išsiduoti, ko čia atvažiauvau iš Neapolio, laimei, kunigas Pietro pristatė mane kaip lenką, kuri Neapolio arkivyskupystė prikalbinusi aplankyti klebonijoje prie Potenzos vieštinčią tautietę.

Nutariau rytą paskambinti *Sud* redaktoriui ir viską išsiaiškinti. Prieš užmiegant atgijo paskutinis iš Maceros parsivežtas vaizdas. Grupelė senukų (iš Maceros? iš Potenzos?), vyrų ir moterų, atėjo į altaną prie klebonijos lydimą man nepažįstamo, labai jauno kunigo. Lietė pirštais Marianos pilvą, paskui bučiavo pirštų galiukus ir pamaldžiai glaudė delnus. Mergina pabėgo, tiesiog paspruko iš altanos, skubėdama net neatsisveikino su manim. Ir aš prisiminiau pietuose viešpataujančią paprotį paliesti pirštais ir paskui pabučiuoti juos išnešant iš bažnyčios karstą ir dedant jį ant katafalko.

Mane nustebino *Sud* redaktoriaus reakcija. Laikiau jį klasikiniu žurnalistu, pasirengusiu medžioti kiekvieną sensaciją be kokių nors moralinių skrupulų, *by hook and crook*, kaip sako anglai. Išklause mane nepertraukdamas, nors buvau paruošęs gan ilgą paaiškinimą. Kai baigiau, telefono ragelyje įsivyravo tylą. „Gerai Jus suprantu, – ištarė, – Jūsų vietoje netgi lygiai taip pat pasielgčiau. Bet jau esame užmokėję už viešbutį visai savaitei, tad patariu tai išnaudoti ir kasdien lankyti savo tautietę. Jai to reikia“. Buvau sujaudintas ir leidau jam tai suprasti.

Pasižadėjau sau vengti bent mažiausių aliuzijų į bosnišką Marianos praeitį ir nekreipti dėmesio į jos nėštumą. Bet po šiuo pasižadėjimu slypėjo ir dar kas: visos mintys be perstojo sukosi apie tai, ką sau uždraudžiau. Tad žiūrėjau į jos beveik vaikišką veidelį, kalbėjau ir šmaikštavau net per daug, kad tik prišaukčiau jos šypsena ir linksmumą akyse, tačiau

tuo pačiu metu mintimis buvau toli, *ten*. Tai viršijo mano jėgas, kaip neįstengiau suvaldyti ir žvilgsnio, kartkartėmis prieš mano valią bent trumpam vis užkliūnančio už jos pilvo. Guodžiausi, kad ji nepastebi mano susidvejinimo, kad *nepaisant* jos praeities ir dabartinės būklės sugebėjau jai primesti didėjančio artumo ir simpatijos konvenciją. Mane džiugino kiekviena smulkmena, liudijanti jos augantį pasitikėjimą, jos atsitiesimą po pečius prislėgusia sunkybe.

Iš laikraščių žinojau, kad iš „etninės“ serbų nelaisvės paleistos moterys galėjo nesunkiai nutraukti nėštumą. Jei tik to norėjo, jei nenugrimzdavo kasdienėse mintyse apie savižudybę. Kas nulėmė Marianos atveju? Iš namų atsineštas, vaikystėje įskiepytas religingumas? Nenuslopintas motinystės instinktas? Nenuslopinamas *nepaisant* pastojimo aplinkybių, *nepaisant* krikščioniškojo principo, jog vaikas turi būti meilės, o ne neapykantos vaisius, paminimo. Net nebuvau tikras, ar ji tokiu vaikišku veidu, savo skaidrumu perregimomis akimis, apskritai gali nekęsti. O gal motinystei ją palenkė katalikų vienuolis Sarajeve, pasirodęs kaip tėvo atstovas? Galbūt, trapi ir vaikiška, neatsispyrė jo įkalbinėjama? Nebuvo jokio atsakymo į šiuos nebylius klausimus, kurie dauginosi mano mintyse. Vienas traukė iš paskos kitą, ir nebuvo jiems pabaigos, paimdavau jos ranką, priglausdavau ją kaip nuskriaustą ir nebylią dukterį. Tuo drąsiau, nes kartą neklausta pasakė, kad nerašo ir nenori susirašinėti su gimdytojais. Matyt, prisiimta našlaitystė lengvino išbandymą.

Manoji savaitėėjo į pabaigą, reikalai vertė grįžti namo. Paskutinę dieną išvažiauvau į Macerą labai anksti, kad spėčiau grįžti pirmos valandos autobusu ir antros valandos traukiniu išvykti į Neapolį.

Mariana dar miegojo savo kambarėlyje prie altanos. Manimi užsiėmė kunigo motina ir pavaišino kava altanoje. Sūnus, jau grįžęs po rytinių mišių, priiminėjo tikinčiuosius valgomajame, kas rytą virstančiame „biuru“. Iš ten atsklidavo prislopinti balsai, šeiminkas aiškiai rūpinosi tylą. Motina irgi ją sergėjo, bet savaip, seniems žmonėms kaip būdinga, susirūpinusiu kažkokios paslapties saugotojos veidu. Žinoma, paslaptis, o tiksliau, nerimas siejosi su Mariana. Atsitikdavo, kad – kaip šiandien – ji pabudavo labai vėlai, o rytinio miego valandos būdavo kažkokios keistos, Dieve, kokios keistos, panašesnė į ilgą alpuli nei miegą: išbalusi kaip drobė visai nejudėdavo ir, atrodė, nė nealsuodavo, o rankos ant pilvo gulėdavo tarsi suglaustos po mirties. „Potenzos gydytojas išskleidė mūsų, mano ir sūnaus, baimes, bet ar galima tikėti gydytojais? Kiek pasakojama apie jų klaidas ir apsirikimus! Žvilgtelėkite pats, praversiu duris, pakaks plyšelio“.

Ir išties atėjo lygiai dvyliką, skambant varpams bažnyčios bokštelyje. Atsisėdo priešais ant lovelės dar pusiau miegodama. Pirmą kartą pastebėjau kažkokį

dvilypumą. Tai susimąščiusi, su laimės ar pasitenkinimo šypsena, kaip visos laukiančios motinos, glostė pilvą, tai dešiniąją nelyg stūmė nuo savęs vaisių, ir veido bruožus akimirksniui nusmailindavo atgrasos, gal net ir kančios grimasa.

Turėjau mažai laiko atsisveikinti. Pakilo nuo lovelės ir visiškai laisvai, nesivaržydama apkabino mane su ašaromis akyse ir nuleido galvą man ant peties. „Atsimenu, – stengiausi guosti, – kad Don Pietro turi klebonijoje telefoną. Ir kad kelionė iš Neapolio į Potenzą trunka tik tris valandas“.

Po dviejų trumpų pokalbių supratau, kad nemėgsta telefono. Maža to, kad dėl kažkokių priežasčių bijosi jo. Trečią kartą paprašė kunigo motinos atsiprašyti manęs ir pasakyti, kad yra pavargusi ir neįstengianti nueiti iki aparato koridoriaus gale. Perėjom prie laiškų, atsakinėjo greitai ir gražiai, geros ir puikų braižą turinčios mokinės stiliumi. Kiekviename laiške klausdavo, kada vėl atvažiuosiu. „Norėčiau nors kiek pakalbėti mūsų gimtąja kalba. Itališkai turbūt niekada neišmoksiu, nors kunigas Pietro Scoppola ir jo motina labai kantrūs ir geri man“.

Antroje spalio pusėje atsiradus didesnei properšai tarp mano užsiėmimų, galėjau išnaudoti ją Marianos ir jos globėjų aplankymui. Bet vis delsiau ir atidėliau, kol iš namų neištraukė *Sud* redaktoriaus atsiųstas paketas. Gavau jį vakare, tuoj pat pradėjau skaityti, o auštant jau sėdėjau į Potenzą riedančiam traukinį.

Tai būta žodinio tarptautinės Žmogaus teisių gynimo komisijos narių užrašyto keturiasdešimtmetės bosnės, bevaikės našlės, liudijimo, kuri, tiesa, pridėjo savo pavardę ir adresą Goraždeje, bet aš jų neminėsiu. Komisijos nariai informuoja, kad anksčiau jos būta labai gražios, o prieš juos stojusi sena, suvargusi moteris. Stojusi savo valia, nekviesta ir neraginta, po pirmų sakinių buvo matyti, kad nori liudyti bet kokia kaina, kiek galima tiksliau, nenutylėdama pačių gėdingiausių smulkmenų, savo parodymus laikydama dviguba bausme: skirta budeliams ir pačiai sau už bevalės aukos, nesiryžtančios nevilties ir drąsos aktui, vaidmenį. Antras motyvas liudijime buvo net stipresnis, kartais atrodydavo, kad pasakotoja tyčiojasi iš savęs su savotišku, nesulaikomu pasimėgavimu, tarsi gyvenime jai tai tebutų likę. Tuo pat metu – kas ne mažiau stebina – išlaikydama šaltą, kartais net šiurpinantį pasakojimo tikslumą.

Ji priklausė šimto aštuoniasdešimt jaunų ir geriau atrodančių moterų grupei, kurią Goraždeje sugavo „etnis“ serbų kareivių užmestas tinklas. Pakako bosniškos giminytės, kad ir labai tolimos ar atsitiktinės (šitoje vietoje sužinojau, apie kokią grupę kalbama, nes liudijime radau užuominą apie jauną lenkę ir jos pusiau bosnes pusseseres). Formalus tikslas buvęs „rasės pagerinimas“, o tikrovėje, žinoma, rūpintis

kareivišku viešnamiu. Moterys pirmiausia laikytos uždaramame barake, kur kareiviai ateidavę naktį, susirasdavę partnerę ir visų akyse tenkindavę savo vyriškus poreikius. Iš pradžių moterys priešinosi ir buvo mušamos iki kraujo. Paskui pasipriešinimas silpnėjo, jį pakeitė atbukimas, apatija. Galima tarti, kad kiekviena moteris per naktį būdavo vidutiniškai trijų kareivių kelis kartus prievartaujama. Naują etapą lydėjo didesnis „intymumo“ troškimas, kareiviai pasirinktas moteris pasiimdavę į savo kareivines. Pagaliau barake įrengtas telefonas, moteris iškviisdavo ir pas „adresatą“ nuvesdavo vienas iš penkių „vidaus tarnybos“ sargybinių. Po ketverių mėnesių barako gyventojas paleido ir išvaikė. Tuo metu, liudijimo autorės nuomone, trečdalis, o gal ir daugiau moterų buvo pastojusios. Taip, ji girdėjo apie savižudybes, tačiau nežinanti tikslaus skaičiaus. Dauguma darėsi abortus. Ji pati, trečią mėnesį nėščia, pirmuosius žingsnius laisvėje nukreipė pas pažįstamą ginekologą.

Liudijimą sudarė apie septyniasdešimt mašinraščio puslapių. Jis buvo išverstas (pasaulio spaudos poreikiams) į anglų, prancūzų, vokiečių, italų kalbas. Iš redaktoriaus gavau itališką vertimą su priedašu: „Gražinti į redakcijos archyvą“. Čia visiškai nutyliu „detales“, kurių taip gausiai ir su tokiu noru save įskaudinti pažėrė liudijimo autorė. Seniai laikaisi nuomonės (vis dažniau paniekiamos ir netgi pašiepiamos tiek laikraščiuose, žurnaluose, televizijoje, tiek ir literatūroje), kad esama tam tikros ribos to, ką galima žmonėms pasakoti apie žmones.

Komisijos narys, redagavęs ir šlifavęs dokumentą, matyt, turėjo ir literatūrinių pretenzijų, nes nuo savęs prirašė moto: *Para eso habeis nacido* – Tam jūs paleisti į pasaulį. Tai vieno Goya'os akvaforto iš ciklo „Karo baisumai“, vaizduojančio suverstus partizanų kūnus ir žudynių liudytoją, kuris negali susilaikyti nevėmęs, pavadinimas.

Atvažiauvau į Potenzą anksti rytą, parduotuvės ir barai buvo jau atidaryti, susiradau kuklesnį viešbutį taip pat netoli autobuso stotelės. Kažkoks psichologinis stabdys neleido man tuojau pat vykti į Macerą. Oras, kaip paprastai pietų spalį, buvo niūkus, tvankus, su lietučiu. Nebuvo prasmės valkiotis po turkišką miesto pirtį. Išsimaudžiau viešbuty po apgedusiu dušu ir, pavargęs po kelionės, įsitaisiau fotelyje prie lango. Su palengvėjimu žvelgiau į retus praeivius gatvelėje, į kurią vėrėsi langas. Stengiausi nuraminti lektūros sudirgintus nervus.

Dar kartą įsitikinau, kokia luošą tėra vaizduotė. Dar iki raporto pagal savąją gyvenimo patirtį ir maksimalaus realizmo reikalavimus buvau susidaręs tam tikrą serbų „etninio valymo“ vaizdą. Bet pasirodė, kad jis daug blankesnis už realybę.

Tikrasis vaizdas tiesiog neįtikėtina pavertė Maria-

nos paveikslą. Ar įmanoma, kad pergyvenusi visa, ką pergyveno, būtų tokia, kokia yra, tiksliau, kokia ją pažinau, – giliai į savo vaikystę įaugusi mergaitė, dvasioje veik nepaliesta? Ar pajėgsiu išstumti į minčių užribį naujas, dabar jau pilnas, žinias, kai teks kalbėtis ir žiūrėti į ją? Neperdėčiau tvirtindamas, jog dabar bijojau susitikti su ja.

Po pietų atsidūriau klebonijoje, sukeldamas visos trijulės džiugesį. Kunigo ir jo motinos akyse išvelgiau nerimo atšešėlius, Marianos akys tvieskė grynų džiaugsmu. Kaip tik ruošėsi į ambulatoriją (Macera didžiavosi gera sanitarijos tarnyba), nesvyruodamas sutikau palydėti ją vietoj klebono. Mielas ir kultūringas gydytojas, tikras Maceros kūdikis, buvo patenkintas apžiūros rezultatu. Numatė gimdymą gruodį ir perspėjo, kad gimdymo karštinė kartais prasidedanti anksčiau (išverčiau Marianai jo perspėjimą, ji linktelėjo galva). Be jau anksčiau prirašytų pastilių ir stiprinančių sirupų dar rekomendavo mažiausiai dvi valandas kasdien pagulėti ir pasivaikščioti. Dabar kaip tik ir buvo proga pasivaikščiojimui. Paėmė mane už rankos ir su dukros pasitikėjimu pakibo ant jos, tokius tikriausiai mus ir matė Maceros miestiečiai, – familiariai susiglaudusius tėvą ir dukterį. Ir gal tik praeivių sveikinimai bei linkėjimai kiek drumstė jai malonumą šio ilgo pasivaikščiojimo, pripildyto kaip niekada įsikalbėjusios mergaitės čiauškesio. Džiaugiausi dėl jos ir dėl savęs: dėl savęs, nes mintyse atrajojamiems dalykams reikėjo tylos.

Namo grįžome prieš sutemstant, kunigas ir jo motina priminė Marianai pareigą dvi valandas „pagulėti“. Klusniai, neprieštaraudama nuėjo į savo kambarį ir uždarė duris. Sėdėjome trise virtuvėje, gurkšnojome skiestą vyną. Sužinojau nerimo atšešėlių, kuriuos pastebėjau vos atvykęs, priežastį. Prislopintais balsais, kone pašnibždom, papasakojo man, kad jų globotinė kartais (ne visada) kažką kalba per savo popietės miegą. Kalba, žinoma, savo gimtąja kalba, kurios jie nesupranta. Ir negali būti tikras, kad tai tik šiaip kliedesiai, negilaus miego paviršium išplaukiantys sakiniai. O gal ji šneka tai, ko neišdrįsta pasakyti jiems nemiegodama? Gal turi kokių pageidavimų? Kartą kunigas įėjo į jos kambarį ir nuo slenksčio stebėjo ją. Jį pribloškė pasikeitęs veidas, kuriame nebebuvo ankstesnės romybės, nustebino švokščiantys nesuprantamos kalbos žodžiai. Gal ir perdeda, gal be reikalo jaudinasi, bet jie norėtų, kad pasiklausyčiau, ką ji kalbanti, kai tik bus tokia galimybė. Nes dabar – girdite, kaip tylu? – ačiū Dievui, niekas nedrumsčia jos ramaus miego.

Tokia galimybė atsirado po dviejų dienų. Ir taip staiga, kad šeimininkai pašoko nuo kėdžių, klausiamai ir maldaujančiai žvelgdami į mane. Pirštų galais įžengiau (pirmą kartą) į jos kambarį, nepaleisdamas tyliai

nuspaustos durų rankenos. Kambarį tamsino užuolaidos, ant tuščios sienos priešais duris, viršum lovos, kabėjo popiežiaus fotoportretas. Lovos galvūgaly stovėjo aukštas kryžius, o po juo taip pat gan aukšti klaupatai. Gulinėioji ne tik kalbėjo, ne tik svaidėsi kažkokiais žodžiais, bet net pusbalsiu rėkė, tarsi springdama nuo tramdomos raudos. Ir, sprendžiant iš perkreipto veido, taip pat nuo išsiūčio. Gulėjo aukštelninka, suknelė visiškai atsagstyta, ir išsipūtęs pilvas, atrodė, tuoj tuoj pratrūks. Palinkau virš jos, stengdamasis suprasti žodžius. Jeigu kas būtų mane matęs taip stovintį, tikriausiai būtų buvęs nustebintas besikeičiančios veido išraiškos: esu tikras, kad jį pakaitomis užliedavo tai karštas raudonis, tai kreidos baltumas.

„Betgi suprantama, – pasakiau anapus atsargiai užvertų durų laukusiems šeimininkams, – kad ją vis dar aplanko skaudūs Jugoslavijos prisiminimai.“ Šie kartu, tarsi pagal komandą, atsiduso. Anksti rytą buvau iškvieštas į Neapolį. Apsidžiaugiau. Susitariau su šeimininkais, kad apie gruodžio 10 d. vėl atvažiuosiu, gydytojas tikėjosi gimdymo gruodžio vidury. Siūlė man apsigyventi klebonijoje, mažame, bet visiškai pakenčiamame kambarėlyje šalia Marianos kambario.

Pirmosios dienos namie, atlikus būtinus reikalus, buvo bandymas nusiraminti. Ypač vakarais, ištrūkęs iš kasdienio darbo rutinos, tai sėsdavau prie stalo su iš Potenzos parsivežtais užrašais (traukiny išmargintos popieriaus skiautės), tai staiga susierzinimo apimtas sukdavau po kambarį kaip žvėris narve.

Traukiny užsirašiau žodžius, šūksnius, sakinius, išžvejojus iš Marianos kliedesio miegant. Necituosiu jų čia, kaip anksčiau nepateikiau jokio fragmento iš bosnės našlės liudijimo, užrašyto tarptautinėje komisijoje. Dėl tų pačių priežasčių. Vis dėlto svarbiausios buvo ne tos ar kitos pritrenkiančios, gąsdinančios ar keliančios šleikštulį Blogio atplaišos, kuriomis mėgsta epatuoti (ir nuodyti) „vidutinę publiką“ visokie žurnalistai ir literatūriniai vadinamosios „nuogos tikrovės“ medžiotojai. Svarbiausias visada buvo ir liko patsai Blogis.

Nebepamenu, kuriam garsiam rašytojui priklausė teiginys, esą literatūra yra nuolatinis mąstymas apie mirtį. Pridurčiau: ir apie Blogio galią. Vienu ir kitu atveju literatūra stengiasi suprasti, sučiupti nesučiumpama, bent truputėlį praskaidrinti „tamos branduolį“. Tačiau paprastai elgiasi taip, nelyg Gyvenimą ir Mirtį, Gėrį ir Blogį skirtų ryški demarkacinė linija. O man svarbiausias tasai sunkiai pasiekiamas paribys, „šešėlio juosta“, pasak Konrado, jeigu jau naudotis palyginimais, kuri reiškia nejudrų, stingų buvimą tarp tykančių gaivalų. Nėra mirties, nepasiekiamos betarpiška patirtim, už gyvenimo ribų. Nėra Blogio, klastingai atsėlinančio, už Gėrio ribų. Viešpatauja osmozės dėsnis.

Ar išties viešpatauja ir galime tai pajusti? Lyg ir taip, net daugiau, – tai beveik banalybė. Tačiau viena yra žinoti, o kita – pamatyti. Kaip aš po vulgariais žodžiais ir įtemptu, iškraipytu Marianos pavidalu mačiau jos skaistų vaikišką veidelį.

Vėl atnaujinom susirašinėjimą. Nekreipdama dėmesio į mano trumpus atmestinius atsirašinėjimus ant atvirukų su Neapolio vaizdais (prieš daug metų surastas epistolinio talento pakaitalas), ji rašė vis ilgesnius ir išsamesnius laiškus. Nusprendė papasakoti man apie save viską nuo pačių ankstyvųjų prisiminimų, vaikystės iki abiturų egzaminų Skaržysko gimnazijoje. Ir pasakojo visa tai su daugybe smulkių ir net juokingų smulkmenų, tuo bent kiek palengvindama savo vienatvę. Be to, žinojo, kad esu rašytojas, gal ir tai turėjo reikšmės, nes į akis labai krito pastangos rašyti *graziai*. Prieš pat gimdymą ir mano išvykimą į Macerą probėgšmais, delikačiai, norėtuši pasakyti „nuraudusi“, užsiminė apie savo „berniuką“ gimnazijoje. Tačiau gyveno pernelyg griežtuose namuose, po rūpestingų ir budrių tėvų bei Zagnansko kunigo akimis, kad pumpuruojantis jausmas būtų galėjęs praskleisti. Beje, po labai gerai anksčiau negu priklauso išlaikytų egzaminų jai buvo padovanota kelionė pas vyresniąją seserį į Bosniją.

Susimąstydavau, kodėl taip prisirišau prie Marianos. Manau, pagrindinė priežastis ta, kad mane tiesiog traukė Marianos nelaimė. („Ar tu kartais neįsimyli kiekvienos žmogaus kančios?“ – kartą paklausė labai artimas bičiulis.) Dar prieš sutinkant ją, mane beveik papiktino Bažnyčios kreipimasis į jos padėtyje atsidūrusias moteris, raginantis krikščioniškam ryžtui gimdyti prievartos ir neapykantos vaisius, nugalint savy norą atsikratyti jų ir atidedant natūralų meilės vaiko laukimą. Nepaisant ją gaubiančios, mano požiūriu, bažnytinių instancijų aranžuotos, „šventumo“ atmosferos, ji žavėjo mane, nes toji atmosfera jos visiškai neveikė, atvirkiščiai, beveik erzino. Vis dėlto kodėl nusprendė gimdyti prievartos kūdikį? Kaip nugalėjo pažemintos, išniekintos, muštos ir plūstos pyktį? Visa tai intrigavo, su nesilpstančia galia traukė mane. Ne, nebuvo man nei „palaimintoji“, nei „šventoji“, o instinktyvaus kilnumo ir gerumo kūrinys, stebinantis jaunumu. Ir dar, ko tiesos vardan neturėčiau slėpti: nuo tada, kai nugirdau jos kliedesius per miegą ir pamačiau perkeistą jos veidą, dar labiau pamilau už žmogiškųjų priešybių susipynimą ir kovą. Nenorėjau oleografinės „tobulos šventosios“, norėjau realios, tai yra gilumoj suterštos, „šventosios“.

Išlaikiau žodį ir gruodžio 10 d. pasibeldžiau į klebonijos duris. Buvau įkurdintas ankštame kambarėlyje šalia Marianos kambario. Ankštuma neturėjo didesnės reikšmės, nes jau po pirmų akimirkų paaiškėjo, kad ten tik miegojau (ir tai pasirengęs pašokti po kaimynės

šūktelėjimo), o dieną ir šeiminkai, ir – patylomis – Mariana laukė nenutrūkstamo mano asistavimo jos galvūgaly. Iš pradžių nebuvau tikras, ar to norėjo tokia jautri, perdėtam rūpestingumui alergiška Mariana, tačiau sužinojau, jog tai ir buvęs jos sumanymas, kurio nedrįsusi išsakyti man, o apsunkinusi kunigą Pietro ir jo motiną, prašydama išsaugoti paslaptį. Prieš pat pabaigą ją apėmusi baimė. Nėštumas buvęs sunkus, jeigu galima taip pasakyti, mergina vos vaikščiojo po kambarį, su palengvėjimu, nelyg į priepilauką, sugrįždama į lovą. Pastebimai suseno, veidą išvagojo raukšlės, tačiau kartais trumpam atgaudavo ankstesnį veido su grakščiai, vaikiškai išlenktom lūpom gaivumą. Neprieštaraudavo, kai glostydavau jos delną, kai kartais priglausdavau jį savo delnuos. Troško švelnumo, kaip nuvargęs keleivis trokšta vandens dykynėje. Visą laik kalbėjome apie mūsų gimtas apylinkes, niekad nebūčiau pamanęs, kad apie jas tiek galima prikalbėti, tačiau nė vienu žodžiu neprisiminė savo buvimo Bosnijoje, net laimingų dienų prieš karo pradžią. Galėčiau prisiekti, jog per gimdymo karštinės ar per popietinio miego valandas taip prarasdavusi ryšį su pačia savimi, kad *kita* Mariana nepalikdavusi joje jokio pėdsako. Tarsi naujai gimusi išnirdavo iš šlykščių purvinų duburių, visiškai nusimetusi draiskaną tų metamorfozių, kurias matydama ir girdėdama, kaskart būdavau sukrėstas.

Kas antrą trečią dieną užbėgdavo jaunas Maceros gydytojas, gimdymas, jo žodžiais, galėjo prasidėti bet kuri akimirksni. Ambulatorijoje jau buvo paruošta speciali salė, pakviestas patyręs ginekologas iš Potenzos, nes nebuvo nė kalbos, kad ten tokiu duobėtu keliu bus vežama.

Egzaltuotas kunigo Pietro plepumas, „religinės“ jo aliuzijos (pavyzdžiui, kalendorinės – artėja Kalėdos), gestikuliacija (pamaldžiai sudėdavo rankas ir pakeldavo akis į dangų), – visa tai kasdien gausino Maceros ir Potenzos „piligrimų“ vizitus. Norom nenorom man teko gan brutalaus Marianos sargo vaidmuo. Niekas, išskyrus mane ir kunigo motiną, neturėjo teisės peržengti jos kambario slenkstį.

Gimdymo skausmai prasidėjo gruodžio 19 d. pavakare. Tuoj pat ją, rėkiančią po atklodžių krūva, pernešė į ambulatoriją. Ir iš ten klebonijoje girdėjau į žagsėjimą panašius riksmus, tai buvo vienintelis mano ryšys su ja. Pašalinių į ambulatoriją neįleido, toks buvo jaunojo gydytojo nurodymas, atrodo, po pusvalandžio iš Potenzos turinčio atvykti ginekologo padiktuotas. Rašau „atrodo“, nes be perstojo kas nors iš ambulatorijos bėgiojo į kleboniją. Regis, Potenzos gydytojas atvažiavo kartu su vyskupu, kurį pasveikino mūsų kunigas. Sėdėjau virtuvėje su kunigo motina, tylėdami žiūrėjome vienas į kitą, išgąsdinti vis garsėjančių šauksmų. Apie devintą jie nutilo.

Po ketvirčio valandos ėpuolė kunigas Pietro. *Taglio cesareo*, murmėjo jis išsigandęs, Cezario pjūvis. Ir išbėgo bažnyčion.

Tolesnę įvykių eigą atkuriu pagal chaotiškus dalyvių pasakojimus. Gimė labai didelis berniukas, o motina nugrimzdo į gilų alpulį. Vėliau, vidurnaktį, neregavo į bandymus priglauti vaiką jai prie krūtinės. Kunigui leista penkioms minutėms užėti į ambulatoriją. Nenorėjo nieko apie tai pasakoti, tik žegnojosi ir pašnabždom meldėsi.

Mariana mirė kitą rytą, gruodžio 20 d., auštant. Vidurdienį buvo atverti bažnyčios vartai. Laimė, nebuvo galima prisiartinti prie mirusiosios, iš visų pusių tankiai apstatytos ilgomis plonomis žvakėmis, tad nereikėjo baimintis, jog minios puls bučiuoti kars-tą. Giedras, romus Marianos veidas labiau priminė Pirmąją Komuniją negu laidotuves. Tarp sudėtų pirštų jai išspraudė nedidelį kryželį, ant krūtinės padėjo ovalinį medalioną su Madonos atvaizdu. Vaikelį paėmė Potenzos vienuolės.

Gruodžio 22 d. gedulingas mišias laikė Potenzos vyskupas, asistuojant kunigui Pietro. Jis kalbėjo ir prie gėlėmis bei vainikais užverstos kapo. Nelabai įdėmiai klausiausi jo, pernelyg dilgino pagrindinis motyvas – *un preclaro esempio della virtù cristiana*. Buvo šalta, pūtė vėjas, ant karsto dangčio krito žemės grumstai, minia išsibėgiojo kaip sušalusi avių kaimenė. Numečiau savąją žemės saują, apkabinau kunigą Pietro ir jo motiną, sustiręs nuslinkau į kleboniją pasiimti krepšio. Nepažįstamas žmogus iš Potenzos pavežėjo iki stoties.

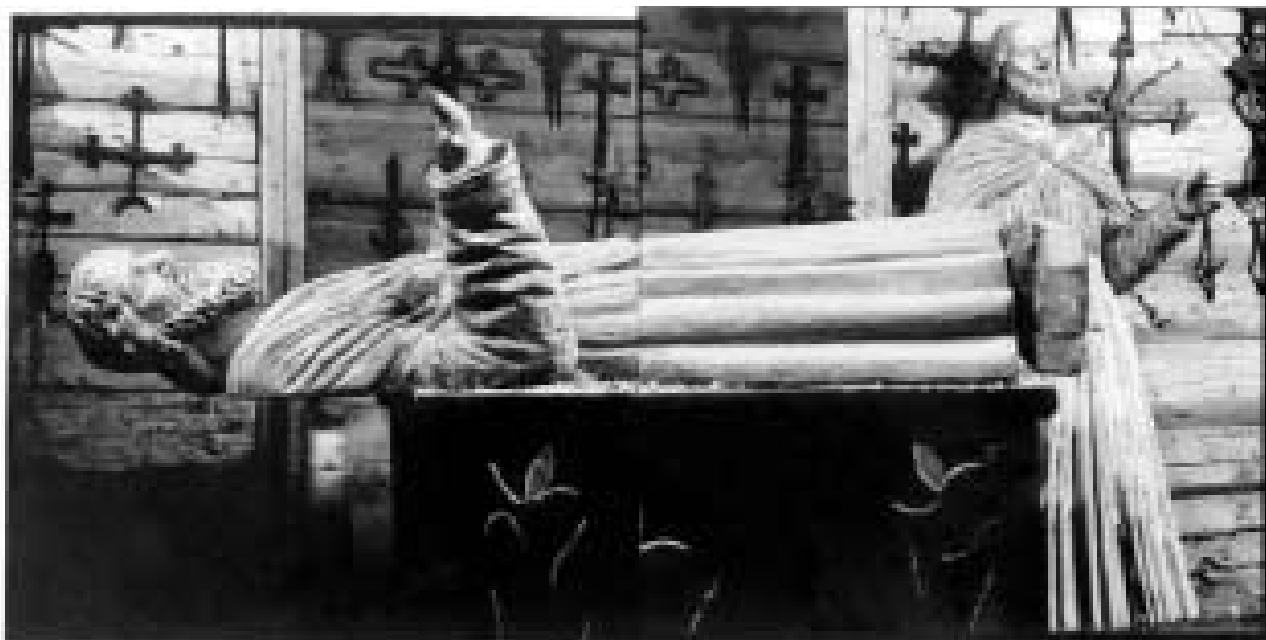
Įpusėjęs kitų metų balandžiui mane aplankė jaunas Maceros gydytojas. Minty šypsojauosi klausydamasis jo pasakojimo. Buvo tikras Flauberto vaistininko Homais proanūkis, toks antiklerikalinis „pirmievis“, tik inteligentiškesnis ir sąmoningesnis. Negalėjo suprasti, kodėl Mariana mirė, juk viskas buvo gerai padaryta, taip ir gerbiamas kolega iš Potenzos kankinosis galvodamas, ką pasakys Potenzos vyskupui (jūs suprantat?). Vaikas? Sveikas ir stiprus berniukas, juo sutiko rūpintis seserys uršulietės iš Avellino. Don Pietro? Vis ieško stebuklų *ad majorem Dei gloriam*, pasakoja tuoj po laidotuvių girdėjęs garsus iš kapo, tarsi nebūtų suvisam mirusi. Prieš mėnesį įvykusi ekshumacija dalyvaujant Vatikano *monsignore* ir iš Romos atvykusiam gydytojui, ką mūsų Don Pietro laiko eiliniu žingsniu beatifikacijos eigoje. Tačiau, žinote, jau savaitė kažkoks nuliūdęs, nieko nekalba, matyt, kažkas iš viršaus sustabdė jo iškalbą.

Iškalbingas buvo ir Maceros daktaras, atsidusau su palengvėjimu, lydėdamas jį iki metro stoties.

Intuicija patarė pasikalbėti su kunigu V., įtakingo Romos kurijos kardinolo sekretoriumi. Laimingas atsitiktinumas grindė kelią pakartotiniam susitikimui, nes liepos pabaigoje itališkai išleista nauja mano knyga, o tuo pačiu metu katalikiška šiaurės leidykla išleido kunigo V. knygelę apie šventąjį Pranciškų. Nusipirkau ją, perskaičiau (buvo labai įdomi) ir parašiau kunigui V. laišką su komplimentais, pridėdamas savąją knygą su malonia dedikacija.

Po savaitės gavau atsakymą. Kunigas V. nesitvėrė džiaugsmu ir net nebandė slėpti euforijos. Jisai siūlė

Valius Pulokas. XXX. 1991. Fotografija

susitikti. Pakviečiau jį papietauti jaukioje kavinukėje prie Vatikano. Priėmė pakvietimą ir siūlomą rugpjūčio 7 datą.

Žinojau, kad manojo sumanymo sėkmė priklauso nuo to, ar būsiu geras aktorius. Tad iš pat pradžių apsistočiau prie jo knygelės, nereaguodamas į atsakomąsias pagyras mano knygos adresu. Man sekėsi, nes metų pradžioje buvau idėmiai išstudijavęs didžiulį Bažnyčios istorikės veikalą apie „šventojo Pranciškaus stigmų“ problemą, erudicija ir minties sklaida imponuojantį veikalą. Jį, suprantama, buvo skaitęs ir kunigas V., tad gausiai vynu laistomas mūsų pokalbis buvo tiesiog erudicijos turnyras su mano pagyrimų, skirtų jo knygai, įtarpais.

Perėjus prie kavos su konjaku nutariau kiek kilstelėti antveidį. Lyg tarp kitko *en passant* priminiau ankstesnįjį mūsų pokalbį. Įsmeigė į mane aštrų žvilgsnį. Žinojau, kad bando mane, kad svyruoja, tad nenuleidau akių. Ši žvilgsnių dvikova tęsėsi nepakeliamai ilgai, tačiau išlaikiau iki galo. Išgėrė dar vieną taurelę konjako ir susimąstė, nervingai šluostydamas kaktą servetėle.

Turiu būti ir jam teisingas. Akimirksniu iš gyvo ir elegantiško pašnekovo virto be jokio apsimetimo giliai sukrėstu žmogumi. „Tai tragedija, baisi tragedija,“ – kartojo jis. Po akimis pakibo maišeliai, kaktą – nors veikė ventilacija – išbėrė stambūs prakaito lašai.

Neįstengsiu tiksliai atkurti jo pasakojimo (kartkartėmis pertraukiamo sauso kūkčiojimo ir kreipinio: „perleidžiu tai į Jūsų sielą kaip į gilų šulinį“), pateikiu tik glaustą tragedijos reziumė.

Pilnas euforijos kunigo Pietro pranešimas apie kitą dieną po laidotuvių girdėtus garsus iš kapo per Potenzos vyskupo kuriją visai kitokiu tonu buvo perduotas atitinkamai Vatikano instancijai (beatifikacinių ir kanonizacinių procesų aukštajai kolegijai). Į Macerą išvyko Romos prelatas ir Apaštala Sostinės gydytojas. Ekshumacijoje dalyvavo tik du prisiekę duobkasiai iš Romos. Atidengus karštą, mirusioji rasta gulinti ant šono, jos veidas siaubo perkreiptas, akys plačiai išplėstos ir sustingusios, iš išskėstų pirštų iškritęs kryželis, madonos medalionas prispaustas prie kars-to krašto. Pasišiaušę šviesūs plaukai, taip pat nagai atrodė paaugę. Mariana K. buvo palaidota gyva, nūgrimzdusi į tokį gilų kataleptinį miegą, kuris pasitaiko retai ir neatpažįstamas be kūno pervėrimo, koks nuo viduramžių naudotas iki pat mūsų amžiaus pradžios. Kokia to miego kilmė? Kunigas V. skaitė Vatikano gydytojo raportą, tačiau specialioji medicinos terminija buvusi visiškai hermetiška. Toks be kieno nors kaltės įvykęs ir labiau vienintelis nei retas (kunigas V. pavartojo itališką posakį *pio unico che raro*) at-

vejis, savaime suprantama, automatiškai nutraukia beatifikacijos eigą. Kankinio mirtis turinti būti tikra mirtis. Norėjo pasakyti: *kitokia* mirtis.

Rugpjūčio karštis tvoskė kaip iš lydymo krosnies. Eidamas per Tibro tiltą prisiminiau senus gerus (pokerinius) laikus, kai upė buvo dar neužnuodyta ir neklibždėjo žiurkių; tada buvo galima nusileisti prie kurios nors prieplaukos ir išsimaudyti lėtai srovenančiam vandeny. Anapus Tibro per stebuklą nutvėriau į Termini stotį važiuojantį taksi. Negrįžau į Neapolį. Paskutinę akimirką išispraudžiau į traukinį su užrašu „Roma–Potenza“.

Visą naktį, sunkiai alsuodamas ir baimindamasis dėl širdies, prasivarčiau viešbutyje. Šeštą ryto pirmuoju autobusu išvažiavau į Macerą. Miestelis dar miegojo, tuščiomis gatvėmis nepastebėtas galėjau pasiekti kapines. Marianos kapas vis dar skendėjo gėlėse (pavytusiose), į akis krito, matyt, neseniai priglauostas vainikas; juostoje aukso raidėmis išrašyti du Jono Pauliaus II sakiniai: „Dažnai motinystė būna heroizmo aktas“ ir „Motinos yra mūsų laikų herojai“. Ant naujutėlio antkapio marmuro iškaltas tik Marianos vardas, pavardė, gimimo ir mirties datos, po jomis užrašas: *Madre di Jan*, žemiau didelėmis raidėmis šykštus atsisveikinimas *Requiescat in pace*.

Priešingoje Maceros kapinių pusėje yra varteliai į keliuką, vingiuojantį darbininkiškų Potenzos priemiesčių link. Kartą per vieną mūsų pasivaikščiojimą stovėjau ten su Mariana, tačiau pabūgome staigaus šlaito. Iš viršaus matėsi į Macerą kopianti moteris su regimai sunkia kartono dėže ant galvos, nes dažnai sustodavo pailsėti. Prisiminiau genialų Annos Magnani epizodą neužbaigtame Rosselinio filme *Stromboli*. Ilgai nebuvusi į gimtąjį kalnų kaimą sugrįžta prostitutė, nešdama virvutėmis perrištą lagaminą. Eina labai lėtai, stabčiodama, veidu srūva prakaitas, puikiau juodą suknią permerkia prakaito dėmės. Šiuolaikinė Golgota, visoje pasaulinėje kinematografijoje sau lygių ne-turinti scena. Pasakiau tai Marianai, ji paraudo ir sušnabždėjo „Nepiktžodžiaukite!“ Paskui, po kelių minučių tylėjimo, kai buvome jau išėję iš kapinių, pridūrė taip pat šnabždom ir dar labiau paraudusi: „Gražu ir teisinga tai, ką Jūs pasakėte“.

Žemesnėje vietoje nušokau nuo skardžio ant keliuko, ketinau pėsčias grįžti į Potenza. Už kalvos kybojo raudona kaip saulėlydį saulė, nepaisant rugpjūčio karščių, dvelkė žalumos gaiva, šmėžavo medžių šakos, stūksojo pelenų pilkumos uolos, lankose tirpo miglos kamuoliai, tviskėjo upokšnis, – Dieve, stebuklinga Tavo kūrinija! Bet žiūrėjau tik po kojomis, leidausi žemyn lyg apakęs. Esti akimirku, kai iš mūsų tyčiojasi negailestingai turtingas ir išlaidus Pasaulio Grožis. ❧

PALEMONO LEGENDOS PERIFERINIS TURINYS (2)

Lietuvių ir airių atsikraustymo legendų paralelės

Gintaras Beresnevičius

Palemono legendos turinys, kaip rašyta¹, bemaž netyrinėtas. Galimybę jame išvelgti tam tikrą stereotipą, apie pačią legendą informuojantį daugiau nei pasiekiami klausimais, kas ką prigalvojo, bene vienintelis iš istorikų išnaudojo Eligijus Raila: „visi garbingi Palemono nuotykių komentuotojai, kalbėdami apie legendą, iš akių išleido bene esmingiausią kūrybinės paieškos galimybę – kalbėti iš pačios legendos“². Raila pasiūlė savo skaitymo būdą, kaip žvelgti į legendą biblinės tradicijos požiūriu. Tai bene pirmas mėginimas kurti hipotezę apie tai, kas legendoje pasakojama. Manau, palemonianoje tokių skaitymo būdų ir raktų paieškos negali apsiriboti viena ar kita hipoteze. Prieš mėginant nors susivokti, dera sukurti kelias galimas skaitymo versijas, tarp kurių Palemono legenda įgytų jei ne verifikuojamą, tai bent prasmingo ir į gilesnių reikšmių lauką nurodančio teksto pobūdį.

Čia norėčiau panagrinti vieną galimą mąstymo ir lyginimo terpę – keltų, konkrečiai airių, legendinę mitologinę tradiciją.

PIRMA FAZĖ. IŠVYKIMAS, KELIONĖ IR ATVYKĖLIAI

Airių legendinė tradicija, gyvuojanti sagose, tekstologiniu požiūriu gana komplikuota. Tai ir legendos apie airių kilmę, dievus, didvyrius, ir mitai ar jų nuoskalos, ir paprasčiausios pasakos, anekdotai, ir visa tai – jau persunkta krikščioniškais intarpais, istoriniais ir pseudoistoriniais komentarais. Šiuos dalykus randame ir Lietuvos metraštyje, tik dėl ankstyvesnio užrašymo laiko čia nepalyginti daugiau mitologinės medžiagos. Airių sakmės iš žodinės tradicijos užrašytos maždaug X–XV a., jose gausu šokčiojimų, versijų, istorinių, bibliinių, legendinių, mitologinių sampynų,

tačiau mums įdomu tai, kad airiai turi tvirtą tradiciją, pasakojančią apie penkias Airijon atsikrausčiusių atvykėlių bangas.

„Airijos užkariavimų knyga“ (*Lebor Gabala Erenn*) teigia, jog airių protėviai keltai goidelai keliavo nuo Babilono bokšto laikų, yra atėję iš Egipto, Skitijos, Meotidės iki Tirėnų jūros, Kretos, Sicilijos, galiausiai jie užgrobė Ispaniją, iš kurios ir persikraustė į Airiją³. Į akis krenta ir kiek per plati geografija (nors keltų pasaulyje tai reali, ne vien keliavimo, bet ir gyvenimo erdvė), ir Skitijos bei Meotijos (t. y. Azovo) jūros apylinkių sąsaja, jau iš Kalimacho pažįstama „bosporėniška“ jungtis (Libonijus – atsikraustėlių keltų, *keltoskitų* vadas, o Liben yra vieno iš atsikraustėlių žmonos vardas⁴).

Smulkiau tai nusakoma knygoje „Taros valdų nustatymas“ (*Fallsigud Teglach Tara*), plg. vieno iš Airijos karalių, Konaingo Bekeklacho, pasakojimą:

„...iš graikų kildiname savo giminę. Po to, kai buvo pastatytas Nimrodo bokštas ir susimaišė kalbos, atėjome į Egiptą, pakvietė mus faraonas, šios šalies valdovas. Nelas, Fenijaus sūnus, ir Goidelas Glasas valdė mus, kol buvome pietuose. Mes vadinamės fenais nuo Fenijaus ir goidelais nuo Goidelais Glaso. [...] [Airių protėviai su žydais] pabėgo naktį dešimčia faraono laivų per Raudonosios jūros sąsiaurį ir bekrasčių vandenyną, į šiaurės vakarus per Kaukazo kalnus, per Skitiją ir Indiją, per tenykštę jūrą, kuri vadinasi Kaspijos, per Meotijos pelkes, Europą iš pietryčių į pietvakarius, Tirėnų jūrą, kur kairėj pusėj Afrika, pro Heraklio stulpus į Ispaniją, o jau iš čia į šią salą“⁵.

„Lietuvos metraštyje“ rašoma, kad po Nerono giminičio Palemono konflikto su imperatoriumi jis „išplaukė Viduržemio jūra [...]. Plaukė jis laivais per jūrą į šiaurę ir, aplenkę Prancūziją ir Angliją, įplaukė

¹ Beresnevičius G., „Palemono legendos periferinis turinys: lietuvių kilmės teorija XIII–XV a.“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2000, Nr. 7–8, p. 373–382.

² Raila E., „Lietuvos atradimas, arba Palemono prolegomenai“, in:

Naujasis Židinys-Aidai, 1995, Nr. 5, p. 299.

³ *Predanija i mify srednevekovoj Irlandii*, Moskva, 1991, s. 49.

⁴ *Ibid.*, s. 51.

⁵ *Ibid.*, s. 80–81.

į Danijos karalystę. O Danijos karalystėje įplaukė į jūrą-vandenyną ir jūra-vandenynu priplaukė žiotis, kur Nemuno upė įteka į jūrą-vandenyną⁶. Nieko čia ypatinga, atsikraustėliai tiesiog turi keliauti, ir legendoje aprašoma kelionė. Palemono ir airių legendų sutapimas savaime nieko nereiškia.

Atsikraustėlių Airijon būta penkių bangų, viena iš jų prasidėjo nuo Partholono, antros persikėlėlių bangos vado: „Iš Graikijos atplaukė Partholonas, sūnus Seroso, kuris buvo Sru, Esru sūnaus sūnus, o jis buvo Goidelo Glaso, iš kurio kilo visi goidelai, sūnus. Kai dėl palikimo užmušė jo motiną, tėvą ir brolius, jis ėmė klajoti po pasaulį iš vieno krašto į kitą, kol galiausiai atvyko į Airiją. Priplaukė prie jos ties Inis Saimer iškyšuliu, ir buvo su juo tada aštuoni žmonės. Jie ten gyveno, kol nepasibaigė jų atsargos, po to ėmė medžioti šernus ir paukščius bei gaudyti žuvį. Visoje Airijoje nė vienoje upėje Partholonas negalėjo pagauti žuvies, kol nenuvyko prie Inber Buados ir nerado jos čia. Tada Partholono palydovai pasakė: „Išties, šiose žiotyse gerai kimba!“ „Tegu nuo šiol ir vadinasi Inber Buada!“ – atsakė į tai Partholonas. Nuo to laiko ir sakoma Inber Buada“⁷.

Partholonas, Seros sūnus – Spera, Palemono sūnus? Žinoma, Partholonas – tai ne Palemonas, Spera – ne Sera, bet laikai ir nuotoliai, filologiniai ir kalbiniai trikdžiai... Akivaizdu, kad vieno vardo sutapimas gali būti atsitiktinis, tačiau čia yra du artimi vardai (Spera gali būti tiesiog „atgaline data“ sulotynintas vardas. *Spero* lot. k. – „tikiuosi“, „viliuosi“. „Viltis“ – tinkamas vardas legendiniam pradininko sūnui.) Be to, šią grandinę papildė trečias sutapimas: Sera/Partholonas ir Palemonas/Spera susiję tėvo-sūnaus santykiu. Personažus sieja atvykimas į naują žemę, Airiją ar Lietuvą. Palemono/Partholono išvykimą iš tėvynės sąlygoja tam tikros vietinės nelaimės, persekiojimai. Ar ne per daug sutapimų? Penki atsitiktiniai sutapimai – jau struktūros sutapimas.

Antra, Partholono vadovaujama persikėlėlių banga kelionę baigia liūdnei, plg. visą Airijos apgyvendinimo istoriją (istorijas) atsimenančio Fintano giesmę knygoje „Taros valdų nustatymas“ (*Fallsigud teglach Tara*). Fintanas pasakoja apie įvykius išsyk po Tvano:

Po to pasirodė Partholonas,
Iš graikų šalies, iš rytų,
Aš visus jo pažinau palikuonis,
Nors ir ilgas buvo jo kelias.⁸

Šią taupią informaciją Fintanas praplečia kitoje tos pačios knygos vietoje:

Po to [po tvano] atvyko šlovinga gryniausia tauta,
Gyvenusi Inber Bairchėje,
Aš tapau kilmingos moters vyru,
Aifės, Partholono dukters.

Trumpą laiką po to
Buvau Partholono amžininkas,
Kol iš jo nekilo
Palikuonys gausūs, be skaičiaus.

Nuodėmingas maras užklupo juos,
Į rytus nuo Sliab Elpos [...]
Trisdešimt metų praėjo po to
Iki Nemedo palikuonių atėjimo.⁹

Su Nemedu vėl ištisa istorija. Kaip apibendrinama keltų mitologijos sąvade, žinoma, kad jis nuo Kaspijos ar Juodosios jūros pakrančių atvyksta išsyk po Partholono su keturiais sūnumis, su žmona Macha ir dukterėčiomis (atkreipkite dėmesį – yra penki vyrai). Nemedas yra vadas, jo vardas reiškia „šventasis, pašvęstasis“. Jis kovoja su fomorų gentimi, jo valdymo metu Airijoje atsiranda naujos lygumos, nauji ežerai, tačiau Nemedas miršta nuo epidemijos, be vado likusių atvykėlius ima spausti fomorai, reikalaujantys dviejų trečdalių kasmetinės duoklės, atvykėliai sukyla, bet po laikinų sėkmių pralaimi, išsigelbsti tik vieno laivo įgula¹⁰.

Teodoras Narbutas (beje, keista – Palemono mitologijos niekuo nepraturtinantis), kiek užsiminęs apie Palemoną, kitą skirsnį skiria Nemunui, Nemon. Tai esąs „garsus jūrininkas, kurio atminimą didžiai gerbė Nemuno žemupio lietuviai, ateivis, kaip ankstesnysis [t. y. Palemonas]“. Toliau nupasakojama Nemuno ir jo palydovų kelionė aukštyn Nemunu, Dubysa, o palydovai vadinami jūrininkais ar kareivija. Dar pastebima, kad pagal išlikusį padavimą jis „buvęs garbinamas kaip dievas ir turėjęs savo šventyklą Nemunaityje, ant Nemuno kranto [...]. Pusdievio ir Nemuno vardo panašumas perša mintį, jog tas garsusis atėjūnas, kaip pirmasis jūrininkas, šia upe keliavęs, bus davęs upei savo vardą“¹¹.

Taigi keli esminiai sutapimai. Narbutui Nemunas – karingų jūrininkų „keliautojų vadas“, kaip ir Nemedas yra palyginti negausios karingos jūra atvykusios grupės vadas (keltų mitologijos tyrinėtojai net pabrėžia – ne karalius, o vadas). Nemedas siejamas su religiniais dalykais, jo vardas ir reiškia „šventąjį“, „pašvęstąjį“, o štai Nemunui netgi pastatoma šventykla... Įstabu, kad Narbutas Nemuno su Palemonu netapatina, nors ir gali.

⁶ Lietuvos metraštis. *Bychovco kronika*, Vilnius, 1971, p. 42.

⁷ *Predanija i mify...*, s. 236.

⁸ *Ibid.*, s. 77.

⁹ *Ibid.*, s. 84–85.

¹⁰ Botheroyd S. ir P. F., *Lexikon der keltischen Mythologie*, München, 1995, S. 250.

¹¹ Narbutas T., *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, Vilnius, 1992, p. 168–169.

Lietuvos metraštis nurodo atsikraustančių romėnų skaičių:

„Kunigaikštis, vardu Apolonas, taip pat buvęs tame mieste, [bėgo su jais], viską pasiėmęs, o su juo – penki šimtai vien Romos patricijų. Tarp jų saloje pasirodė besančios keturios Romos patricijų giminės: Kentauro herbo – Dausprungas, Stulpų herbo – Prosperas Cezarinas, Meškos herbo – Julijonas, o Rožės herbo – Hektoras“¹². Nesiaiškiname, kodėl čia „sala“, ar tai dar vienas sutapimas, nekalbame apie vardus, herbus, genealogiją, – tie dalykai atrodo kaip pramanas. Tačiau apsistokime prie skaičių. Tie 500 turėtų būti prasmingas skaičius: „vieną dalyką senoliai atkakliai tvirtina: ateivių italų esą buvę penki šimtai kilmingųjų“¹³.

Įdomioje studijoje apie Palemono legendos ir biblinės stilistikos sąryšius Eligijus Raila šmaikštuoja, jog penketas – tai tipiškas biblinis skaičius, nors įrodymui 500 tenka dalyti iš šimto, po to penketą – į dvejetą ir trejetą¹⁴. Iš tikrųjų kaip tik Railos pastebėjimas įkvepia pažvelgti į skaičių: taip, penketas, o išties – du penketai, 500 patricijų, Palemonas ir 4 giminės – taip pat penketas. Kaip atsikrausto airių protėviai? Kiek jų? Atsakymas aiškus. Partholono atvykimas, kaip netrukus matysime, apibrėžiamas penkių asmenų grupe.

Atsikraustant Erimono vadovaujamai bangai (vis dėlto Palemonas, Eri-monas...) minima, kad iš jo kilo Le Kuinas ir keturi Temros sūnūs, Konalas, Eoganas, Kolmanas, Aed Slanė („Airijos užgrobimų knyga“)¹⁵. Yra penkios Airijos dalys, penki Airijos šventieji medžiai, penki akmenys sudaro krūvą, buvo penki Airijos užkariavimai, penki pomirtinio gyvenimo valdovai, didvyriai nešioja penkis žiedus etc.¹⁶ Apskritai penketas – indoeuropietiška realija; prisiminkime sanskritišką patarlę *panctam idam sarvam*, „viskas yra penkete“, t. y. penketas yra visų struktūrų pagrindas. Tačiau airių tradicijoje penketas ypač pabrėžiamas.

ASMUO. MITOLOGINIS PALEMONO/PARTHOLONO FONAS

Keltų mitologijos tyrinėjimuose apie Partholoną apibendrinant rašoma: „Partholonas, Seros sūnus, tėvažudys ir karalžudys. Jo tėvas padarė jį vienaakiu ir išvijo, už tai Partholonas padegė savo tėvų namus, „idant jo brolis galėtų perimti karaliaus valdžią“, ir išvyko iš savo tėvynės, Sicilijos ar Graikijos.

Jį lydėjo trys jo sūnūs ir tarnas, arba jo keturi sūnūs, vienaip ar kitaip, jų iš viso buvo penki, jo žmona ir dukterėčia. Jie pirmieji po tvano išsilaiplinę Airijoje“¹⁷.

Anksčiau matėme kiek kitaip sudėstytus skaičius, ir Partholonas nebuvo laikomas žudiku, bet čia jau vertimo ir tradicijos niuansai.

Kol kas mums to pakanka, Partholono nuotykių Airijoje, pasibaigę jo mirtimi nuo epidemijos, čia nesvarbūs, – pamėginkime apsistoti prie mitologinio Partholono/Palemono fono.

Pradėkime nuo vienintelio mitologinio Palemono, kurį mums pavyksta aptikti. Tai graikų dievas Palemonas, – graikų mitologijoje čia esama dviejų atšakų.

Pirma šaka – Palemonas, jūros dievas. Jis buvo jūros deivės Leukofejos sūnus Melikertas, bet tai ilga istorija. Eolietis Afamantas, valdęs Beotiją, buvo Sizifo ir Salmonėjaus brolis. Jis pamilsta Kadmo dukterį Ino, kuri pagimdo jam Learchą ir Melikertą. Tačiau jo žmona Nefelė tuo pasipiktina, į kerštą įsitraukia ir Hera, po sudėtingų peripetijų Heraklio užtarimu Afamantas išneša sveiką kailį, tačiau Hera atima iš jo protą. Paklaikęs Afamantas iš lanko strėlę nukauna savo sūnų Learchą, manydamas, kad tai elnias, po to ima plėšyti sūnaus kūną į gabalus. Ino, pačiupusi jaunylį Melikertą, šoka į jūrą ir paskęsta, tačiau Dzeusas už paslaugas Dionisui jos šešėlio neišsiunčia į Hada, o paverčia jūros deive Leukofėja, o jos sūnų Melikertą – dievu Palemonu ir nusiunčia į Korinto Istmą raitą ant delfino. Jo garbei Sizifas įsteigia Istmo žaidynes, vykstančias kas ketverius metus¹⁸.

Viskas painu, bet ar tokie trečiaieiliai mitologiniai personažai galėjo padėti pagrįdą lietuviškam Palemonui? Istmiečiams, be abejo, Palemonas buvo svarbus, dar svarbesnis Tirui, Sicilijai, o Kartaginai – Melkartas. Partholono atvykimas iš Sicilijos ar Graikijos šiuo atžvilgiu irgi įdomus, nes Palemonas/Melkartas yra „graikas ir pūnas“, jis Palemono vardu buvo garbinamas Istme, Melkarto – Tire, Sicilijoje ir Kartaginoje. Tačiau kokia sąsaja tarp graikų Palemono, Partholono ir lietuvių legendos Palemono? Peršasi mintis – visiems jiems bendra išsilaiplinimo, atsiradimo iš jūros, iš vandenių tema. Palemonas raitas ant delfino (Melkartas irgi vaizduojamas raitas ant jūros arkliuko), Palemonas/Partholonas – plaukia laivu. Ar čia neegzistuoja kokia nors indoeuropietiška mitologinė realija? Ją patvirtintų ir Partholono tėvažudystė, graikų atveju – sūnaus Learcho nužudymas. Dar vienas sąsajoms palankus graikiškas niuansas: Afamantui po sūnaus nužudymo Delfų orakulas liepia su saviškiais išvykti į šiaurę ir apsistoti ten, kur laukiniai žvėrys pavaišins jį vakariene. Afamantas ir jo palydovai Tesalijos dykrose aptinka vilkus, draskančius avis, jo išbadėję palydovai puola prie avių, Afamantas

¹² Lietuvos metraštis..., p. 42–43.

¹³ Kojelavičius-Vijūkas A., Lietuvos istorija, Kaunas, 1989, p. 59.

¹⁴ Raila E., op. cit., p. 298–303.

¹⁵ Predanija i mify..., s. 57.

¹⁶ Botheroyd S. ir P. F., op. cit., S. 131.

¹⁷ Ibid., p. 266.

¹⁸ Greivs R., Mify drevnej Grecii, Moskva, 1992, s. 177–178.

¹⁹ Ibid., s. 178.

²⁰ Ibid., s. 337, 347–348.

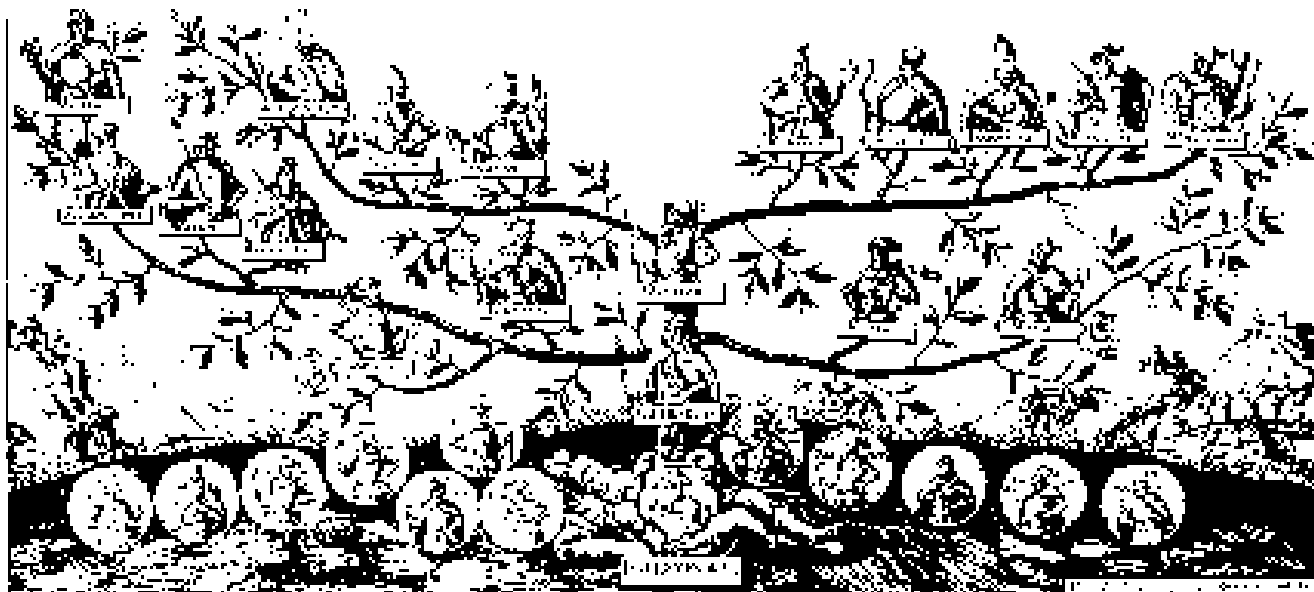
čia įkuria Aloso miestą, visa sritis imama vadinti Afamanija¹⁹. Galima spėti, ar lietuvių ir keltų tradicijoje kartais nepasinaudojama mitologiniu kelionės ir įkūrimo motyvu, jau šiek tiek standartizuotu tam tikru indoeuropiečių bendrumo tarpiniu?

Tačiau esama ir kitos Palemono mitologijos graikiškos šakos. Palemonas – tai Heraklio jaunystės vardas. Kaip tik Palemonu jis vadinamas iki pat savo (Heros atsiųsto) beprotystės priepuolio, kurio metu nužudė šešis savo vaikus, palaikęs juos priešininkais, ir dar du jų žaidimų draugus. Po to, jam atgailaujant, Delfuose pitija pirmąsyk kreipiasi į jį Heraklio vardu, šį vardą (nuo Heros) jam suteikia Apolonas²⁰. Žinome dar vieną Palemoną – vieną iš keturiasdešimties argonautų, Hetaisto sūnų²¹.

Vėl plaukiojimas. Žinoma, galima tarti, kad Lietuvos metraščio kūrėjai Palemoną nusirašė nuo argonautų sąrašo. Bet kam? Ir kodėl mums žinomoje tradicijoje Palemono/Heraklio linija nepajudinama? O ji galėjo būti žinoma. Nesiremiam ir Palemono Istmiečio/Melikerto mitologine linija, kuri toli gražu ne pagrindinė graikų mitologijoje, bet pasiknaisiojus ją buvo galima aptikti. Gal dėl to, kad abi jos per-

laivyno vadas Publijus Libonas. Tačiau tai rodo, kad medžiagą stengtasi pritempti prie Palemono vardo. Jis nelabai panašiai skamba, anaipol. Beje, jei XVI a. kas nors būtų aptikęs Heraklio/Palemono vardą, būtų juo pasirėmęs, jei ne tradicijai praturtinti, tai bent mokytumui pademonstruoti ar retorikai sustiprinti. Tad atrodytų, jog Palemono vardas galėjo priklausyti lietuvių tradicijai ir nebuvo perkeltas nei iš graikų, nei iš romėnų (ten tokio nerasta), ir, matyt, nei iš airių legendų, anuomet savo valandos tebelaukiančių Airijos vienuolynų bibliotekose.

Partholonas nužudo tėvus, Afamantas – sūnų, Palemono brolių, Heraklis/Palemonas – savo vaikus. Tada prasideda kelionė (Herakliui – jo tarnystė ir laukiantys žygdarbiai). Lietuvių Palemonas nieko nežudo (tai visai netiktų valstybės įkūrimo legendoje, ir taip galinčioje sukelti draugų ir nedraugų pamfletinį įkarštį), tačiau apie jo tėvus, žmoną (ir lietuvišką ar/ir iki tol buvusią; eventualiai – kur jo „itališki“ vaikai?) nieko nežinome, į kelią jis jų nepasiima. Sūnų jis susilaukia jau Lietuvoje. O šiaip genealogiškai Palemonas „nuogas“; jo išvykimo fone tikėtinos kokios nors žudynės, persekiojimai.

Aleksandras Tarasevičius. Lietuvos kunigaikščių genealoginis medis. 1675

nelyg aiškiai veda į Graikiją, o lietuviai apsisprendė būti romėnais? O gal į nuodugnias mitologines studijas niekas nesiruošė leisti, nes turėjo savą legendinę tradiciją. Ją reikėjo ne sukurti iš naujo, ieškant vardų, siužetų, paralelių, o tiesiog įkurdinti XVI a.? Palemonas lietuvių tradicijoje turėjo egzistuoti – jam tiesiog ieškota užnugario ne mitologijoje, o istorinėje medžiagoje, ir surastas artimiausias – Pompėjaus

Heraklis ypatingas dar ir dėl to, kad jis yra skitų protėvis, kaip tik iš jo ir moters/gyvatės gimė Agatirsas, Gelonas ir mitologinis skitų protėvis Skitas. Gelonai – skitų šiaurinės periferijos gentis, atrodo,

²¹ *Ibid.*, p. 431.

²² *Lietuvos metraštis...*, p. 42–43.

²³ *Predanija i mify...*, s. 49–50.

baltiška; Gelonas – budinų genties tvirtovė. Visa tai galima sujungti į menamą grandinę: Heraklis/Palemonas-Skitas – skitų, Gelonas – gelonų, Agatirsas – agatirsų protėvis. Gal būta tradicijos, kuri mūsų nepasiekė ar kurios mes neįžvelgiame?

Tada galėtume samprotauti, kad „gelonai“, kilę iš Gelono, Heraklio sūnaus, turi teisę laikyti save Heraklio, taip pat Palemono palikuonimis. Taigi – Heraklis/Palemonas – Gelonas. Gal čia ir ižiūrėtume „romėno Palemono“ profilį? Tačiau kodėl Heraklis tradicijoje vadinamas Palemonu? Ar norima pabrėžti, kad jis taip pavadintas Palemono-Heraklio pirmoje gyvenimo pusėje, ar – kas irgi įmanoma – už Heraklio-Palemono ir Palemono-graikų jūros dievo slypi dar koks nors bendras provaizdis? Graikų kolonistai, išvykdami steigti kolonijas, pirmiausia pasiklausdavo Delfų orakulo, kur jiems vykti, o šis pasirūpindavo dievų globa keliautojams, būdavo paskiriamas vienas laivais persikraustančių kolonistų vadas... Bet čia priename prie graikų linijos, kurią dar reikia nagrinėti atskirai.

ANTRA FAZĖ. ĮSIKŪRIMAS

Priplaukę būsimosios Lietuvos žemės, Palemonas su bendražygiais aptinka jas esant geras, čia esama visko, ko reikia apsigyventi ir įsikurti:

„Plaukdami Nemunu aukštyn, pasiekė Dubysos upę ir, įplaukę į tą Dubysos upę, pamatė abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų – plačias lygumas ir veržlius ažuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų, o čia pat upėse aibę nepaprastų žuvų – ne tik tų, kurios veisiasi tose upėse, bet daugybę įvairių ir nuostabių žuvų, atplaukiančių iš jūros, nes netoli Nemuno žiotys, kur Nemunas įteka į jūrą. Prie šitų upių – prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros – apsigyveno ir ėmė daugintis“²².

Į Airiją atplaukiantis pirmosios, žvalgybinės persikraustėlių bangos vadas Itas, Breogano sūnus, irgi keliauja. Geografinis vietų išvardijimas baigiasi konstatavimu: „Ištis geros jūsų žemės: gausybė čia vaisių ir medaus, javų ir žuvies, nekankina nei kaitra, nei šaltis“²³ – taria Itas. Vietiniai gyventojai, deivės Danu gentys, suvokę, kuo jiems toks pasigėrėjimas gresia, Itą nužudo. Panašūs geografiniai išvardijimai ir pastebėjimas, kad žemės geros ir tinkamos gyventi, aptinkami ir kitur; galima manyti, jog tai paprasta legendos logika – atplaukiama ir pastebima, kad „čia yra gera“, o plaukiama visada per kokias nors vietas ar pro jas. Bet visi tie natūralūs dalykai lietuvių ir

airių tradicijose išsidėstę paeiliui – krizės sąlygotas išvykimas, geografiniai klaidžiojimai, pripažinimas, kad vieta yra gera ir tinkama gyventi.

Galimas dalykas, Partholono plaukiojimo įvaizdis susijęs su bibliiniu tvano pasakojimu. Gal ir Palemono, nes vis dėlto į Lietuvą atsikraustoma laivais, kažin kodėl nepasinaudojama sausumos keliu. Į Airiją, kaip žinia, tokio kelio nėra, o Stela, Davidas, Kojelavičius pasakoja apie prūsų protėvių atsikraustymą sausuma, taip į Lietuvą atkanka ir alanas Litalanas, Litvanas, Litvas. Tačiau Palemono legenda visuomet prasideda atplaukimu. Gal taip išties nurodoma kokias nors tvano mitologema? Tik tvano pasakojime turėtų būti akcentuojama *pora*, o ne 500 kilmingųjų. Ir siužetas pernelyg pasaulietiškas, politizuotas. Jei tai ir tvanas, tai veikia ne biblinis, o paremtas kita tvano tradicija, gal labiau indoeuropietiška. Tai labiau sietina ne tiek su tvanu, kiek su graikų Palemonu, vis dėlto jūros dievu. Tačiau ši sąsaja neaiški, ir sunku suprasti jos religinį foną.

Lietuvių legendinėje tradicijoje atvykėliai duoda vardus miestams, gyvenvietėms, įkuria juos. Čia svarbiau ne įvardijimų pagrįstumas, o vyksmas. Lietuvos metraštyje miestus kuria Barkus ir Kūnas, tradicija iki Narbuto jiems priskiria anekdotines vietovardžių etimologijas, bet legendos ir čia sutampa su airių sagomis, kur daug syk atvykėlių vardais pavadinamos žemės, laukai, gyvenvietės (daug tokių motyvų yra „Airijos užkariavimų knygoje“ ir „Vietų senovėje“). Atvykėliai vardų požiūriu jaučiasi tarsi tuščioje vietoje, ir tas tuštumas išgyvenamas metafiziškai giliai – jiems atvykus, savaime atsiranda nauji ežerai, išstrykšta upės.

TREČIA FAZĖ. VIETŲ APVALDYMAS IR DINASTIJOS (NEKRO)KULTO STEIGINIAI

Kol kas į keltų ir lietuvių legendinės tradicijos paraleles buvo galima ir reikėjo žiūrėti kaip į atsitiktinius sutapimus, tačiau jie tęsiasi. Tai ne „kalkės“, bet ir ne archetipai. Esama individualių personažų, istorinių ir pseudoistorinių, mitinių elementų skirtumų, bet asmenų apibūdinimas ir jų funkcionavimas nepaprastai artimi. Lietuvos metraštis pasakoja apie palemonidų kovas su totoriais, rusais, tarpusavio kivirčius, tačiau kai kada pasitaiko aiškių ideologinių mitologinių intarpų, kuriuose valdančioji dinastija pasirūpina savo religiniu užnugariu ir kulto inovacijomis. Pradėkime nuo Pajautos:

„Didžiajam Lietuvos ir Žemaičių kunigaikščiui Kukovaičiui būnant didžiuoju Naugarduko kunigaikščiu (po Skirmanto mirties), mirė Lietuvos ir Žemaičių didžiojo kunigaikščio Kukovaičio motina Pajauta, sulaukusi žilos senatvės. Ir didysis kunigaikštis Kukovaitis, my-

²⁴ Lietuvos metraštis..., p. 51–52.

²⁵ Predanija i mify..., s. 232.

²⁶ Lietuvos metraštis..., p. 44.

lėdamas savo motiną, jos atminimui pagerbti pagal jos išvaizdą pastatė stabą ir pastatė tą savo motinos Pajautos vardo stabą ties Žaslių ežeru. O tą jos stabą garbino ir Pajautą laikė deive. Paskui tas stabas supuvo, ir toje vietoje išaugo liepos. Tąsias liepas garbino ir iki mūsų dienų jas tebedievina, minėdami tą Pajautą²⁴.

Airiškame šaltinyje apie vietovardžio Taltiu kilmę rašoma:

„Kodėl taip vadinasi *Taltiu*?

O štai kodėl. Duacho Teinmino sūnaus Eochu Garbo žmona buvo Taltiu, Magnoro duktė. Šis Eochu pastatė Įkaitų Tvirtovės Taroje. Ji buvo Lugo, Skal Balbo sūnaus augintoja. Ji paprašė savo vyro išvalyti jai Kuano mišką, idant žmonės galėtų rinktis aplink jos kapą. Rūgpiūčio pradžioje ji mirė, ir Lugaidas surinko prie kapo žmones, kad apraudotų ją, kaip dera. Dėl to ir sakome *Lugnasad*.

Tai atsitiko penkiolika šimtmečių prieš Kristų, ir, kol Airijoje nepasirodė Patrikas, nebuvo karaliaus, kuris nebūtų rinkęs žmonių prie kapo [...].

Trys geisai buvo susiję su Taltiu: geisas žiūrėti į ją per kairį petį, geisas važiuoti pro ją, nenulipant ant žemės, geisas ką nors be reikalo numesti ant jos po Saulės laidos²⁵.

Geisai – tai religiniai draudimai, kuriuos dažniausiai paskelbdavo druidai, bet būdavo ir tradicijos sankcionuotų geisų. Tokių draudimų, susijusių su piliakalniais ir pan. dalykais, Lietuvoje daug. Bet čia svarbiausia – funkcinis Taltiu ir Pajautos nekrokulto sutapimas. Įžymios moters palaidojimo vieta tampa kulto centru, kuriame žmonės renkasi labai ilgą laiką, pagal airių tradiciją – iki Patriko, pagal lietuvių – „iki mūsų dienų“.

Turint omenyje Pajautą ir, beje, Birutę, mirusios žymios moters kapavietė ar jos apylinkėse esantis geografinis objektas pavadinamas jos vardu.

Palyginkime kelis kitus panašius nekrokulto steiginius. Po trečio Palemono sūnaus Speros mirties valdiniai „jo atminimui romėnų papročiu pastatė stabą ir praminė jį Spera. O paskui tie žmonės, gyvenantys aplinkui, ėmė jam atnašauti aukas ir laikyti jį dievu. Paskui, kai tas stabas sutrūnijo, jie garbino tą ežerą bei vietą ir laikė dievu“²⁶, o Kukovaičiui mirus, jo sūnus Utenis „savo tėvui atminti padirbo stabą ir pastatė jį prie Šventosios upės ant vieno kalno, netoli Deltuvos. Ir tajį garbino ir laikė dievu. Paskui tas stabas supuvo, o ten išaugo miškas. Ir žmonės garbino tą mišką ir pavadino jį savo valdovo Kukovaičio vardu“²⁷. Airiškame šaltinyje teigiama: „Sen Germaną

užpuolė keturi Datos sūnūs, užmušė jį ir iškasė jam kapą. O prieš mirtį jis prašė jų rengti Raudų sueigas prie jo kapo ir amžiais vadinti tą vietą jo vardu“²⁸. Rinkimasis apie didvyrio, valdovo ar valdovės kapą, vardo vietovei su-teikimas, ilgalaikis nekrokultas – būdinga tiek airiams, tiek lietuviams.

Šventaragis patenka į Lietuvos metraščio legendinę dalį kaip kunigaikštis, pradėjęs mirusių valdovų deginimo paprotį Vilniuje. Apie Šventaragio religinę reformą, semantiką, vardo etimologiją rašyta daug. Tačiau kaip valdovas jis menkai tepasižymėjo, net legendos sąlyginis laisvumas neįkvėpė jam istoriškumo dvasios. Jis labai mitologizuotas, kartais darytos prielaidos, kad Šventaragio legenda esanti lietuviškas (Rytų Lietuvoje išsigalėjęs) Sovijaus mito variantas ar atmaina.

Albertas Vijūkas-Kojelavičius apie Šventaragį pasakoja: „Rimgaudas [...] Uteniui, Lietuvos ir Poleksijos kunigaikščiui [...] mirus, tapo išrinktas kunigaikščio Šventaragio, beveik kūdikio, globėju“²⁹. „Pirmas iš lietuvių valdovų didžiuoju kunigaikščiu pasiskelbė Rimgaudas, Palemono vaikaičio Gimbuto sūnus. [...] teisėtas paveldėtojas ŠŠventaragis, globos dingstimi beveik visai nušalintas nuo valdymo, buvo verčiamas tol laukti jam priklausančios valdžios, kol per klastą ir apgaulę viešpatavo Rimgaudas palikuonys“³⁰. Rimgaudui mirus, „rodos, Šventaragiui turėjo nušvisti viltis atgauti tėvoniją: nė viena piliečių grupė nebūtų rodžiusi nepalankumo tiems pasikeitimams, jei kunigaikštis tam būtų ryžęsis. Tačiau dėl jauno amžiaus, o gal dėl per daug švelnaus būdo, būdamas, be to, nedrąsus, jis pasikloviė atsargių žmonių patarimais, pasitenkindamas Žemaitija, kurią jau neseniai buvo užleidę valdyti, ir ginčo dėl Lietuvos nepradėjo“³¹. Po to jau kalbama apie senyvą Šventaragį, ramiai nušalyje pragyvenusį jam skirtus metus ir gilioje senatvėje kelis metus dar pavaldžiusį ir sūnui Gerimantui (kitur tai Skirmantas) liepusiam jį palaidoti Neries ir Vilnelės santakoje. Apie šį priesaką jau kalbėta daug, bet susitelkime ties Šventaragio biografijos įvadu – pernelyg jaunas neryžtingas kunigaikštis, nustumtas nuo valdžios, jo vardas – Šventa-Ragis.

Dabar vėl pažvelkime į „Vietų senovę“:

„Kodėl taip vadinasi Karn Furbaidė ir Etnė?

O štai kodėl. Etnė, Eochaido Feidlecho dukra, Konchobaro, Neso sūnaus žmona, buvo Furbaidės motina. Ir pasakė druidas Klotru kitai Eochaido Feidlecho dukrai, kad ji žus nuo jos sesers sūnaus rankos. Tada Etnė iš rytų išsiruošė į Kruachaną, idant ten pagimdytų, tačiau ją aplenkė Lugaidas Sriabas Dergas, Klotru

²⁷ *Ibid.*, p. 51–52.

²⁸ *Predanija...*, s. 221.

²⁹ *Kojelavičius...*, p. 92.

³⁰ *Ibid.*, p. 94.

³¹ *Ibid.*, p. 98.

³² *Predanija i mify...*, s. 230.

³³ *Kojelavičius...*, p. 94.

³⁴ *Predanija i mify...*, s. 87.

sūnus, ir paskandino Etnę upėje, kuri dabar vadina ma jos vardu. Po to Lugaidas iš jos iščių išrėžė sūnų, kuris buvo vardu Furbaidas Fur Benas, nes du ragai augo jam ant smilkinių. Kai buvo pagrobtas jautis iš Kualngės, jam buvo septyniolika metų. Jis tada išvyko atkeršyti už savo motiną, ir Klotrunu krito nuo jo rankos. Lugaidas leidosi vyti Furbaido ir užmušė jį ant Sliab Uilen viršūnės ir pastatė ten kairną, po vieną akmenį kiekvienam, kuris buvo su juo [...]“³².

Žinoma, šioje versijoje su Šventaragiu Furbaidą sieja tik jaunumas ir ragai, bet turėkime omenyje, kad Kojelavičius kitaip aiškina tradiciją, stengdamasis suteikti legendai kuo istoriškesnį pobūdį: gal Šventaragi taip sunku buvo įterpti į valdovų sąrašą, kad jis legendoje tiesiog žuvo jaunas? Su Furbaido mirtimi siejamas kalnas, ant kurio surenčiamas akmeninis kairnas, t. y. nekrokulto statinys. Šventaragio laidotuves lydi Skirmanto/Gerimanto įsteigta šventovė – tiesa, viskas, atrodo, vyksta pakalnėje, o ne ant kalno. Šventaragiui ir Furbaidui būdinga ir tai, kad jie jaunystėje pašalinami iš žaidimo. Kodėl lietuvių tradicijoje Šventaragis vis dėlto sugražinamas į sceną ir jam leidžiama sulaukti gilios senatvės – atskirai nagrinėtinas klausimas.

Dar vienas siužetinis sutapimas. Lietuvos metraščiuose, kalbant apie valdovų kaitą, jie išsyk netituojami didžiaisiais kunigaikščiais, o tai įdomu: kas trukdė prasimanius Palemoną padaryti išsyk didžiuoju kunigaikščiu ar, beje, karaliumi? Bet didieji kunigaikščiai atsiranda tik su Rimgaudu. Kojelavičius aiškina taip: „Pirmasis iš lietuvių valdovų didžiuoju kunigaikščiu pasiskelbė Rimgaudas, Palemono vaikaitis Gimbuto sūnus“³³. Pagal airių knygą „Auklėjimas dviejų taurių namuose“ pirmu Airijos karaliumi tapo tik paskutinės atvykėlių bangos vadas Erimonas: „Jį vadino Erimonu Didžiuoju, Milio sūnumi [...], jis buvo pirmas Airijos karalius“³⁴. Vėl sutapimai, kurie savaime nebūtinai turėtų būti laikomi esminiais. Prisiminkime dar ir grandinę: Partholonas (Sera)/Nemedas, Palemonas (Spera)/Nemunus.

Atvykėliai Airijoje suteikia vardus ir pavadinimus upėms, ežerams, jie keičia reljefą – tiek konkrečia veikla (išvalo teritorijas nuo krūmynų, miškų), tiek ir „fiziškai/metafiziškai“ – tiesiog jiems išsilaipinus netrukus susiformuoja nauji slėniai, ežerai, kartais jų atsiradimas siejamas su didvyrių žūtis vietomis, palaidojimais ir pan.

Lietuvoje puikiai žinomi panašūs pavadinimai. Tiesa, jie su Palemonu ar su kokiais nors atvykėliais nederinami, dažnai tepasakoma, kad tai atsitikę seniai,

o kartais net prieš keliasdešimt metų ar šimtmetį.

Airių knygoje „Vietų senovė“ apie Loch Garmano ežero atsiradimą rašoma: „Garmanas Glasas, Dega sūnus, buvo čia palaidotas, ir, kai rausė jam kapa, išsiveržė laukan ežeras“³⁵. Arba kalbant apie Loch Ojrbseno ežero atsiradimą: didvyris Ojrbsenas buvonukautas šioje kovoje ir stovintis palaidotas prie Kujliu, tačiau iš po jo ištryško ežeras ir užtvindė kapa“³⁶ („Vietų senovė“, 159). Lietuvių padavimuose ežeras atsiranda netyčia atspėjus jo vardą: „kai tik ištarė „juodas“, atsirado iš kažki kur vanduo ir, kur buvo jų grikliai, paplūdo ežeras. Tame ežere nuskendo ir ta motina su mergaite, kuri ištarė žodį „juodas“, arba: „tuojau iš upelio išsipylęs vanduo, užsėmęs tą kaimą ir viską, kas tik buvo“³⁷. Tiesa, airių sakmėse ežeras, šaltinis užtvinsta ne atspėjus jo vardą, bet mums įdomu, kad tie padavimai apie konkrečių ežerų atsiradimą airių tautosakinėje tradicijoje yra didesnių segmentų dalys, siejami su pirmųjų atsikraustėlių veikla. Bet ir airiams, ir lietuviams visiškai suprantama, jog ežeras gali atsirasti „istoriškai“, tačiau ne laipsniškai formuodamasis, o prapliupdamas, užklupdamas. Įtikėtina, kad lietuvių padavimai yra mitologinio legendinio ciklo detalės. Pvz., kaip lietuvių Velnias, keičiantis ir pertvarkantis reljefą lietuvių sakmėse ir padavimuose, taip kraštovaizdį tvarko ir airių dievas Dagda³⁸.

Štai vienas lietuvių padavimas apie akmenimis pavertus brolius:

„Labai seniai gyveno du broliai. Nusibodo jiems kartu gyventi, todėl sumanė persiskirti. Jie buvo medžiotojai. Todėl sumanė persidalinti mišką, kuriame medžiodavo. Vieną kartą nuėjo abu į mišką. Bet kaip jiems persidalinti – giria didelė ir tanki, jos viduriu eina bala. Vienas sako: „Einam prie tos balos, vienas paimkim į rytus, o antras į vakarus nuo tos balos, ši riba skirs mus“. Antrasis brolis pritarė. Nuėjo prie tos balos, palaužė keletą šakelių ir buvo perdalintas miškas. Bet kuriam dabar paimti į vakarus, ir kuriam į rytus, taip ir negalėjo nuspręsti. Į rytus buvo tankesnis miškas, jame buvo daugiau ir žvėrelių, todėl abu norėjo paimti. Taip jiems besiderant, iš kažkur atsirado senelis su žila barzda. Priėjęs prie brolių, užklausė jų, kokių reikalų jie taip garsiai derasi. Broliai visą reikalą ir sumanymą išdėstė seneliui. Senelis tarė: „Mieli vaikučiai, mums Dievas liepė būti vienybėje, vienas nuo kito niekur nesiskirti, o kartu gyventi, nes vienybė yra galybė“. Broliams tai baisiai nepatiko, norėjo senelį primušti. Vienas užsimojo lazda ir buvo bešeriąs seneliui, o antras griebė strėlę. Bet senelis atsitraukęs tarė:

³⁵ *Predanija i mify...*, s. 225.

³⁶ *Ibid.*, s. 239.

³⁷ *Ežeras ant milžino delno. Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius, 1995, p. 63–64 ir kt.

³⁸ *Predanija i mify...*, s. 63.

³⁹ *Ežeras...*, p. 55–56.

⁴⁰ *Predanija i mify...*, s. 147.

„Jei jau jūs taip norit persiskirti, tai šekit – dabar iki pasaulio pabaigos nesueisita!“ Taip tarus, broliai pavirto akmenimis, o tarp jų virto gilus griovys. Tie du akmenai ir tas griovys ir dabar dar tebėra Suodžių kaimo miške, vidury balos³⁹.

Dabar airių legenda iš knygos „Fingeno regėjimas“: Fingenas šventąją Samain šventės naktį regi slapčiomis visoje Airijoje vykstančius slėpiningus dalykus, kas tai yra, jam paaiškina žynė moteris: „Du neliesti kapai Sliab Mise. Juose palaidoti du Milio Espaino sūnūs, Eberas ir Eremonas, kurie tarp savęs pasidalijo Airiją ir paėmė žemes, vienas į rytus nuo kalno, kitas į vakarus. Ir išpranašavo Milio sūnūs, kad, kol jų kapai nepavirs viena vieta, Airijoje nebus vieningos valdžios. Du druidai palaidojo brolius – Uaras ir Eitiaras jų vardai. Šią naktį kapai pavirto viena vieta...“⁴⁰ Milis Espainas – tai Milis iš Ispanijos, legendinis Airijos valdovų Eremono ir Ebero, penktos atsikraustėlių bangos valdovų, tėvas, bet svarbu, kad Airijoje pasibaigia Lietuvoje ištartas prakeikimas, ir matome dar šalies/teritorijos padalijimą į rytus ir vakarus. Žinoma, folkloro elementų sutapimai nestebina, bet čia galima patirti, jog sutampa ne tik detalės, bet ir esminiai dalykai.

IŠVADOS

a) Lietuviškos Palemono legendos turinys nėra pramanas. Ji sudaryta iš mitologiškai ir religiškai verifikuojamų dėmenų, ir galima spręsti, kad Palemono legenda remiasi *autentiška religine mitologine tradicija*, kurios turinys turbūt yra pranešimas apie mitinius pirmeivius, kuriančius, pertvarkančius reljefą, steigiančius miestus, gyvenvietes, teikiančius vardus gamtos objektams. Metraščiuose ir kronikose aptinkama Palemono legenda yra perdaryta, įterpus istorinių ir sunkiai istoriškai verifikuojamų asmenų, taip pat mitinių personažų, ir dėl ideologinių sumetimų nukreipta į Romos pusę. Tačiau pati legenda turi atitikmenų lietuvių padavimuose ir apskritai tautosakoje.

b) Palemono legendos mitologiškumas nei paneigia, nei patvirtina jos istorinį turinį, – jei lietuviai ar jų protėviai turėjo gyvybingų legendų apie savo protėvių atsikraustymą, jos negalėjo nebūti mitologizuotos, t. y. nebūti suderintos su tradicijoje dominuojančiais religiniais mitologiniais vaizdiniais.

c) Palemono legendą palyginus su airiška tradicija, galima spėti, kad nemažai lietuvių padavimų yra platesnio vientiso legendinio mitologinio pasakojimo detalės, šiuo metu išbyrėjusios iš konteksto.

d) Lietuviškų Palemono atsikraustymo legendų turinys yra atsiradęs jungiant ir komplikuojant vaizdinius iš tų pačių mitologinių vaizdinių komplekso, kuriuo rėmėsi ir airių padavimai bei legendos apie Airijos užkariavimus.

Kitaip tariant, airių ir lietuvių legendos remiasi bendra provaizdžių sistema. Pastarąją išvadą kol kas galima formuluoti tik taip, nes toliau prasideda prielaidų sritis. Galimas dalykas, indoeuropietiška legendinė mitologinė tradicija čia susijusi su pirmaisiais atvykėliais, didžiavryių, pirmųjų žmonių, gal tvano laikotarpiu, laikais po pasaulio atsiradimo, tačiau šią prielaidą vis dėlto paneigtų daug specifinių airių ir lietuvių tradicijos sutapimų. Antra vertus, jų pernelyg mažai, kad galėtume daryti prielaidą apie tiesioginius intensyvius lietuvių ir airių kontaktus (tai nėra neįmanoma, airių legendose gausu neidentifikuotų užjūrio žemių rytuose, pavyzdžiui, Lochlanas, kurį tyrinėtojai mano buvus Germanijoje ar Skandinavijoje, iš Lochlano kyla viena iš ateivių bangų). Vis dėlto šią prielaidą pagrįsti vargu ar kada pasisektų. Trečia prielaida, mano supratimu, siūlytų vaisingiausią kelią, kuriuo remiantis būtų galima kiek pasiaiškinti ir antrą. Tai keltų/baltų, *keltobaltų*, prielaida, vertintina archeologiniu, istoriniu, filologiniu (ką reiškia, pavyzdžiui, keltiškai paaiškinamų vietovardžių gausa Lietuvoje) ir galiausiai religiniu ir mitologiniu žvilgsniu. Mūsų samprotavimai palietė tik perdirbtą, istoriškai ir ideologiškai pakeistą legendinę Palemono tradiciją, kuri galingame keltobaltiškų religinių analogijų žemyne yra tik periferinis pusiasalis. ☒

Naujasis ŽIDINYS

— AIDAI

Pasauliniame tinkle!

<http://www.aidai.lt/zidinyas>

Galios trauka ir intelektualų pralaimėjimas

TOMAS DAUGIRDAS

Termino „intelektualas“ atsiradimas siejamas su rašytojo Emilio Zola vardu. 1898 m. sausio 13 d. Paryžiaus laikraščio *Aurora* pirmame puslapyje išspausdinamas atviras Zola laiškas Félixui Faure, Prancūzijos Respublikos prezidentui, prasidedantis žodžiais „Aš kaltinu...“ Zola tuo metu buvo garsus rašytojas, simbolinė figūra Prancūzijos kultūriniam gyvenime. Jis buvo paskelbęs ne vieną žurnalistinį straipsnį, tačiau iki to laiko vengė veltis į bet kokius politinius debatus. Juo labiau netikėtas buvo šis kaltinamasis laiškas.

Įvykis tuoj pat susilaukė atgarsio viešojoje Prancūzijos spaudoje, plačiai aptarinėtas, pavadintas „Zola byla“. Zola susilaukė sąjungininkų ir priešininkų. Jį viešai rėmė 102 rašytojai ir žurnalistai, tarp jų buvo ir tokie vėliau išgarsėję rašytojai kaip Marcelis Proustas ir André Gide'as. Atkakliausias Zola priešininkas bei priešiškos stovyklos, kurią taip pat gynė nemažai tuo metu garsių rašytojų, lyderis buvo Maurice'as Barrès, sensacingą laišką pavadinęs „Intelektualų manifestu“. „Intelektualas“ – akivaizdžiai negatyvi sąvoka, kurią jis priešino „patriotui“, nacijos interesų gynėjui. Laiškas ir jo sukelti debatai sukosi apie nacijos vertybių ir Zola iškeltų „tiesos“ bei „teisingumo“, kaip aukščiausių vertybių, priešpriešinimą.

Parašyti laišką Zola paskatino teismo procesas, vykęs 1894 m., apipintas daugybe neaiškių aplinkybių ir, visuomenės akimis, be pagrindo formuojamų kaltinimų valstybės išdavimu, pasibaigęs kaltinamojo Alfredo Dreyfuso nuteisimu. Zola reikalavo

proceso revizijos. Kilus skandalui, procesas buvo atnaujintas, o Dreyfusas išteisintas. „Zola–Dreyfuso byla“ buvo tokia sensacinga bei tiesiogiai palietė prancūzų nacijos interesus dar ir dėl žydiškos Dreyfuso kilmės.

Zola pareiškimas vertintinas kaip pirmas viešas ir išgirstas intelektualo iššūkis politinės galios sprendimui, paskatinęs intelektualus suskilti į dvi grupes, ginant skirtingas vertybes: matomas, aiškiai išreikštas nacijoje, suformuotas istorinių aplinkybių bei politinių sprendimų, ir aukščiausias „tiesos“ ir „teisingumo“ vertybes, kuriomis rėmėsi Zola argumentai.

Praeito amžiaus pabaigoje Prancūzijos kultūros pasaulio žmonėms kilusios būtinybės rinktis tarp „patrioto“ ir „intelektualo“ šiame radikaliais politiniais sprendimais paženklintame šimtmečiu neišvengė ir kitų šalių intelektualai. Pasirinkimo galimybės formuluojamos skirtingai, jos rėmėsi realios politinės galios palaikymo ir dvasinių vertybių priešprieša. Dažnai ir terminas „intelektualas“ politinės galios, visuomenės, nacijos sąmonėje iškildavo kaip keiksmažodis. Taip jį vertino Trečiasis Reichas.

1933 m. būdamas užsienyje, rašytojas Thomas Mannas išgirdo, kad Vokietijoje į valdžią atėjo Hitleris. Jis, neturėdamas iliuzijų dėl Hitlerio užmojų, viešai reiškė savo nuomonę, kuri, atsižvelgiant į tai, kad 1929 m. rašytojas buvo gavęs Nobelio premiją, negalėjo būti neišgirsta ne tik pasaulyje, bet ir Vokietijoje.

Pareiškimais Mannas užkirto sau kelią į tėvynę. 1936 m. iš jo atimta Vokietijos pilietybė bei konfiskuota nuosavybė Bavarijoje.

Prieš karą ir iki pat karo pabaigos Mannas, gyvendamas Šveicarijoje ir Amerikoje, nesiliovė siekęs paveikti viešą pasaulio visuomenės nuomonę. Jis pasakė ne vieną audringą kalbą prieš nacionalsocializmą, aktyviai dalyvavo Vokiečių Tremties Akademijos, įkurtos vieno žymiausių nacionalsocializmo priešų Löwensteino princas Huberto, veikloje. Dar neprasidėjęs karui, Amerikoje vedė radijo laidas *Deutsche Hörer!*, kaip dažnai pabrėžiama, veltui siekdamas būti išgirstas pačių vokiečių.

Vokiečių intelektualų savimonėje nuo XIX a. buvo daromas skirtumas tarp *Macht* ir *Geist*, politinės galios ir tautos dvasios, tarp valdžios ir moralės. Į valdžią atėjus politinei partijai, besiskelbiančiai tautos dvasios saugotoja, intelektualo pozicijos pasirinkimas negalėjo remtis įprastomis vertėmis. Mannas elgėsi kaip tikras „nepatriotas“, išdavikas to, kas šventa nacijai, tragiškus įvykius Europoje vertindamas kaip sąlygotus romantiškos vokiečių nacijos dvasios, atmetusios humanizmo dvasią, racionalumą bei tiesos paieškas.

Netenka abejoti, kad politinė galia, galinti panaudoti visas priemones įsitvirtinti, yra daug galingesnė už intelektualų vertybines išvargas. Pradėję tiesioginę kovą su galia, intelektualai pasmerkti pralaimėti.

Zola ir Manno, išskirtinių asmenybių, pergalinga veikla vertintina kaip intelektualų veiklos išimtis, o ne taisyklė. Daug dažnesnė ir akivaizdesnė yra tendencija savanoriškai ar prievarta intelektą pajungti politinei galiai. Prisimintina kad ir filosofo Martino Heideggerio kalba, pasakyta rektoriaus posto gavimo proga 1939 m., kurioje jis atvirai pritarė nacizmo idealams.

Kai kurių Lietuvos intelektualų pareiškimai nepriklausomoje Lietuvoje išreiškė dvasios pajungimo galiai nostalgiją, norą, kad valdžia keltų tikslus intelektui, suformuotą sovietmečiu, savo ruožtu sąlygotą Rusijos „inteligentijos“ sluoksnio atsiradimo ir formavimosi istorijos. Rusijoje „inteligentija“ atsirado XIX a. politinės visuomenės stygiaus sąlygomis. Šviesiausi visuomenės atstovai, neturintys jokios galimybės paveikti politinę Rusijos galią ir suvokdami Rusijos politinės kultūros atsilikimą, manė esantys ypatingos misijos visuomenėje nešėjai. Inteligentija politizavosi, siekdama lavinti ir politiškai šviesti visuomenę. Remdamasis šia jos savimone bei inteligento patirtimi Leninas teigė, kad ji esanti politinės revoliucijos instrumentas. Po revoliucijos šį aktyvų visuomenės elementą galima sutramdyti tik pajungiant politinei galiai.

Dvasios priešinimas galiai sovietmečiu ne tik netilpo į „inteligento“ veiklos apibrėžimą, tačiau buvo ryžtingai represuojamas. Inteligentai, vedę Rusijos visuomenę į revoliuciją ir suformulavę jos uždavinius, naujoje visuomenėje tapo neutralizuota klase, vienijančia visus išsilavinusius žmones ir nesiejama su koku nors išskirtiniu požiūriu į vyksmą visuomenėje. Bolševikų revoliucijos pergalė reiškė inteligentijos pralaimėjimą, jos autonomijos praradimą. Įsitraukę į politinę kovą, Rusijos inteligentai buvo priversti dvasią skirti tarnauti galiai.

Po karo sovietinėje Lietuvoje Rusijos pavyzdžiu susiformavusi sovietinė inteligentija perėmė jos savimone.

Sovietinei inteligentijai dvasios pajungimas galiai buvo savaime suprantamas dalykas. Galia toleruodavo jos nepaklusnumą, kai kurias nepatogias temas, jei tai neįgaudavo dvasios priešpriešinimo galiai formų. Joks politiškai laisvas viešas intelektualo individualios pozicijos išreiškimas, juo labiau simbolinis galios pralaimėjimas, intelektualams ir juos palaikančiai visuomenei tuo metu buvo neįsivaizduojamas. Politiškai laisva intelektualinė veikla galėjo vykti tik pogrindyje. „Kronikos“ rengėjai ir platintojai, kiti viešai mažai pastebimi intelektualai pogrindininkai, savo veiklą rėmę dvasios priešinimu galiai, buvo vieninteliai Zola ir Manno tipo intelektualai Lietuvoje, sugebėję priešpriešinti nepolitizuotos dvasios vertybes vyraujantiems represinės politinės sistemos idealams.

Visais laikais didžiausias masalas intelektualams buvo galimybė tiesiogiai dalyvauti politinėje veikloje, prisidėti prie politinės galios sprendimų, ką jie neretai suvokė kaip intelekto galios laimėjimą. Tam neatsispyrė dar Platonas: intelektualai geriausiai žina, kaip suformuoti tobulą valstybę ir kaip ją geriausiai valdyti, kaip galią pajungti dvasiai. Atrodo, nieko negali būti patraukliau intelektualui, kaip pasiekti politinės valdžios viršūnę, taip susiejant intelektualinę išvalgą ir galėjimą ją įgyvendinti praktiškai, valdant realią, o ne vien vertybių galią. Šioms vilionėms, paskelbus nepriklausomybę, pasidavė ir Lietuvos intelektualai. Sajūdžio sėkmė suformavo situaciją, kurioje Lietuvos intelektualai, inicijavę nacionalinį politinę pergalę iškovojusį judėjimą, privalėjo rinktis – tarnauti naujai politinei galiai ar atsitraukti nuo jos. Kadangi politinės struktūros buvo silpnos, daugelis aktyvių visuomenės intelektualų savo misija laikė jų formavimą.

Šiandien politiniam gyvenimui profesionalėjant, į politinę veiklą užsiimančius intelektualus kasdienybės

aiškumo pasiilgusioje visuomenėje žiūrima be pasitikėjimo. Stebint politines priešrinkimines diskusijas, buvo galima pastebėti, kad intelektas, skatinęs politinio argumentavimo ir politinės kovos subtilybių atsiradimą, traukiasi iš politikos, kad dvasia atsiskiria nuo galios. Intelektualai norom nenorom palieka aktyvią politiką. Rolando Pavilionio besąlygiškas politinės valdžios siekimas šiandien jau gali būti vertintinas kaip nykstantis reiškinys, paskatintas asmeninių ambicijų, o ne įprastas būdas įprasmingi intelektualui savo dvasinę veiklą.

Dešimt nepriklausomybės metų, kai daugybė Lietuvos intelektualų, nemažai buvusių sovietinių inteligentų veikė formuodami politinės galios struktūras ar kovojo dėl politinės valdžios, gali būti vertintini kaip Lietuvos intelektualų pralaimėjimas galiai. Ir ne vien dėl to, kad žlugus senajai ideologijai, inteligentai kaip klasė prarado išskirtinį vaidmenį visuomenėje. Pastaraisiais metais gana dažni vieši, tiesiogiai politikoje neveikiančių intelektualų pareiškimai rodo, kad jie savo praktinės veiklos nesuvokia kaip atsietos nuo politikos, intelektualinio gyvenimo – kaip autonomiško politiniam.

Neginčytina, kad nesant profesionalių politikų, intelektualai Lietuvoje atliko milžinišką vaidmenį, kurdami politines struktūras. Antra vertus, didžiausias intelekto pastangas nukreipus kurti politinį gyvenimą, akivaizdžiai nukentėjo dvasinės veiklos laukas, buvo lėtai kuriama intelektualinė nepolitizuota diskusijų terpė. Todėl iki šiol kenčia visuomenės, lėtai besivaduojančios iš totalinio jos gyvenimo politizavimo, savivoka. Tik šiandien, praėjus dešimčiai nepriklausomybės metų, galią suformavusiems ir jai pralaimėjusiems Lietuvos intelektualams pagaliau nuo jos atsitraukiant, galima tikėtis, kad dvasia atsiskirs nuo galios, o intelektualinis gyvenimas įgaus tokius pat autonomiškus pagrindus kaip ir valstybė. ❏

AR PASENO ADOMAS JAKŠTAS?

Krikščioniškos kultūros ugdymas „Draugijoje“ XX a. pradžioje

Gediminas Mikelaitis

Adomas Jakštas Lietuvos kultūroje yra vienas didžiausių enciklopedistų ir kūrybinių universalistų. Nelengva pasakyti, kuri jo veiklos sritis reikšmingesnė. „Tik kai bus nuodugnai išanalizuoti jo raštai, jo visuomeninis, tautinis veikimas, kai bus išstudijuota jo gausinga nevienos srities klausimais korespondencija ir toji komplikauta jaunesiems jau nelengvai suprantama aplinka, kurioje jam teko dirbti, kai tų studijų rezultatai deramoje sugestyviojoje formoje bus viešumon pateikti, tik tada ir platesnei visuomenei prel. Al. Dambrausko-Adomo Jakšto asmenybė atsiskleis tikrajame imponantiškame didingume“¹. Kol kas daugiausia nagrinėtos Jakšto, kaip filosofo ir literatūros kritiko, pažiūros². Mažiau tyrinėta kita jo daugialypės veiklos sritis – vadovavimas visuomenei per spaudą, publicistiką³, krikščioniškos kultūros rentimas ir sintetinimas. Šis veiklos baras buvo ir tebėra gal mažiau pastebimas Jakšto kūryboje, bet kaip tik čia jis tapo „vienu iš pačių didžiųjų povalančių katalikiškų Lietuvos stulpų-veikėjų“ (Mykolas Biržiška). Šis „proto asketas“ (Juozas Eretas) kone vienas formavo XX a. pradžios lietuvių inteligentiškos visuomenės veidą.

RŪPESTIS DĖL KRIKŠČIONYBĖS IR KULTŪROS SINTEZĖS

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tautinį atgimimą imta suprasti ne tik kaip tautinį apsisprendimą ir susipratimą. Jau nuo Motiejaus Valančiaus laikų jis klostėsi į tautinę kultūrinę kovą. XX a. pradžioje derinti tautinį, kultūrinį pradus ir krikščionybę dar anksčiau už „Draugiją“ ėmėsi „Viltis“. Antanas Smetona suprato, kad didžiausias inteligentų vienybės kliuvins – „kultūringumo stoka“. Tik „Viltis“

nesurado konkrečių sprendimų, kaip telkti ir derinti minėtas jėgas. Jakštas Kaune nuo 1905 m. atsisakė bet kokios privalomos bažnytinės tarnybos – „ėmėsi laisvo lietuviškos religinės kultūros darbo“ (Juozas Tumas)⁴. Galima spėti, kad viena „Vilties“ šios krypties darbo nepasisekimo priežasčių – pastangos labiau remtis tautybe ir dorove, užmirštant, jog „Katalikų Bažnyčia padėjo tvirčiausius mūsų kultūros pamatus [...]. Draug su tikėjimo atgijimu kilis dora, plėtosis kultūra, geryn eis visas gyvenimas“⁵. Taip nužymimos kiekvieno asmens ir luomo pakopos, ir eiliškumas kelyje į tautos organišką vienybę. O tas kelias nuo pirmojo „Draugijos“ numerio – „pozityvus kultūros darbas, idėjų draugystė“ ir raginimas patiems susikurti savo kultūrą. „Draugija“ buvo katalikų inteligentų žurnalas, bet kultūriniais ir moksliniais klausimais buvo atviras visiems bendradarbiams. Neskyrė „nei vienos literatūros veikalų rūšies, nei vienos mokslo šakos, nei vieno svarbesnio Bažnyčios, visuomenės bei politikos klausimo“. Nedėjo tik tai, kas buvo „priešinga krikščionystės principams, katalikų religijai ir Lietuvos labui“. Čia bendradarbiavo kai kurie nekatalikai ar kitų pažiūrų inteligentai. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą tai buvo vienintelis tokios plačios apimties ir aukšto mokslinio lygio kultūros žurnalas Lietuvoje. „Draugija“ stengėsi apimti visą religinį, tautinį, politinį Lietuvos gyvenimą: literatūrą, mokslą, politiką, Bažnyčios ir teologijos dalykus, kritiką ir Lietuvos gyvenimo apžvalgas.

Žvelgiant nuo dabartinių kultūrologijos aukštumų, kultūros ugdymo, atskirų kultūros sričių ir krikščionybės sintezės problema gali atrodyti bemaž anachronizmas. Juk jau „Draugijos“ laikais vyko pakankamai ryški ir stiprėjanti mokslų specializacija ir diferen-

¹ Kuraitis P., „Prel. Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas – filosofas ir teologas“, in: *Tiesos kelias*, 1939, Nr. 9, p. 609–610.

² Čia paminėtini darbai: Šliogeris A., „Tomistinės ir V. Solovjovo idėjos A. Dambrausko-Jakšto filosofijoje“, in: *Problemos*, 1973, Nr. 12; Sverdiolas A., *Kultūros filosofija Lietuvoje*, Vilnius, 1983; Andriūškevičius A., *Crožis ir menas lietuvių estetikoje 1918–1940*, Vilnius, 1989; Ališauskas V., „Logo funkcijos A. Jakšto estetikoje“, in: *Literatūra*, 1989, Nr. 31.

³ Žr. Kulbokas V., „Jakštas ir „Draugija“, in: *LKMA Suvažiavimo darbai*, Kaunas, 1939, t. 3; Pauliukonis P., „Draugija, literatūros, mokslo ir politikos žurnalas“, Dambriūnas L., „Adomas Jakštas – publicistas“ (abu spausdinti *Aidai*, 1960, Nr. 9); Gudaitis L., *Platėjantys akiračiai*, Vilnius, 1977.

⁴ Cit. iš: Yla S., *Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje*, Chicago, 1973, p. 201.

ciacija. Vis dėlto derėtų atkreipti reikiamą dėmesį į primirštas ar ne iki galo išryškintas paties Jakšto pasaulėžiūros nuostatas ir į XX a. pradžios mūsų svarios publicistikos anuometinį aktualumą. Neabejotina, kad atgimstančios Lietuvos dvasines linkmes daugiausia formavo spauda, t. y. publicistai, tikrieji visuomenės ir tautos vadai. Juk Jonas Basanavičius ne dėl mokslinių ar tautosakinių darbų, o Vincas Kudirka ne dėl literatūrinių kūrinių tapo tautos vadais. „A. Dambrauskas-Jakštas ir J. Tumas-Vaižgantas buvo žymiausi katalikų spaudos publicistai, o dėl to ir žymiausi katalikiškos visuomenės pažiūrų formuotojai, jos kelio ateitin grindėjai.“⁶

Jakštas nėra specialiai rašęs apie krikščionišką kultūrą. Tai padeda atsekti jo skelbta pilnutinės tiesos (religijos, filosofijos ir pozityvaus mokslo) sintezė, kurią jis stengėsi praktiškai įgyvendinti, jo straipsniuose atsispindinčios pasaulėžiūrinės nuostatos, vienas kitas konkretus pasisakymas (pvz., laiške Stasiui Šalkauskiui 1913 10 31: „pabandyti išrišti klausimą apie Bažnyčios ir kultūros sintezę. Bravo! Yra tai iš tikrųjų aktualiausias šiandien klausimas. Aš ir pats nemaž apie jį galvojau ir jei ikišiol apie jį nieko beveik nerašiau, tai vien dėl to, kad bijojau jo sunkumo ir platumo“⁷) ir pagaliau kitų „Draugijos“ bendradarbių tekstai.

Jakštas kūrė tautinę filosofinę sintezę, nors ją sunku būtų pavadinti kokia nors sistema. Prie „mokslo ir apskritai intelektualinės kultūros“ ugdymo jis prisidėjo

„netiesioginiu būdu“⁸, redaguodamas „Draugijos“ žurnalą, polemizuodamas su kitais mokslininkais, būdamas „visos kartos dvasiniu tėvu“ (Vaižgantas).

AKTUALYBIŲ APOLOGETIKA

Kokios yra Jakšto, lietuvių literatūros kritikos laikyto dogmatišku ir valdingu normatyvinės estetikos kūrėju, pasaulėžiūros dominantės ir „gyvenimo bei aktualybių filosofija“⁹ šiuo „Draugijos“ leidimo laikotarpiu? Kaip tai veikia ir atsispindi „Draugijos“ žurnalo veide?

Visų pirma nederėtų išleisti iš akių bendro pasaulėžiūrinio XIX a. pabaigos – XX a. pradžios konteksto. XIX a. antroje pusėje prasidėjo ne tik pozityvizmo, materializmo ir metafizikos, dvasios mokslų akistata, bet taip pat idėjinė ateizmo ir atnaujinamo religinio gyvenimo kova. Pasaulėžiūrinės kovos gaires, „teisingai naudojant filosofiją“, numatė enciklika *Aeterni Patri*, prieš krikščionių tikėjimo priešininkus siūlusi „galingą ir tvirtą doktrinos peną“¹⁰.

Iš Bažnyčios Magisteriumo impulsų pasaulėžiūros batalijoms daugiausia davė popiežiai Leonas XIII ir Pijus X, skelbę oficialią kovą prieš modernizmą kaip erezijų sancaupą ir jį pasmerkę enciklikose *Providentissimus Deus* (1893), *Pascendi* (1907), dekrete *Lamentabili* (1907). Antimodernistines Bažnyčios nuostatas kurstė nuo XIX a. vidurio aiškiai antiklerikalinė ir antibažnytinė europietiško liberalizmo polemika, ku-

ria buvo siekiama religijos klausimus ir religinę gyvenseną išstumti iš viešojo į asmeninio gyvenimo sferą. Daugiau ar mažiau liberalizmo paveikti krikščionys modernistai bandė naujai aiškinti krikščionybės misiją, atsizvelgdami į sekuliarizacijos iššūkius visuomenėje, socialinių klausimų proveržį, gamtamokslinę (materialistinę, scientistinę, pozityvistinę) pasaulio interpretaciją, teologijos nepraktiškumą ir negyvenimiškumą, religinio patyrimo, kaip savarankiškos teologinio mąstymo

„Objektyvės tiesos apologijoje mėgėją Dovydaitį neša dr. kun. Maliauskis ir prof. Dambrauskis. Gira šoka džiaugdamas“ (Vaižgantas).
Dail. Adomas Varnas. Ant politikos laktų. 1922

⁵ „Mūsų reikalai“, in: *Draugija*, 1907, Nr. 1, p. 46.

⁶ Dambriūnas L., „Adomas Jakštas – publicistas“, p. 384.

⁷ Šalkauskis S., „Kun. A. Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas“, in: *Idem, Raštai*, Vilnius, 1993, t. 3, p. 349.

⁸ Samulionis P., „Aleksandras Dambrauskas – mokslininkas“, in: *LKMA Suvažiavimo darbai*, (Kaunas, 1933) Roma, 1973, t. 1, p. 511.

⁹ Maceina A., „A. Jakšto filosofija“, in: *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 10, p. 270.

kategorijos, pabrėžimą. Stipriausias modernizmo ir antimodernizmo ginčas vyko dėl dogmų, Apreiškimo ir gamtamokslinių, istorinių–kritinių metodų santykio. Ar modernistinis (Alfredo Loisy, George Tirello, Friedricho von Hügelio, Romolo Murrio) istorinio–kritinio metodo taikymas tiriant Šv. Raštą ir Bažnyčios ištakas nesureliatyvina Apreiškimo ir dogmų?¹¹ Vertybinės, religinės ir visų pirma pasaulėžiūrinės lūžtvės situacijoje, kai tradicinės, konservatyvios religinio gyvenimo lytis neatitiko, nebuvo prisitaikiusios prie naujų gamtos bei humanitarinių mokslų laimėjimų, kai scholastinė teologija tapo tik akademinė, negyvenimiška spekuliacija, susigriebta atnaujinti filosofiją, kaip pasaulėžiūros pamatą. Ir modernistai, ir antimodernistai sutiko, kad kaip tik filosofija turinti sintetinančią galią reformuoti pasaulėžiūros karkasą – teorinių principų ir žmogaus būdo sritis.

Tiek Bažnyčios Magisteriumo nutarimai apie modernistų ir integralistų polemiką, tiek neoscholastinio, neotomistinio krikščioniško mąstymo reformavimo paieškos gana išsamiai atsispindėjo XX a. lietuvių spaudoje, ypač „Draugijoje“. Tik, kaip teisingai pastebėta, pasaulėžiūrinė pozityvistinio laisvamaniškumo inspiruota konfrontacija vyko ne tarp tomistų ir neotomistų kaip Vakaruose, o tarp „ortodoksinio teizmo ir laisvamanybės“¹².

Tyrinėtojų jau seniai pripažįstama¹³, kad rusų nihilizmo ir lenkų pozityvizmo paveikta Maskvoje, Peterburge, Varšuvoje mokslus baigusi pasaulietinė inteligentija pradėjo, ypač nuo „Aušros“ laikų, idėjinės diferenciacijos procesą, prieš kurį ofenzyvą nukreipė visų pirma katalikų dvasininkai ir krikščionybės principų gynėjai. Krikščionybės ir antikrikščionybės kovos pagrindine tema tapo mokslas. Antikrikščioniškų nuostatų inteligentijos teigimu, gamtamokslinis pozityvizmas ir materializmas ieško tiesos ir išsklaido tikėjimo prietarus. Kova su ateistinėmis ir bedieviškomis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios įtakomis gimdė religinę apologetiką ne kaip teologijos šaką, o „kaip apsigynimą bei gynimosi mokslą nuo statomų „katalikybei priekaištų“¹⁴. Pasaulėžiūrinė polemika augino ir brandino lietuvišką spaudą, apėmė filosofinę ir teologinę mintį, literatūrą, galima sakyti, visą XX

a. pradžios Lietuvos dvasios kultūros raidą.

GYVOSIOS TIESOS IEŠKOTOJAS

Pagrindinis Jakšto siekinys to meto „Draugijoje“ – gyvos tiesos ieškojimas ir kitų kvietimas jos ieškoti. O gyva tiesa yra pilnutinis žinojimas (gilesnė teologijos, racionalios filosofijos ir pozityvaus gamtos mokslo sintezė), perimtas iš Vladimiro Solovjovo ir Josefo Marijos Hoenės-Wronskio. Pilnutinis žinojimas esąs ne tik visapusiškas pasaulio ir žmogaus pažinimas, bet pasaulio aktyvaus gerinimo ir žmogaus dorovinio tobulinimo priemonė ir kelias. Mūsų mąstytojo teigimu, pilnutinis žinojimas gali padėti įveikti kultūrinę, socialinę ir dvasinę šiuolaikinio žmogaus krizę, kurios priežastis – nebesugebėjimas ar nenoras surasti pilnutinę religinę–filosofinę tiesą. „Draugija“ ir buvo pradėta leisti svarstant tiesos problemą: „katalikiškoji šios galybės laikraštija turi du uždavinius: aiškinti tikėjimo tiesas ir gintis nuo priešų puldinėjimo“¹⁵.

XX a. pradžioje tiesos suvokimo plokštumą kėlė dylančios pozityvistinės materialistinės pažiūros, protes-tantiškas ir katalikiškas modernizmas, pasirėmęs patyrimo ir jausmo primatu, bet didžiausias pavojus krikščioniškai kultūrai – tiek katalikų, tiek kitų inteligentų pragaištingas vienpusiškumas ir proto siaurumas. Tiesos meilei didžiausia kliūtis – „natūrališkas žmogaus jausmų pakrypimas arba prisirišimas prie kokių nors interesų“¹⁶. Pirmiausia čia trukdo filosofinis dogmatizmas ir pasaulėžiūrinė dezorientacija bei sekulumas: „girdėdamas prie katekizmo sakinių priplaktas palaikas pažiūras iš persenėjusių ir aiškiai klaidingų mokslo teorijų, jaunas inteligentas mazgojasi rankas ir atiduoda krikščioniją kraują ištroškusiems niekšams, kad ją nugalabytų.

Bet šitokia kritika – tai ne tiesos ir teisybės kritika [...] [Ji] privalo sužinoti ir išgvildinti patį pažiūros branduolį, o ne viršutinę jos išvaizdą“¹⁷. Pranciškus Būčys¹⁸, Antanas Kaupas¹⁹, Mečislovas Reinys²⁰ konstatavo, kad to meto inteligentai tikėjimą tapatina su dogmatizmu ir mano, kad jis neturi jokio racionalaus pagrindo. Tokia klaidinga suvokimo priežastis – siauraprotystė dėl didelės mokslo ir kultūros stokos. „Kur

¹⁰ Leonas XIII, „Enciklika „Aeterni Patri“, in: *Logos*, 1999, Nr. 17, p. 134.

¹¹ Schifferle A., *Marcel Lefebvre – Ärgarnis und Besinnung. Fragen an das Traditionsverständnis der Kirche*, Kevelaer, 1984, S. 104–105; Lenzernweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *Katalikų Bažnyčios istorija*, Vilnius, 1997, t. 2, p. 144–145.

¹² Poška A., „Neotomistinės filosofijos savitumai Lietuvoje“, in: *Tomizmas: praeitis ir dabartis*, Vilnius, 1999, p. 390.

¹³ Ambrazevičius J., „Ideologinių grupių santykiai „Aušros“ ir „Varpo“ gadynėje“, in: *Krikščionybė Lietuvoje*, Kaunas, 1938, p. 229; Ambrazevičius J., *Lietuvių rašytojai*, Kaunas, 1938, p. 146; Girnius J., „Krikščionybės ir ateizmo grumtynės mūsų tautoje“, in: *Aidai*,

1986, Nr. 1, p. 9; Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas*, Šiauliai, 1996, p. 121.

¹⁴ Yla S., *Lietuvių apologetinės literatūros bibliografija*, Kaunas, 1935, p. 1.

¹⁵ Jakštas A., *Mūsų naujoji literatūra (1904–1923)*, Kaunas, 1923, t. 1, p. 622.

¹⁶ Būčys P., „Tiesos ieškojimas“, in: *Draugija*, 1907, Nr. 3, p. 235.

¹⁷ Būčys P., „Tiesos ieškojimas“, in: *Draugija*, 1907, Nr. 4, p. 344.

¹⁸ Būčys P., „Tikėjimas, jausmai ir protas“, in: *Draugija*, 1907, Nr. 5; Būčys P., „Bažnyčios gyvybės jėga“, in: *Draugija*, 1908, Nr. 20.

¹⁹ Pratripas, „Su tikėjimu ar be tikėjimo“, in: *Draugija*, 1908, Nr. 20.

²⁰ Reinys M., „Ar yra prieštaravimas tarp tikėjimo ir gamtos mokslų?“,

kultūra žlunga, ten katalikybė nyksta²¹, o Dievo samprata tiesiogiai priklauso nuo tautos kultūros lygio. Jakštas bando diagnozuoti ateistinio, materialistinio, indiferentiško pačių katalikų nesupratimo ir priešišku katalikybei priežastis. Politinis despotizmas, politinės laisvės suvaržymas, asmens teisių susiaurinimas, tikėjimo dogmatizmas yra tik apraiškos pagrindinės priežasties – „Žmonių proto ir valios siaurumo“ („Šalin siauraprotystė!“, 1907, Nr. 9). Visų pirma jis užkerta kelią siekti pilnutinės religinės ir filosofinės tiesos, iškraipo tikėjimus, suploktina filosofines ir mokslo sistemas. Proto platumas dažnai nėra tapatus proto didumui, pvz., Darwinas, Flammarionas, Tolstojus, Leninas. Proto siaurumas pasireiškia tuo, kad žmonės, pažinę tik vieną tiesos dalį, laiko ją absoliučia tiesa. Tokie žmonės, Jakšto teigimu, yra „pusmintytojai“ arba tiesiog „pusgalviai“, nes suabsoliutina religinį, filosofinį arba mokslinį tiesos aspektą ir atskiria jį nuo kitų. „Plačiapročiai mintytojai“, pvz., Aristotelis, Tomas Akvinietis, Hoenė-Wronskis, Solovjovas, „trokšta viską suprasti ir išaiškinti, tam tikslui jie nė vieno fakto neištyrę neatmeta. Tikri mintytojai ieško visiškos visų svarbiausių mokslų sintezės“. „Plačia-

pročiai“ mąstytojai nuo „siaurapročių“ skiriasi tuo, kad „pirmieji ieško geros išminties, antrieji „tenkinas vien šaltu mokslu, pirmieji stengias savo tyrimuose prieiti pirmąją visko priežastį, antrieji dažniausiai tą priežastį arba visai atmeta, tenkindamiesi antrykščių priežasčių tyrimu, arba, pažinę pirmąją priežastį, ignoroja antrykščias“²². Kaip Jakštas pataria kovoti prieš tą „žlibakę uzurpatorę“? Geriausią atsakymą jis regi prancūzų filosofo J. Serre straipsnyje „Religijinė sintezis“ (1908, Nr. 22, 23). Mūsų žymusis sintetikas stengiasi ugdyti inteligentijos religinę savimone, remdamasis filosofija ir mokslu, skatinti šviesuomenės religinį sąmonėjimą. „Mūsų svietiškoji inteligentija dažnai turi gan keistų nuomonių apie katalikybę. Jei kas iš jų nenešioja škaplieriaus, nekalba rožančiaus, nesilaksto šventu vandeniu įeidamas bažnyčion ir t. t. [...], tai jau mano kažkaip benutoles nuo katalikybės“²³.

Reikia pripažinti, kad XX a. Jakštas buvo vienas rimčiausių ir pirmųjų teologinės tikėjimo sampratos gilintojų ir platintojų, pastebėjusių, jog tariamas Katalikų Bažnyčios „apmirimas“, „suakmenėjimas“ atsirandęs dėl nepilno bei netikro jos pažinimo bei gyvesnės religinės minties stokos. Jakštas ypač pa-

in: *Draugija*, 1910, Nr. 47.

²¹ Būčys P., „Bažnyčia ir sociologija“, in: *Draugija*, 1909, Nr. 26, p. 273.

²² Dambrasuskas-Jakštas A., *Užgesę žiburiai*, Kaunas, 1930, p. 423.

²³ Jakštas A., „Šis tas apie modernizmą užrubežyje ir pas mus“, in: *Draugija*, 1912, Nr. 66–67, p. 201.

²⁴ Jakštas A., *Raštai*, Vilnius, 1995, t. 1, p. 180.

Naujasis ŽIDINYS

AIDAI

Žurnalą galima prenumeruoti visuose „Lietuvos pašto“ skyriuose bei kiekvienu numeriu. Prenumeratus indeksas 31867.
Vieno numerio prenumeratos kaina 4,80 Lt
Prenumeratos kaina metams 57,60 Lt

Žurnalai ieškokite „Lietuvos spaudos“ knyguose ir šiuose knygynuose:

„Akademine knyga“, „Littera“, „Katalikų pasaulis“ (Vilnius)
„Humanitas“. Sv. Kazimiero knygynas (Kaunas)
Numerio kaina 5 Lt

brėžia tikėjimo prasmės išsąmoninimo reikalą, nes visuomenėje vyrauja arba „aklai tikintieji“, arba „aklai netikin-tieji“. Mokslo ir tikėjimo būtina jungties sąlyga – „ieškoti tikėjimo tiesoms mokslo įrodymo, stengtis jas geriau suprasti“. „Su tikėjimo tiesomis, su Bažnyčios dogmomis pas mus dažniausiai apsieinama kaip su vaistinės žirniukais: vieni juos ryja nekašnodami, kiti juos tiesiog išspjauna kaip kokį nederantį ir „sveikam protui“ visai nereikalingą dalyką. Mat vieni mano, kad tikėjimo tiesos – tai paslaptys, kurias kiek nori tyrinėk, tiesiog nesuprasi. Kiti dar griežčiau yra įsitikinę, kad dogmos – tai tiesiog absurdoi, kurie verti ne tyrinėti, tik vien pajuokti“ („Transsubstancijos paslaptis“, 1908, Nr. 20)²⁴. Tiek minėtą fideistų agnosticizmą, tiek ateistų antidogmatizmą „Draugijos“ redaktorius laiko proto liga, tikėjimą paverčiančia nesuprantamų magiškų formulių rinkiniu, žmogų – pasyviu tikėjimo dalyviu, o Dievą – neišsprendžiamų galvosūkių davėju. Jakštas, suprantama, nenuaujai sprendžia klasikinį dar Tomo Akviniečio išnarpliotą proto ir tikėjimo klausimą. Žmogus turi pakankamai proto absoliučiai tiesai pažinti, tik tas pažinimas visada bus procesas nuo nežinojimo iki galutinio pažinimo: „tikėjimo tiesos visada bus „iš dalies šviesa, iš dalies tamsa, iš dalies suprantamos, bet drauge ir tikros nepasiekiamos paslaptys“.

Jakšto originalumas, kad jis mokslo ir tikėjimo jungties prielaida laiko filosofiją, o tiesą bando apibrėžti prisitaikydamas prie to meto gamtos mokslo ir bendrųjų logikos dėsnių. Religijos ir kultūros sintezei Jakštas renčia savitą, ano meto gamtamokslinį kontekstą atitinkantį teologinės argumentacijos karkasą – kritiškai išsąmonintus principus. Tomistinę filosofijos ir teologijos sintezę Jakštas pakeičia teologijos ir atskirų mokslų sinteze. Ir laiko tai pagrindiniu filosofijos uždaviniu. Todėl visi sukalkėję religiniai prietarai, siauras subjektyvizmas, objektyviais mokslo dėsniais ne-pamuštos teorijos susilaukdavo aštrios jo kritikos. Nors kaip teologas Jakštas laikėsi Tomo Akviniečio mokymo, bet nepripažino nepriklausomos nuo teologijos ir specialių mokslų filosofijos. „Pagal jį filosofija savo pagrindus turi nusistatyti, atsižvelgiant į teologijos ir atskirų specialių mokslų pažangą. Kai gamtos mokslų hipotezės ir išvados keičiasi, tai turi keistis ir filosofinės sintezės pagrindai“²⁵. Jis siekė ne teorinės, ne dogmatiškos tiesos, ne bažnytiško tikėjimo, kai atkalbėję poterius, išmokę katekizmo „grįžtame ramia sąžine namo, bet tikėjimo dalykai

negrįžta su mumis“. Todėl nors ir be tomistinės filosofijos kompetencijos, Jakštas raiškia apologetika pasisako prieš šventadienės ir kasdienės krikščionybės perskyrą. Pirma, filosofiskai, t. y. rimtais argumentais, dialektiniais samprotavimais, logiška dedukcija formuoti katalikų inteligentijos įsitikinimus: „idant tikra Kristaus dvasia giliau įleistų šaknis lietuvių gyvenimui, jį pakeltų, sukrikščionintų, labiau suvidujintų“ („Subjektyvumas katalikų publicistikoje“, 1913, Nr. 76)²⁶; antra, kad krikščioniška pasaulėžiūra persmelktų politinį, socialinį, kultūrinį gyvenimą, nes „tikram krikščioniui visi jo darbai yra išganymo darbai“²⁷.

KUO ŠIUOLAIKIŠKAS JAKŠTAS?

Jakštas tiesia racionalumo metodiką krikščioniškai kultūrai ugdyti. Jis reikalauja kuo daugiau įrodymo ir kuo mažiau parodymo bei dogmatizavimo. Šią metodiką jis ypač taiko teologinei literatūrai aptarti ir ragina ją naudoti „Draugijoje“. Štai Juozapas Skvireckas („Šventasis Povilas apaštalas“, K., 1910) pagiriamas už tai, kad laikosi fakto mokslinio pažinimo logikos: 1) fakto kilmės; 2) esamos fakto būklės; 3) fakto raidos²⁸. Jakšto teigimu, mokslas kaip tik bando apibrėžti takoskyrą tarp tiesos ir klaidos ir moksle, ir tikėjime. „Tikras tikėjimas visada buvo ir bus *rationabile obsequium* – protingas paklusnumas [...]. Krikščioniškoji mintis, kaip tikrai laisva nuo prietarų, nieko neatmeta *neištyrus*“²⁹. Antra vertus, jis negailestingai kritikuoja „Draugijos“ bendradarbio Būčio knygą apie Lurdo stebuklus dėl menko moksliskumo: kad šis įrodymui teikia tokią vertę, kokios jis neturi. Autorius elementariai aprašęs faktus ir atlikęs tik pirmąją tyrinėjimo fazę, bet nepateikęs jų klasifikacijos ir aiškinimo. Bučys tik dogmatiškai tvirtinąs, bet nepateikia nei filosofinio, nei teologinio mokslinio kriterijaus, kuo skiriasi stebuklas ir paprastas įvykis. Autorius neparodė, ar Lurde iš tikrųjų buvo stebuklai³⁰.

Į žurnalo gyvenimą jos redaktorius įvedė du esminius dėsnius: uolesnį krikščioniškos tiesos ieškojimą ir krikščioniškos doros stiprinimą ir puoselėjimą, t. y. „mokslą ir malda, teologiją ir asketiką“³¹. Jau nuo 1907 m. jie tampa straipsnių apie krikščionišką socialinį mokymą gairėmis: J. Matulaičio (pvz., „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo“, 1909, Nr. 31–32), K. Šaulio „Krikščioniškoji demokratija“ (1907, Nr. 2), Patrimpo „Visuomenės psichologija“ (1912, Nr. 52: čia išryškinti svarbiausi minios poży-

²⁵ Kuraitis P., *op. cit.*, p. 614.

²⁶ Jakštas A., *Raštai*, t. 1, p. 296.

²⁷ *Ibid.*, p. 297.

²⁸ Žr. Jakštas A., *Mūsų naujoji literatūra*, p. 223.

²⁹ *Ibid.*, p. 615.

³⁰ Jakštas A., „Subjektyvizmas apologetikoje“, in: *Draugija*, 1912, Nr. 52, p. 351–367.

³¹ Jakštas A., „Mūsų bažnytinio gyvenimo reikalai“, in: *Draugija*, 1910, Nr. 44, p. 326.

³² Foersteris F. W., „Šių laikų studentija ir katalikų Bažnyčia“, in:

miai: apkvaitimas ir pliuskavimas (p. 323), kuriuos vėliau ketvirtame dešimtmetyje išplėtojo kiti lietuvių mąstytojai, ypač Antanas Maceina), Kazimiero Palta-roko „Socialis klausimas“ (1913, Nr. 81–90) ir kt.

* * *

Jakšto vadovaujama „Draugija“ maždaug nuo 1909–1901 m., o ypač akivaizdžiai nuo 1912 m. stengiasi jungti kultūrą ir dorą, vadovaujantis tikėjimo principais. Šiuo aspektu jau daugiau rašo ne pats Jakštas, o kiti žurnalo bendradarbiai. Kultūros ir doros jungimui čia ypač svarbi pedagogika. Iškeliamas pagrindinis tuo metu Lietuvoje, Lenkijoje, Italijoje pedagogikos autoritetas F. W. Foersteris³². Juo remiasi Marija Pečkauskaitė („Šis tas iš pedagogikos“, 1912, Nr. 20; „Vaikų melavimas“, 1912, Nr. 65), Ona Pleirytė-Puidienė („Asmeninė ir socialinė etika“, 1912, Nr. 61), S. Šultė („Valios auklėjimas“, 1912, Nr. 63–64). Minėti autoriai ugdymo pagrindu laiko valios auklėjimą, „norint pasilikti tvirtu ir doru, nieko kita nebelieka, kaip tik apšarvuoti savo protą rimtu mokslu, išigyti tvirtą pasaulėžvalgą, kuri, išblaškiusi priešų užsipuldinėjimus, apgintų aukštus Kristaus idealus ir priduo-tų valiai tvėrmės“³³. Ir pats Jakštas bet koki valios ar doros iškrypimą vadino dvasios liga ir kandžiai išjuokdavo.

Įsidėmėtinas čia Igno Šeinaus Kuprelis, kurį Jakštas laiko visokio pasyvumo personifikacija. Jis ypač kritikuoja tokių veikėjų dorinį išglebimą ir idėjinį chaotiškumą. Dėl naivių „ciniškai vaikiškų“ pažiūrų į Dievą, dėl religinio nesubrendimo Šeinaus herojus lieka nelaimingu dvasios kupreliu. „Tokį pseudointeligen-tą, su chaosu nuo nesugromuluoto skaitymo galvoje, su psichopatiška širdyje neapykanta Bažnyčios, jos dogmų ir apeigų, su liguista megalomaniška pretenzija savotiškai Lietuvą ir net visą pasaulį reformuoti – geriau nupiešti būtų nelengva“³⁴. Ypač XX a. pradžios lietuvių grožinėje literatūroje Jakštas daug pastebi dvasinio liguistumo apraiškų, kurias sąlygojo charakterio ir valios ištižimas, atsirandantis dėl pasaulėžiūros paviršutiniškumo ir naivumo, patižusių įsitikinimų, nuolat siūbuojamų chaotiško jausmingumo. „Nusidėvėjusio inteligento tipų“³⁵ jis pastebi Lazdynų Pelėdos, Antano Vienuolio, Sofijos Čiurlionienės, Broniaus Laucevičiaus-Vargšo, Juozo Tysliavos, Tyrų

Duktės, Karolio Račkausko-Vairo ir kt. kūrinuose. Kūrybos sampratą Jakštas taiko ne tik filosofijai, menui, literatūrai, bet ir dorai, dvasinei žmogaus savikūrai, doriniam tobulėjimui. Meniška grožinė literatūra sužadina gyviau išgyventi dorinius bei religinius idealus ir įkvepia pasiryžimo bei jėgų jų siekti. Siūlydamas įteisinti naują filosofijos šaką – ktesiologiją (kūrybos teorija)³⁶, „Draugijos“ redaktorius ragino jungti seną idėjų išdą, išmetant iš čia pasenusias vertybes, bei visada atnaujinančią Kristaus dvasią; taip jis įstengė sintetinti konservatyvaus Bažnyčios paveldo sargybos ir krikščioniškos kūrybos principus³⁷.

Jakšto poleminė dialektika „kaip plienas mikli, kieta ir aštri“ sugebėjo ugdyti bendriausias pasaulėžiūros linkmes „Draugijoje“ ir jungti religiją ir kultūrą. „A. Jakšto mintis nebuvo savyje užsidariusi, nebuvo sustingusi; bet priešingai, ji lojaliu sugebėdavo gilintis į oponentų skirtingų nusistatymų pozicijas“³⁸. Tai ir buvo svarbiausia minėtos sintezės ugdymo priemonė. Jauną ir glebią lietuvių kultūrą Jakštas sugebėjo įjungti į universalų mokslo pasaulį. Kaip gyvos, „nepatentuotos“ tiesos ieškotojas, Jakštas paneigia sukurptą pramaną apie jo minties dogmatizmą ir konservatyvumą. Be abejo, „kaip ir visiems žmonėms, pasitaikydavo suklysti ir jam, bet tai nekliudė jam išlikti ištikimu Tiesos riteriu, be baimės ir priekaišto. Ir kai dabar jau nėra gyvųjų tarpe šitos taurios asmenybės, jos prisiminimai kartais yra priekaištai mūsų sąžinei. Ar viską mes darėme ir darome taip, kaip reikalavo šitas didelis mūsų Mokytojas? Ar ieškome Tiesos su tuo riterišku užsimojimu, kurio pavyzdį jis pats yra mums rodęs?..“³⁹ Jakšto vaidmenį lietuvių sąmoningumo ugdymui pripažįsta ir kitų pažiūrų kultūros tyrinėtojai. Vytauto Kavolio manymu, „Jakšto Dievo asimiliavimas į mokslinio galvojimo kategorijas XX a. pradžioje yra pirmasis įsakmus modernistinis (t. y. racionalistinis) manevras lietuvių religinio sąmoningumo raidoje“⁴⁰.

Jakšto religinių pagrindų stiprinamas tautos brandinimas „Draugijoje“ reiškėsi senų aristokratinėjų tradicijų laužymu, kultūros, religijos ir doros ryšių sampyna, pedagogikos mokslo išsismelkimu į kultūrą, naujos krikščioniškos dvasios ir principų skleidimu to meto visuomenėje ir moksle. Būsimieji filosofai, teologai, literatai ir istorikai privalės daug daugiau atkreipti dėmesį į šį „Draugijos“ leidimo laikotarpį. ❧

Draugija, 1910, Nr. 41.

³³ Šulte S., „Valios auklėjimas“, in: *Draugija*, 1912, Nr. 62, p. 260.

³⁴ Jakštas A., *Mūsų naujoji literatūra*, p. 77.

³⁵ Kragas P., „Lazdynų Pelėdos veikalai“, in: *Draugija*, 1910, Nr. 42–43, p. 135.

³⁶ Žr. Jakštas A., *Raštai*, 1995, t. 1, p. 495–499.

³⁷ Juozas Ambrazevičius ir Stasys Yla manė, kad Jakštas labiau rūpinosi kultūros sargyba, saugojimu, o Antanas Maceina teigė kreacionistinę antropologiją esant vyraujančiu jo veiklos principu; žr. Ambrazevičius, .

Mūsų rašytojai, Kaunas, 1938, p. 146; Yla S., *Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje*, p. 215; Maceina A., „Jakšto filosofija“, in: Jakštas A., *Raštai*, Vilnius, 1997, t. 3, p. 349–359.

³⁸ Kuraitis P., *op. cit.*, p. 619.

³⁹ Šalkauskis S., *Raštai*, Vilnius, 1993, t. 3, p. 345.

⁴⁰ Kavolis V., „Sąmoningumo trajektorijos“, in: Idem, *Žmogus istorijoje*, Vilnius, 1994, p. 222.

KŪRYBOS IR JOS SUVOKIMO TEMA JONO AISČIO EILĖRAŠČIUOSE

Manfredas Žvirgždas

1. TIKROVĖS IR POEZIJOS KONFLIKTAS

Chronologiniu požiūriu Jonas Aistis (Kossu-Aleksandravičius) priklauso neoromantikų kartai, iškilusiai po avangardistinių perversmų laikotarpio, kai, išlaisvinus literatūrą iš tradicijų ir įsipareigojimų, pasirodė, kad radikalojo modernizmo kelias Lietuvoje neturi istorinio ar teorinio pagrindo. Petras Juodelis, Motiejus Miškinis ir Juozas Keliuotis straipsniuose „Pjūvyje“, „Granito“ almanache ir „Naujosios Romuvos“ žurnale 1929–1930 m. iškelė naujus kūrybą stabilizuojančius principus: „Poezija – tai intelektualizuota žodinė muzika, reiškianti emocionalinį poeto sielos būvį“¹. Aisčio karta priėmė šias griežtokai skambančias taisykles, kurios turėjo gražinti tikruosius estetinės vertės kriterijus, suteikti intensyviai besiformuojančiam modernizmui harmonizuotą, nuosaikų pagrindą. Tačiau ši intelektualinė teorija nepaaiškino pačios eilėraščio prigimties, kūrybos stebuklo, įkvėpimo momento, kurį Aistis norėjo atskleisti sau ir parodyti skaitytojui. Eilėraštyje „Kūrimo valanda“ piešdamas šiltą ir ramų peizažą, idilišką harmoniją jis papildė vis intensyvėjančio nerimo nuotaikomomis, vaizdžiai atkuria sprogimo momentą, kai „Nusikvatojęs žaibas skliautą skelia“, kai tolydi laiko tėkmė suardoma nelaukto šviesos pliūpsnio. Šis trumpas regėjimas išstipsta kasdienybės monotonijoje, ir lieka tik ilgesys: „Ir lauki vėl akimirksnio nubundant, / Bet... tąsyk būna dar tamsiau“ (p. 127)². Kaip gimsta kūrybos užuomazga – įkvėpimas, – ir kaip jis realizuojamas – šie klausimai dažnai kelia polemiką tarp pačių kūrėjų. Neretai susiduriama su nelauktu pasipriešinimu, kylančiu iš specifinio autoriaus nusistatymo nepataikauti kritiškams, neleisti jiems prisiliesti prie eilėraščių užkoduotų intymų išgyvenimų.

Pats Aistis ne kartą bandė aiškinti savo eilėraščius, siekdamas visuotinio supratimo ir norėdamas padaryti

galą neteisingoms interpretacijoms. Deja, straipsnį „Poesis et veritas“ iš rinkinio „Apie laiką ir žmones“ dabar skaitome tik kaip eseistinį bandymą pasidalyti kūrybos išpūdziais ir išgyvenimais. Apžvelgdamas savo kūrybą, Aistis bandė aktualizuoti Tomo Akviničio *veritas, consonantia, claritas* principus, nors ir pripažino, kad rašydamas ne visada jais naudojosi, kartais eilėraštis gimdavo net sapne... Teorija neretai neatitikdavo praktikos, o gaivališką kūrybos stebuklą sunku būdavo apibendrinti ir suvokti.

Komunikacijos ir supratimo stoka galima motyvuoti poezijos ir tikrovės fatališku susidūrimu, kai realybės, „kasdienių žodžių“ erdvėje eilėrašties netenka egzistencinio dokumento svarbos, kai išryškėja susidūrimo padariniai: meno beprasmiškumas ir būties disharmonija.

Eilėraščio „Kasdieniai žodžiai“ (p. 88) subjektui aktuali kalbos ribotumo problema: jis, poetas, kūryba negali paveikti gyvenimo. Žodžiams mestas kaltinimas: „Jūs manosios meilės neišsakėt“, vadinasi, kūryba nesukelia reakcijos, tarp įvykių „kyla šitie žodžiai paprasti kasdieniai“ ir „kyla metų metai“ nėra prasmingo ryšio; žodžiai ir metai absurdiškoje kovoje pražudo vieni kitus („Bet metai viską nupučia lyg vėjas pienę“: „nupučia“ tiek gyvenimą, tiek kūrybą). Lieka tik „rašalas ir tie keli kasdieniai žodžiai“, fonetinis ir morfologinis karkasas, o kasdienybės raiška virsta banalybe. Pats Aistis yra prasitaręs: „Ne, ją [poeziją] jaučia kiekvienas žmogus ir gal net gyvis, tik jos išreikšti nemoka arba išreiškia tokiomis paprastomis, geriau – kasdieniško priemonėmis, kurios per ilgą ir dažną naudojimą lyg ir nustoja raiškumo“³. Negalima be išlygų tvirtinti, kad, dalyvaudamas gyvenimo ir poezijos konflikte, poetas stovi pastarosios pusėje. Gyvenimas – tai kasdienių žodžių išsipildymo vieta, kontrastų, šlovės ir skurdo pilnas pasaulis, tačiau vis tiek „toks didelis, malonus ir gražus“ („Fuga in as moll“, p. 139).

tatos nurodomas puslapis.

³ Kossu Aleksandravičius J., Vaičiulaitis A., „Poezija, tikrovė ir autorius“, in: *Dienovidis*, 1938, Nr. 2.

¹ Keliuotis J., „Poezijos meno problema“, in: *Idem, Meno tragizmas*, Vilnius, 1997, p. 38.

² Cituojama pagal leidinį: Aistis J., *Katarsis*, Vilnius, 1988. Šalia ci-

Aisčio sukurtas subjekto-kūrėjo tipas yra kenčiantis, kankinamas mįslingų jėgų ir dvasios sukrėtimų. Šio sielvarto abstraktumas atskiruose eilėraščiuose išreiškiamas perkeliant tiesioginius subjekto patyrimus neapibrėžtam objektui. Pavyzdžiui, sonetas „Kažkam“ perduoda neįvardyto skaitytojo išpūdžius, kilusius susidūrus su poezijos tobulumu ir aktualumu. Nedviprasmiškai pabrėžiamas autoriaus ir skaitytojo ryšys, nepaprastas santykis. Adresantas ir adresatas nepažįsta vienas kito, jų veikla apribota, jie gali reikštis tik atskirose lygiagrečiose erdvėse. Vis dėlto gniuždančios lemties akivaizdoje tarp jų susiklosto emocinio bendrumo ryšys. Autorius atrodo pranašesnis už vertintoją, pastarasis „tik nusineš tą lyriką į kapa rūstų“, neradęs tinkamo atsako staigiam poetinės tikrovės išiveržimui į jo nykią būtį. „Abu mes krintame kaip rasos gailios,“ – guodžia poetas, pabrėždamas likimo trapumą, introspekciškai suvoktos kančios tapatumą. Nusiminimo apimtas jis pripažįsta: „Be tikslo mūs gyvenimas ir eilės...“ (p. 100).

Vadinasi, kalbėti apie kurios nors egzistencinės atramos pranašumą beprasmiška – autorius teigia tikrovės ir poezijos vienybę absurdiškoje situacijoje, kai visos vertės tampa pernelyg menkos, ir net nebeprivalu įvardyti sąlygiškų komunikantų. *Kažkas* paskiria *kažkam* sielvarto ir kančios gelmes atveriantį sonetą. Poezijos visuotinumą Aisčiui reiškė iliuzija, kad eilės gali prabilti į kiekvieną, sutaurindamos kasdienišką būtį. Šią iliuziją verta puoselėti net tada, kai viskas atrodo „be tikslo ant šio balto svieto“. Kaip pastebėjo Bronius Krivickas, „paprastai net skaudžiausiuose jo [Aisčio] eilėraščiuose suspindi džiaugsmo trupiniai, kaip auksinių dulkių krislai tamsiame ir liūdname fone“⁴.

Eilėraštyje „Plunksna“ išryškėja nusivylimas kūryba, jos priemonėmis – žodžiu ir plunksna. Pozityvų subjekto santykį su aplinka ilgainiui užgožė skepticizmas ir pesimizmas. „Plunksnoje“ tikrovė yra šviesi, o kūrybos galios išsekusios, todėl žodis ir plunksna priversti kentėti už subjektą, nebetikintį kūrybos prasmingumu. Objektyvi realybė nebeapsiduoda transformacijai, o „pateisint [...] sunkų žemės vargą“ poezija nepajėgia. Personifikuoti simboliai, plunksna ir žodis, klausia:

Ar ras mummyse nors truputį paguodos?
Ar būsim mes nuvargusiam paunksmė?
(p. 144)

Pats kankinamas abejonių, subjektas negali paguosti kitų. Desperatiškas bandymas paneigti kūrybiškumo pradus, priskirtas rinkinio „Imago mortis“

⁴ Krivickas B., „Kančia ir džiaugsmas J. Aisčio-Aleksandriškio kūryboje“, in: *Pergalė*, 1990, Nr. 8, p. 78.

adresatui Petriui Juodeliui (aptariamame eilėraštyje atsispindi realaus gyvenimo faktas – šio talentingo žmogaus išgyventa pasaulėžiūros krizė), regis, Aisčiui buvo niekur nevedantis harmoningos estetinės vienybės atsisakymas, poeto savižudybė. Vis dėlto

Jonas Aistis. Petro Kiaulėno piešinys. 1954

Aistis nepervertino individualaus, nors reliatyvaus ir kintančio, kūrybinio pajėgumo. Jo įsitikinimu, kai poetas nebegali būti „nuvargusiam paunksme“, jis turi teisę pasitraukti: „Į poeziją visą gyvenimą žiūrėjau, kaip į mistinę apeigą: į nuodėmę ir nusivalymą. Dėl to mano pastangos skirtis su poezija lygiai senos, kaip ir pats rašymas“⁵.

„Kūrime valandoje“, kaip pastebėta, yra ne tik džiaugsmingo nušvitimo ekstazė, bet ir visai kitos nuotaikos eilutės: „Bet... tąsyk būna dar tamsiau“. Mistinių apeigų stebuklui ne visada lemta išsipildyti, šviesa gali atidengti ne vien žerintą įkvėpimo lobį, bet ir nusivylimo skausmą. Nepasitenkinimą šiandiena neoromantikai ragino transformuoti į reiklumą kultūrinei veiklai, tautinės kultūros organizavimą. Tačiau jausminis pradus nebuvo eliminuotas iš poezijos, o atvirksčiai, dar labiau išsakinio. Kritikai įteisino lyrinę emociją kaip organišką tiek gyvenimo, tiek kūrybos dalį, neatsiejamą nuo savitų tautos saviraiškos bruožų. Aisčio eilėraščiuose lyrinė emocija aktualizuoja

⁵ Aisčio „Orfėjo pėdomis“ cituojama pagal: Vaičiulaitis A., *Knygos ir žmonės*, Vilnius, 1992, p. 172.

skausmo ir kančios patyrimą, iš kurio kyla mistinio nuskaidrėjimo, katarsio, galimybė.

„Vaiskioje valandoje“ nuoširdus ir atviras kūrėjo pesimizmas išsakomas hiperbolizuojant būties netobulumą. Vaiskios valandos pajauta išgrynina džiaugsmo, meilės, laisvės ir laimės stoka besiskundžiančiojo balsą. Kūrėjas nesitiki pakeisti disharmonijos, jo aktyvus pasipriešinimas rutinai buvęs nesėkmingas: „Maniau gyvenimą papuošt, pagražint, / Bet nuo gyvenimo alpstu“. Kartu su nuvertintomis būties atramomis – džiaugsmu, meile, laime – pasitraukė ar bent jau atitolo mįslingasis objektas – „tu“, t. y. mylimoji, tėvynė, o galbūt ir pats gyvenimas. Kūrėjo skausmingo aukojimosi priežastys Aisčio eilėraščiuose paprastai nekonkretizuojamos. Ieškoti giliųjų kančios versmių beprasmiška, nes tai jau ne poetinės misterijos sritis. Apie tai perspėjo pats autorius: „Geriau poezijos pilnai neperprasti, nei suprasti ją per „giliai“, tai yra klaidingai, nes nuo to ji nepagerės“⁶. Kūrybos ir tikrovės su-sidūrimas sąlygoja estetinių principų devalvaciją. Subjektui net atrodo, kad jis pervertino savo jėgas, kad pasaulio reformavimas – pernelyg sunkus uždavinys („O nuo gyvenimo alpstu“). Deklaruojamas kūrybinis idealizmas ir kartu atskleidžiamas iš pažiūros visai žinomas, o iš tikrųjų vertybinės atramos netekusio subjekto pasaulėžiūros lūžis.

2. ESTETIZMO TENDENCIJOS. TAUTIŠKAI EMANCIPUOTAS ŽODIS

Joks kūrėjas nėra laisvas nuo silpnesnių ar stipresnių įtakų. Aistį, ieškojusį atspirties taško kūrybai Vakarų Europos tradicijoje, traukė ir tuo metu Lietuvos kultūros kontekste dar neišbandytos kryptys ir idėjos. Viena jų – estetizmas, kurio poveikį rašytojas ir kritikas Antanas Vaičiulaitis laikė poeto silpnybe. Prieškario laikotarpiu jis vadovavosi poezijos kaip tautos gyvenimo reiškėjos apibrėžimu. Vaičiulaitis teigė, kad „Dievo sukurtasis pasaulis su visa savo reiškinių įvairybe“ turi daugiau teisių būti meno sritimi nei „žmogaus, nors ir genijaus, paliktieji darbai“⁷. Čia galima išvelgti polemiką su Oscaru Wilde'o aforizmu iš „Doriano Grėjaus portreto“ pratarmės: „Atskleisti meną, o menininką paslėpti – štai meno tikslas“⁸. Dabar, ne-suteikdami estetizmo terminui jokios teigiamos ar neigiamos konotacijos, galime paklausti: kiek Aisčio eilėraščiuose yra šios krypties pėdsakų ir kiek jie reikšmingi svarstant kūrybos suvokimo problemą.

⁶ Aistis J., „Poesis et veritas“, in: Idem, *Raštai*, Chicago, 1993, t. 2, p. 281.

⁷ Vaičiulaitis A., *Knygos ir žmonės*, Vilnius, 1992, p. 370.

⁸ Čia ir toliau Wilde'o teiginiai cituojami iš Vaildas O., *Doriano*

„Katarsis“ (p. 196) – eilėraštis, programiškai nagrinėjantis meno poveikio problemą. Tardamas „Aš tik tau visas širdies gelmes atversiu“, Aistis pabrėžia ad-resato intymumą, troškimą prabilti į skaitytoją be tarpininkų. Grynieji estetai kreipiasi į tobulą, nuas-menintą figūrą, vaizduotės kūrinių. Į tokį adresatą orientavosi Wilde'as, sudaręs taisyklingą visuomenės modelį, kurio hierarchijos aukščiausią lygmenį užėmė fanatiški grožio garbintojai: „Išrinktieji yra tie, kuriems gražūs daiktai reiškia tikrai Grožį“. Tuo tarpu neoromantikas Aistis ieško ryšio su įsivaizduojamu skaitytoju, nori parodyti, įtikinti, atverti „širdies gelmes“. Jei žodis „miršta į pasaulį pakeliui“, vadinasi, net išrinktiesiems neduota patirti kūrinių paslapties. Absoliuti esmė skaitytojui neprieinama, jam belieka tenkintis nors ir sukrečiančiu, bet tikrosios būties neatspindinčiu išgyvenimu, „Aukšto skliauto nemarija klaiduma“. Aptardamas „Katarsį“ Vaičiulaitis pastebėjo šioje eilutėje įkūnytą kraštutinį estetizmą. Jis sakėsi buvęs sukrėstas tos šaltos kosminės klaidumos. Tolesnėse eilėraščių strofose subjekto išgyvenimuose vėl atpažįstame neoromantinį herojų. „Tai aš tau ant aukuro padėjau širdį,“ – šitaip Wilde'o estetas nepasakytų. Grynojo meno šalininkai nekėlė meno įtikimumo klausimo, tapusio esmine problema Aisčiui: „Gal nė netikėsi, kad jinai [ant aukuro padėta širdis] gyva?“ („Katarsis“).

Algirdas Julius Greimas pateikė vaizdingą apibrėžimą: „Jono Kossu Aleksandravičiaus poetinis pasaulis – tai tuščia vieta, kurios centre kaip išbujojęs jurginas – atvira žaizda“⁹.

Žodis – žiedas pumpure nuvytęs,
Jis numiršta į pasaulį pakeliui.
(„Katarsis“, p. 196)

Šitaip kūryba uždaroja genialaus beviltiškumo ratą. Tai nerealizuoto žodžio, neįgyvendintų pastangų tragedija. Žodis, pasmerktas bejėgiškumui, iš anksto numatytai mirčiai, negali rasti ryšio su skaitytoju, nes „menas, poezija reikalauja pirmąkartą, pirmųkščių emocijų“¹⁰. Poeto neslepiamas noras būti suprastam ne vien tarp išrinktųjų neleido jam apsiriboti vien mėgavimusi tobulais sąskambiais. Kančios ir katarsio sintezės pradų aptinkame beveik visuose Aisčio rinkiniuose. Pavyzdžiui, estetizmo tendencijos transformavimo kontekste gali būti perskaityta grėsmingoji „Imago mortis“ įžanga („Ženkit“, p. 125).

Poetinis vaizdas orientuojamas stebinančia pesimizmo kryptimi: „Iš niekur į niekur – nevilties kraštan!“

Grėjaus portretas, Vilnius, 1989, p. 7–8.

⁹ Greimas A. J., „Jonas Kossu Aleksandravičius“, in: Idem, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius, 1991, p. 110.

¹⁰ Vaičiulaitis A., *op. cit.*, p. 370.

Išminties balso negirdinčiai ir iš kančios kylančio nuskaidėjimo nesuvokiančiai tėviškei nereikia poeto žodžių, poezija ir tikrovė eilinį kartą išsiskiria. Poeto žodis atsiskleidžia neapibrėžtoje, negyvenimiškoje situacijoje – pakeliui „iš niekur į niekur“. Ankstyvųjų Aisčio rinkinių recenzentai, su nepasitikėjimu žvelgdami į estetinį novatoriškumą, pripažino: „kur Kossu-Aleksandravičius reiškia intymiausią save, kur jo mintis nori pasirodyti abstraktiškiausia, tenai ir posmai išeina grakštesni ir muzikaliau nuteikti“¹¹. Išties poetas ir vieną rinkinį pavadino *Intymiomis giesmėmis*, lyg patvirtindamas, kad pats iškentėjo tuos sopulius, nevirtę ir abejones, kurios tenka sunkų kelią į grožį pasirinkusiam personifikuotam žodžiui. Tačiau kartais toks įtikinėjimas ar įsitikinimas apgauna: pasirodo, jog kvietimas pažvelgti į autentiškas sielos gelmes – tai tik meniška kaukė. Bet apie tai dar bus svarstoma atskirai.

Šalia kosmopolitinio estetizmo įtakų, Aisčio lyriai subjekto svarbus yra rūpestis tautine kultūra, kūrėjo asmenybės ir jį suformavusios tautos dialogo užuomazga. Aistis priklauso poetų kartai, kurios egzistencinė patirtis formavosi lietuviškos problematikos kontekste. Kita vertus, Nyka-Niliūnas jau pir-mame poeto rinkinyje išvelgia kūrybinį brandumą liudijantį siekį mažos tautos kalba kelti universalius klausimus: „Aisčio žodis [...] yra politiškai, kultūristoriškai, emociškai ir prozodiškai emancipuotas mediumas, atviras sau ir pasauliui, nebeslegiamas jokios paveldėtos stigmatos“¹². Iš tikrųjų jo subjekto jau suteikiama galimybė klausyti ir ginčytis, ne vien akiai tarnauti tėvynės idėjai. Išlieka poetinės akcijos riba – jis negali palikti savo žemės, įsisąmoninti vėliau egzistencialistų aktualizuotos praradimo situacijos. Ka-tastrofų ir likiminių pervartų laikotarpiu šią ribą peržengs „žemininkai“, kuriems lemtinga egzodo pa-dėtis reikš istoriškai motyvuotą egzistencinį lūžį, keliantį naujus kūrybinius konfliktus. Pokalbyje su tėvyne, pratęstame po 1940 m., yra ir konservatyvių bruožų, didaktikos ar mesianistinių planų atgarsių. Lietuvių literatūroje nuo Antano Baranausko iki Bernardo Brazdžionio pernelyg dažnai intymus poeto atsivėrimas gimtajai, savastį saugančiai erdvei virsdavo idėjų raiškos priemone, kai bandoma tiesiogiai kalbėti skaitytojui, aktualiam agitaciniam turiniui aukojant meniškai motyvuotą formą. Tai vėlyvosios Aisčio lyrikos yda. Tačiau prieškariniuose jo eilėraščiuose kūryba suvokiama kaip tradicinių žmogaus būties atramų išsaugojimas universalizuojant patriotines idėjas.

¹¹ Vengris A., [„Intymių giesmių“ recenzija], in: *Naujoji Romuva*, 1936, Nr. 5.

¹² Nyka-Niliūnas A., „Jono Aisčio poezijos fenomenas“, in: *Idem*,

Eilėraštis „Ne aš“ (p. 106) skirtas pateisinti liūdesį, kurį tėvyne, o gal nepalankūs poeto kritikai atmeta, pasipriešindami natūraliai emocijai, kylančiai iš nenorimos pažinti tikrovės, lietuviško peizažo apmaš-tymų. „Norėtus džiaugsmo, norėtusi nors trupinio, ...“ – bet poeto žodžiai yra iš to paties žodyno, kuriame susikaupė daugiausia nelaisvės metų potyrius įpras-minanti leksika. Todėl introspekcinis klausimas „Ir kodėl mano žodis graudus?“ nurodo objektą – tautos prigimtį, jai būdingą polinkį į rezignaciją ir lyrizmą. Įgimtą liūdesiui reikia nuolatinės paguodos, kuri anksčiau buvo įteisinta religinės ekstazės, apeigų pavidalu: „Kadais tave guodė karunkomis / Arba žodžiais Graudžių Verksmų“. Pamažu sakralumas suteikiamas pasaulietinei apeigai – lyrikai, tačiau joje nebėra įtaigos, o juo labiau paguodos, tik nuovargis: „Bet pailso mano giesmė“. Kūrėjui, nusiteikusiam nepaiškinamam grauduliui, bet ne visuotinei kančiai, belieka lyg prasikaltusiam teisintis ir atsikalbinėti: „Ne, tai ne aš tave žodžiu apsunčiau, / Ne, tai ne aš, tai ne aš...“. Šio eilėraščio subjektas patriotiniame dialoge yra silpnas ir priklausomas nuo jį valdančios tėvynės. Patriocentrinio modelio tradicija formuoja-si iš neoromantinio pa-siryžimo surasti santykį su sparčiai nusakralinamomis vertybėmis moderniam *Europos saulėlydžio* pasaulyje. Kūrėjas praranda didakto teises, jis jaučiasi bejėgis ir kartu žmogiškas, individualizuotas. Jis jau ne tautos tribūnas, bet toks pat kenčiantis ir klystantis asmuo, gal tik dar labiau įsisąmoninęs intymaus kalbėjimo prasmę. Kaip rašo Viktorija Skrupskelytė, „pažeidimo pajutimas yra Aisčio kūrybos versmė, jo ypatinga prizmė, tartum įprasminanti forma, į kurią poetas įlieja savąsias re-fleksijas, emocijas, gamtos peizažus“¹³.

Patriotinių eilėraščių subjekto būdingas hiperboli-zuotas jautrumas ir nerimas dėl tėvynės ateities. Pa-tiriama kančia atspindi ne vien piliečio susirūpinimą valstybės gerove, bet ir neišsipildžiusią ir nelaimingą poeto meilę tėvynei. Šis jausmas pastūmėja subjektą nukreipti kūrybiškai angažuotą žodį lemtinga kryptimi: „Iš niekur į niekur – nevirties kraštan“ („Ženkit“, p. 125). Į patriocentrinio pasaulio nuošalę asmenybę nuveda skaudus „pažeidimo pajutimas“ ir nusivylimas tais, kurie pasilieka abejingi pranašiškomis nuojau-toms ir teisėtam susirūpinimui. Šis konfliktas su tauta ar jos dalimi suvokiamas ir kaip kūrėjo bei skaitytojo pokalbio problema, iškelianti kūrybos-dialogo klausimą. Kalbėdamas tėvynei ar kreipdamasis į estetinių idėjų tobulą adresatą, poetas vis vien bendrauja su konkrečiu skaitytoju, kuris, būdamas paprastas mir-

Temos ir variacijos, Vilnius, 1996, p. 66–67.

¹³ Skrupskelytė V., „Egzodo poezijos šuoliai“, in: *Lietuvių poezija*, Chicago, 1971, t. 3, p. 12.

tingasis, vis dėlto taip pasitiki savimi, kad be baimės prisiima vertintojo, lėmėjo ir teisėjo pareigas.

3. TEKSTAS TEKSTE. PASAKOS ARCHETIPAI

Aisčio kūrybos suvokimui neužtenka dviejų ašigalių, estetikos ir patriotikos, sugretinimo. Poeto mintis kreipiamą į bendros kultūrinės patirties nuoseklią raišką. Čia vėl tenka kalbėti apie estetinį visuotinumą ir klasikinių įvaizdžių transformaciją. Tekstas atgimsta kitame tekste, apvalytas nuo laiko ženklų, virtęs apibendrintu simboliu. Pavyzdžiui, eilėraštis „Lorelei“ (p. 89) įrėminamas vokiečių poeto Heinricho Heine's citata, sudarant išpūdį, esą tai improvizacija, bandymas iš naujo išgyventi meno atskleistą stebuklą. Kūrinyje primena vertimą ar sekimą: lietuvišką „karunkų ir Graudžiųjų Verksmų“ ritualinį liūdesį nusveria „pasaka nuo Reino“, kur „lyg kalnas debesyse eina / Ir nešasi lyg zovada arkliai...“. Čia pasirodo romantiškas, bet svetimtautis, nelietuviškas laisvės archetipas, sava tautos patirtis pakeičiama kitos kultūros atspindžiu, kartu išlaikant pagarbų atstumą, į „pasaką nuo Reino“ įterpiant neoromantiko pasaulėvokai artimą sopulio ir sielvarto prasminę liniją. Šiame eilėraštyje Aisčiui pavyko įrodyti, kad tikroji poezija įvertinama ir tuomet, kai sėkmingai suderinamos skirtingos kilmės patirtys. Visos tautos turi fundamentalių vertybių pagrindą, be kurio būtų neįmanomi jokie tarpkultūriniai mainai. Pastangų vaduotis iš literatūrinio provincializmo novatoriškumą

liudija ir įdomūs dvikalbiai „Lorelei“ rimai: *bedeuten – skliautas, traurig bin – įstabyn*.

Eilėraščio „Kaip Šekspyro tragedijoje“ (p. 91) poetinis vaizdas projektuojamas krikščioniško pasaulėvaizdžio plotmėje. Čia Šekspyras – etalonas, pagal kurio pavyzdį galima plėtoti teksto nuotaikas. Nusivylimas tikrove lyg ir plaukia iš knygų, ironiškoje eilutėje: „Ar ne šviesus dangus ir be to, ir be žodžių paliegėlių“ girdime Wilde'o minties „Kiekvienas menas visiškai nenaudingas“ aidą. Knygų pasaulis žaismingas, jo galima rimtai ir nevertinti, tačiau tikrovės rūstumas, jos tragizmas kyla kaip tik iš erudito šlovinamos kultūrinės patirties. Kruvinas saulėlydis tragiškesnis už genialiausią tragediją. Eilėraštyje susiduria tikėjimas ir poezija, Kristus ir Šekspyras, jų vardai nuskamba bauginančiame kruvino, paslaptingo aukojimo kontekste. Aistis mėgo kurti ryškius saulėlydžio peizažus, manipuliuoti mirtį ir praradimą simbolizuojančiomis spalvomis. „Pastoralėje“ „saulė leidosi balta, pailsusi“ (p. 126), nušviesdama idilišką erdvę deformuojančia, negailestinga šviesa. „Kaip Šekspyro tragedijoje“ nepapildo nei Kristaus, nei Šekspyro, nenuvainikuoja ir neaktualizuoja. Abu vardai tampa palyginimo dalimi, t. y. apibūdina kitus objektus kaip daugiau ar mažiau tiksliai atspindėtus savo atitikmenis. „Ir saulė krauju prakaituoja it Kristus Alyvų Darželyje,“ – evangeline citata įvertinama saulė, bet ne Kristus.

Kas iš to, kad surinksi gėles, gėles sausažiedėles,
Kai žinai, kad kraują vakare daugiau nei
Šekspyro tragedijoje... (p. 91)

Skaitykite *Kultūros barus*
ir jausitės dalyvaujant
kultūros gyvenime
Kultūros barai – universalus kultūros

ir meno žurnalas, atviras kritinei minčiai ir polemikai, siekiantis atspindėti nuomonių įvairovę ir ugdyti krašto kultūrą pačia plačiaja prasme.

Kultūros barai skiriami ne tik intelektualams, meno kūrėjams, kultūros strategams, bet visiems, kam rūpi Lietuvos ateitis – kokiomis vertybėmis, kokiomis orientacijomis ir nuostatomis remsimės XXI amžiuje.

Kultūros barus galima prenumeruoti Lietuvos pašto skyriuose ir redakcijoje, pirkti spaudos kioskuose, daugelyje knygynų ir meno galerijų.

Metinės prenumeratos kaina:
Lietuvoje – 48 Lt

Užsienyje (oro paštu) – 40 USD
(arba kita valiuta pagal esamą kursą). Galima į redakciją atsiųsti banko čekį arba kreiptis į Mariją Paškevičienę šiuo adresu:

306 55 TH PLACE, Downers Grove,
IL 60516-1537, USA

Žemės daiktų (gėlių sausažiedėlių) pasmerktumas nakčiai, prilygstančiai sunykimui, tikrai tragedijai, nežinomas Šekspyriui, jį patyrė tik Kristus, krauju prakaitavęs kaip besileidžianti saulė. Daugiau citatų ar nuorodų nėra: kančios autentiškumo pajauta Aisčiui leido taip suderinti vakarėjančio dangaus spalvas, kad visoje eilėraščio erdvėje – danguje, gėlėse, dvasios ir minties autoritetų varduose – liko įspaustas monumentalus antspaudas, kurio neištrins bravūriškai romantiškas *žydinčių žvaigždžių* ir *žalios nakties* vizualinis akibrokštas. Kultūrinės eilėraščio plotmės įteisinimui poetui užteko dviejų lakoniškų užuominų. Tekstas jau yra vertinamas pagal šios plotmės kriterijų: „Kaip Šekspyro tragedijoj“.

Anot Aisčio, „poetas turi matyti arba regėti aiškiai viską ir iš tos visumos pasirinkti pačius reikalingiausius ir būdingiausius dalykus. Jis turi kalbėti apie dalykų esmę ir dvasią, dėl to jokia pažinimo sritis jam negali būti svetima“¹⁴. Aistis deklaravo savo atvirumą pasauliui ir reikalavo iš savęs ir kitų subtilaus reiklumo, transformacinių kūrybos galių ir pastabumo sintezės.

Tačiau kartais poetas pats nepaisydavo šių taisyklių, pasinerdamas į klasikinių charakterių bei siužetų gelmes ir bandydamas identifikuoti save pasaulinės poezijos kontekste. Taip iš eilėraščio „Ir aš nešiojau“ (p. 52) atėjo Aisčio – lietuviško Liūdnojo Vaizdo Riterio įvaizdis, prigijęs tarpukario kritikoje. Visas prasmis šio eilėraščio audinys paremtas universaliais ir nuasmenintais klasikinės literatūros vardais. Aisčiui būdingos kultūrinės citatos, intertekstualumo pradai, ir Vaičiulaitis ne be pagrindo priekaištavo dėl perdėto žavėjimosi žmogiško genijaus sukurtu meno pasauliu. Poetas neslėpė sąsajų su senąja prancūzų, provansalų kūrybos tradicija: jis „perėmė nesudrumsčiamą ramybę, tvyrančią kietos formos kanone“¹⁵.

Egzaltuotai tragiškas trafaretinės, knyginės situacijos pakartojimas – tai banalus aprašymas, poezijos yda. Aisčio rinkinyje „Intymios giesmės“ yra eilėraštis tokia antrašte – „Banalus aprašymas“ (p. 156). Iš Horacijaus eilių perimtas gyvenimo – vėtrų blaškomo laivo – įvaizdis bando vaduotis iš uždaro pasikartojimų rato, t. y. banalumo. Tai, kas subjektyviu žvilgsniu buvo įvertinta kaip senų tiesų ir išsisėmusių simbolių kartojimas, virsta aktualių išgyvenimų: „Gal tenai, bangose, skęsdamas ir ašenai / Neprarėksiu vėtros maldomis ir meile!“ Tuomet iškyla tikslas paveikti jausmų objektą, įtraukti jį į pasitikėjimo menama tikrove lauką. Kita vertus, eilėraščio finalas šiek tiek netikėtas. Mylimoji kviečiama patikėti ne vėtra ir skęstančiu gyvenimo

laivu, o „Mėlyna padange užu mano lango“. Dabar subjektas sako ne tai, kas banalu, iš anksto žinoma, perskaityta iš knygų, o tai, ką sakyti jį įpareigoja esama padėtis ir intuityvi logika. Raiškos orientyru tampa visavertis gyvenimas su džiaugsmu ir tragika. Banalybė susilieja su nuoširdumu ir įkvepia subjektą naujiems sumanymams: „Taip pabiro džiaugsmas, ašaros ir eilės“. Taigi kūryba turi galimybę tapti visaverte gyvenimo dalimi. Banalumo tendencijos kartais išvelgiamos paties Aisčio eilėraščiuose: „Poetizuotas aprašymas, pakankamai gražus, sustingsta atskiroje eilutėje ar strofoje, neturi besiskaidančio vidinio branduolio ir nesulaukia tąs“¹⁶.

Jau minėta, kad Aistis, supriešindamas tikrovę ir kūrybą, iškelė kito, idealaus pasaulio alternatyvą. Įvardysime jį taip: tai pasaka, kurioje galioja subtilūs kūrėjo estetikos dėsniai. Lietuvių pasakos autorinę interpretaciją vaizduojamojo meno erdvėje pirmasis pateikė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Aisčio karta išvelgė dailininko simbolisto paveiksluose meninį atsinaujinimą ir naujų tradicijų formavimą, taip pat labai aiškiai kūrybos strategiją: per tautos kultūrą išeiti į universalų lygmenį. Tiek pasakos folklorinės šaknys, tiek pasakos kaip rakto į meno suvokimą funkcija yra vienodai svarbūs aspektai Aisčio lyrikoje. „Vai jokim pasakų ieškot, Pegase“, – linksmai kviečia eilėraščio „Poezija“ (p. 158) subjektas. Jis įkuria šviesų, tobulą ir džiaugsmingą lauką, kuriame, įveikus kliūtis, pasiekiamas geidžiamas tikslas, kur nereikia bergždžiai kankintis, kur džiaugsmo palaima ateina be skausmingų išbandymų. Pasakos stebuklai vyksta paprasto gyvenimo, „kasdienių žodžių“ ypatingomis akimirkomis. Praregėjimas ateina staiga, jis tiesiog ištinka: „Atėjo pasaka ir mus ištiko“ („Lakštingala“). Stebuklai nesikartoja, todėl ir „lyrikos kūrinys – tai vienkartinis pasaulio išgyvenimas“¹⁷. Pasakos, kaip ir lyrikos, paskirtis – atskleisti būties mįslę:

Nuversti sunkų karsto akmenį,
Versme atverti troškimus.
(p. 207)

Anksčiau lyginome Aisčio lyrikos sopulio simboliką su mistiniu aukojimu. Subjektui išitvirtinus pasakos erdvėje, prasideda džiaugsmingas (bet ne linksmas – apie tai pats autorius ne kartą yra išpėjęs) ritualas, kurio analogija mitologijoje ar etnografijoje būtų pavasarinės gamtos derlingumo šventės („Elnias“). „Lakštingala“ išreiškia naivų džiaugsmą, nesubjaurotą beprasmybės patyrimo. Sunku atsakyti, kas nusveria kūrybos procese – įkvėpimas, grąžinantis į neišsą-

¹⁴ Aistis J., *Raštai*, t. 2, p. 275.

¹⁵ Kubilius V., *Jonas Aistis*, Vilnius, 1999, p. 107.

¹⁶ *Ibid*, p. 102–103.

¹⁷ Kubilius V., „Elegiškoji Jono Aisčio lyrika“, in: Aistis J., *Katarsis*, Vilnius, 1988, p. 17.

monintą erdvę, ar patirtis, nuoseklus, logiškas ir simetriškas idėjinio projekto įgyvendinimas. Pasakos patirtis atspindi gilesnius pasąmonės virsmus. „Versme atvėrus troškimus“ stebuklas subliūkšta, subjektas atsiduria tuštumoje. Tikrovės, kasdienių sopulių pasaulyje viskas atvirkščiai: ten veržiamasi įminti būties mįslę, pasiekti katarsį, t. y. naują pasaką. Taip sukasi tikrovės – pasakos – tikrovės ratas, varomas karštligiško ir pražūtingo, tačiau tauraus ir poetiškai įkvepiančio troškimo viską pažinti.

4. LIŪDNO JUOKDARIO ĮVAIZDIS

Dvidešimtas amžius – nepalankus metas pasakoms ir stebuklams. Staigios vertybių kaitos laikotarpiu į avangardo pozicijas išiveržia modernizmas, įtakingiausių lietuvių kritikų priskirtas prie logiškų „Europos saulėlydžio“ padarinių. Traktuodami agresyvių avangardizmą kaip civilizacijos išsigimimą, Aisčiui artimi neokatalikiško sparno teoretikai pabrėžė, kad naujojo meno pavyzdžiuose „kūrinio architektūra nesirūpinama [...]. Daugiausia šiais laikais mėgiama meno šaka – kinas pagrįstas muzikiniu ritmu: jis banguoja kaip upė ir lekia kaip lėktuvas“¹⁸. Tuo tarpu Aistis neslėpė susižavėjimo Charlie'o Chaplino filmais, laikė jį vienu tauriausių herojų, lygino su Don Kichotu, įrodinėjo, kad „juodu ieško pasaulyje teisybės, gina damos vardą ir įvairiais būdais ir visomis jėgomis gina Dievo paveikslą žmoguje“¹⁹. Chaplinas tapo humanistinių idealų gyvybingumo garantu viską atmetančiame ir pervertinančiame pasaulyje. Įvertindamas kino aktoriaus meną, poetas nekrepė dėmesio į masinio populiarumo tendenciją. Ši tendencija galbūt net pozityvi, nes ji suvisuotino suvokimą (kiekvienas filme rado tai, ką tikėjosi rasti: vieni – žaismingą pramogą, kiti – alegoriją). Panašus populiarumas tarpukario metais lydėjo ir patį Aistį, tačiau tai nepalietė poeto stilistikos: jo kūryba buvo estetiškai turininga, masinės kultūros pradai nenustelbė subtilios grožio ir meno jausenos. Pagrindine kino ypatybe straipsnyje „Didmiesčio žiburiai“ poetas laiko teigiamo herojaus pastangą pataisyti nepastovų modernųjį pasaulį. Dievo paveikslas žmoguje gyvuoja tol, kol kino herojaus Čarlio sielos nepaliečia totalus pesimizmas. Pasaulėžiūros krizė psichologiškai įprasmina nusivylusį, tragišką žmogų. Todėl modernizmas, Aisčio supratimu, gali būti ne tik absurdo dramos, beprasmių farso, bet ir išpūdingos tragedijos objektas. Jo nuomone, Chaplino filmas „Didmiesčio žiburiai“ jau atspindi tą destruktivių galių dramatiškumą: „Jis [Chaplinas] norėjo sukurti aukso svajonę,

¹⁸ Keliuotis J., „Moderninio meno orientacija“, in: Idem, *Meno tragizmas*, p. 67.

bet bekurdamas ją sugriovė“²⁰. Kino pasaka, deja, neišsipildė.

Eilėraštyje „Laimės link“ matome populiariosios kultūros sąlytį su elitiškai išdidžiu poeto įvaizdžiu. Subjektas sakosi sąmoningai įsipareigojęs atlikti vaidmenį, kurį įkvėpė Chaplino „mažojo žmogaus“ tipažas. Optimistinė pasaulėjauta, nepasidavimas likimo smūgiams turėjo suteikti kūrybai naują pagreitį ir išgelbėti nuo sustabarėjimo ir nihilizmo. Tačiau patirdamas išbandymus, klupdamas ir vėl keldamas subjektas taip ir nepasiekė geidžiamo tikslo. Jo garbė ir orumas, tas Dievo paveikslas žmoguje, supaprastėjo iki juokdario kaukės, po kuria nebematome gyvos ir kenčiančios asmenybės, tik apgaulingos iliuzijos užhipnotizuotą sielą:

Ieškojau laimės, ne malonės!
Deja, aš juokdariu tapau.

(p. 102)

Kaip ir meniškiausiuose Chaplino filmuose, čia išlieka esminis moralinis imperatyvas – nepasityčioti iš pralaimėjusiojo. Suteikdamas subjektui teisę išreikšti intymų „aš“, poetas vėl kalba apie kūrybą, jos pavojus ir paklydimus. Garbės ir orumo gintis bufonadiškame vaidinime virsta žeminančiu pataikavimu publikai. Juokdarys priklausomas nuo karaliaus (eilėraštyje „Karaliaus šuo“ jam nesuteikiama net žodinės raiškos laisvės) arba nuo paslaptingos juodos žmogystos (mirties?), prievartaujančios kūrybišką mintį:

Dainuok, – ji sako, – guls dainą!
Pašok, pašok ties bedugne!

(„Kas dieną ilgesį“, p. 103)

Net atrodo, kad kine juokdarys yra mažiau suvaržytas, mat ten jis vis dėlto sąžiningai atlieka savo pareigą – linksmina paviršutiniškais jausmais gyvenančią patiklį publiką. Tuo tarpu tikrai tragiška yra po besišypsančia kauke pasislėpusio jautraus subjekto-kūrėjo, rafinuoto esteto, menininko – „gražių daiktų kūrėjo“, anot Wilde'o, figūra. Šio subjekto, nesusivokiančio pilkoje, banalioje, bet natūralioje tikrovėje, nesupranta kiti, teisėti tos tikrovės piliečiai. Kūrėjas – nevykęs komediantas – stengiasi susitaisyti su skaitytojų lengvabūdiškais nuotaikomis ir nerimtu požiūriu į kurią tikrovę, nutoldamas nuo sunkiai įvykdomo reikalavimo pateisinti „Šiais žodžiais sunkų žemės vargą“ („Plunksna“). Kūrėjo ir publikos žaidimas pagal sutartas taisykles netenka prasmės tuomet, kai atidengiamas stebuklas ir su nuostaba įsitikinama, kad ta įsivaizduota paslaptis ir pasaka – tai tik liūdno juokdario išdaigos:

¹⁹ Aistis J., „Didmiesčio žiburiai“, in: Idem, *Raštai*, t. 2, p. 97.

²⁰ *Ibid.*, p. 98.

Nespręskite iš žodžių, šilo, lauko
 Apie mane – juk ten ne aš, ten mano kaukė!
 („Ir pasakys“, p. 79)

Taip Aistis netikėtai atsiduria šalia Chaplino: jie abu sugriovė rūpestingai kurta svajonę.

5. KŪRYBA – KAUKĖ. TRAGIKOMIZMAS

Kaukės vaidmuo Aisčio kūryboje nevienareikšmis. Rimvydo Šilbajorio įsitikinimu, „kūrėjo kaukė yra lyg savotiška eilinio žmogaus transfigūracija, simbolizuojanti mūsų gyvenimo užslėptą prasmę“²¹. Kaukę galima sieti su teatru, dar viena autonomiška, tačiau tais pačiais estetikos principais grindžiama meno šaka. Imitacijos galia, scenoje atsiskleidžianti tiesiogiai, poezijoje įprasminama metaforomis. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Spalgenų syvai“ (p. 168) susipina pjesės ir tikrovės tragizmas, egzaltuotas jausmas – tobulas meno modelis ir netobulas gyvenimas. Melo ir tiesos problema čia iškeliamą kaip egzistencijos lemtingasis uždavinys, kurio neišsprendus, suvokimas lieka nerealizuota iliuzija. Lėmėjas, suardantis jausmų butaforiją, – meilė, tikrovės, neišgalvoto sopulio, nesužadintos tragedijos apraiška. Subjekto-kūrėjo kančia, sąlygota savanoriško ir sąmoningo iliuzijų išsižadėjimo, yra sureikšminama, net tampa kulminacinio konflikto pagrindu. Kaukė – papildoma kliūtis, apsunkinanti bandymus interpretuoti katastrofą. Tačiau kaukė eilėraštyje aktualizuoja simbolių atpažinimo pastangas ir pačią suvokimo problemą. „Aš noriu aiškus būt, lyg veidrody / Save čia jums parodyt,“ – tikina subjektas jau cituotame eilėraštyje „Ir pasakys“. Tačiau galutinio tiesos atvėrimo čia nerasime. Gera nežinoti, „kur kaukė antiška, / Kur mano veidas, mano lėtas“, nes pažinimas lygus atomazgai, simboliniam spalgenų syvų virtimui krauju. Kaukė atspindi prisirišimą prie paprasto gyvenimo, dar gyvą, neįveiktą metafizinės traukos savisauogos instinktą, dar verčiantį mylėti „lauką, moteris, degtinę“. Ne tikrovė paslėpta nuo subjekto, ne gyvenimo banalybę jam teks atrasti ir pačiam išgyventi. Tokia pažinimo patirtis suteiktų tik nusivylimu. Šilbajorio apibrėžta kaukė – „gyvenimo užslėpta prasmė“ – ir yra raktas į poezijos recepciją.

Teatro simbolika ir gyvenimo-teatro apraiškos kelia nemažai pavojų. Juk ilgainiui galima pastebėti, kad po kauke nieko nelieka: nei dvasinio atgimimo perspektyvos, nei tragiško tuštumos siaubo. Tikroji tuštuma – tai visiškas sutapimas su vaidmeniu, kurį suteikia laikas, istorija, gyvenimo aplinkybės ir

²¹ Šilbajoris R., „Sopulio užkeikta mįslė: Jono Aisčio poezija“, in: *Netekties ženklai*, Vilnius, 1992, p. 118.

²² Aistis J., *Raštai*, t. 2, p. 287.

sąlygos. Visa tai sužlugdo poetą – pakluses tikrovės diktatui, kūrėjas prisiima jam nebūdingą „pranašo“ rolę. Čia slypi neišvengiama vėlyvosios Aisčio lyrikos meninio skurdumo priežastis.

Teatro ir kino atributikos skirtumai akivaizdūs. Teatre, kurio tradicija ir koncepcija buvo išplėtota dar Antikos laikais, tragiški ir komiški pradai paprastai atskiriami. XX a. mene aukštojo ir žemojo stilių sąvokos susipina. Reformuotame teatre, sparčiai populiarėjančiame kine ir kūrybiniais ieškojimams atviroje literatūros estetikoje įsitvirtina tragikomizmas. Aisčio subjektas – liūdnas juokdarys atspindi modernaus žmogaus būseną, jo sudėtingą santykį su katastrofiškai dinamišku pasauliu. Toks dinamizmas, individo išaukštinimas ir staigus nuopuolis galėtų būti išvelgti Renesanso epochos kultūroje. Ne veltui šią analogiją pateisina ir pats Aistis:

Panašus į Liūdnojo Vaizdo
 Riterį tasai, kurs šituos žodžius rašo.
 („Ir aš nešiojau“, p. 52)

Specifinę modernizmo pasaulėjautą iš tikrųjų lemia sąlyčio su tikrove recepcija. Eseistiniuose apmąstymuose Aistis svarsto, kada kūryba turi išliekamąją vertę, kaip iš kasdieniškos raiškos kyla tai, ką suvokiame esant šedevrą: „Ir mes liksime tik tiek, kiek būsime nuoširdūs sau ir laikui, visai nesvarbu, ar mes tai darysime sąmoningai, ar ne“²². Nuoširdumas įprasminamas net tada, kai jo sąmoningai, programiškai vengiama, kai pasirenkamos kaukės ir kita intelektualiai maskuotė.

Pasitikėjimas lyrinio subjekto nuoširdumu, atrodo, turėtų laiduoti tinkamą eilėraščio suvokimą. Tačiau pats autorius sukomplikuoja šią problemą: poetinės išpažinties finale sentimentaliam skaitytojui tarsi atveriamos akys: „Kvailut, aš tik pasijuokiau, o tu ir patikėjai“ („Antroji meilė“, p. 140). Aistis griebiasi dvi-prasmio žaidimo: atvirumas ir bravūriškas skepticizmas, įtikinėjimai ir sugebėjimas jiems pasipriešinti yra lygiaverčiai, potencialūs santykio su menine tikrove variantai. Skaitytojas juos pervertina ar nuvertina. Susipažindamas su tikrąja poezija skaitytojas turėtų išsiugdyti jautrią klausą ir subtilų skonį, kad nepakliūtų į netikrą, neišsipildančių idėjų pinkles. Jis turėtų nepaklysti prasmų labirintuose, neišsigąsti po kauke pasislėpusio ironiško žvilgsnio ir atskirti subjektą nuo jo vaidmens bei autorių nuo subjekto. Jis tada galbūt su nuostaba priimtų poezijos metamorfiškumą, įsisąmonintų, kad į daugybę pavidalų (estetiką ir patriotiką, intymumą ir intelekto žaidimus, sopulius ir džiaugsmus) išsisklaidžiusi Aisčio lyrikos semantinė erdvė kartu yra vientisas ir nepakartojamas pasaulis, unikali meno tikrovė. Nuo šio suvokimo ir prasideda kelias į katarsį, į meno esmės išgyvenimą. ❧

Apie lygybę, laisvę ir antikomunizmą

IRENA VAIŠVILAITĖ

Niujorko Viešojoje bibliotekoje lapkričio mėnesį atidaryta paroda „Utopija: Ideali visuo­menės siekis Vakarų pasaulyje“ nesulaukė rimtesnių komentarų. Parodos atidarymas beveik sutapo su JAV prezidento rinkimais.

Įdomu, jog idealiai visuomenei skirtoje parodoje labai garbinga vieta tenka JAV Nepriklausomybės deklaracijos originalui. Matyt, jos rengėjai mano, kad jų visuomeninė sistema arčiausiai idealo. Klasikiniai tekstai – Platono *Respublika*, Tomo Moro *Utopija*, Tomaso Campanello *Saulės miestas* – eksponuojami šalia mažiau žinomų ir neretai ekstravagantiškų rašinių – tokių kaip Christine de Pisan *Cité des dames* bei Apšvietos laikų fantazijų apie civilizacijos nesugadintus „kilnius laukinius“. Akivaizdu, kad marksizmui ir komunizmui parodoje tenka labai kukli vieta – parodos lankytojas gali susipažinti su retenybe tapusiais komunistinės propagandos pavyzdžiais ir su „marksizmo klasikų“ bei jų sekėjų darbais, kurie, kaip pastebėjo savaitraštis *New Yorker*, „atrodo labai negrėsmingai“. Iš tiesų komunistinės teorijos JAV atrodo negrėsmingai – kaip nevaisingas praeities reiškinys. Už komunistų kandidatus pastaruose rinkimuose balsavo vos keli šimtai rinkėjų.

Gal todėl parodos „Utopija“ rengėjai, parinkdami eksponatus, sakytum, net nepastebėjo, kad beveik visas „idealias visuomenės“ jungia bendras bruožas – tų visuomenių narių lygybės idėja. Žmonių lygybė yra pati svarbiausia Vakarų visuomeninio idealo savybė. Manoma, kad pagrindinė kliūtis lygybei – privati nuosavybė. Todėl įvairių idealių visuomenių aprašymuose turtas arba yra paskirstytas po

lygiai, arba bendras. Tai komunistinis idealas. Dėl to JAV Nepriklausomybės deklaracija „Utopijos“ parodoje visai nedera, nes skelbdama, kad žmonės gimsta lygūs, ji yra nukreipta prieš tironiją ir kalba apie žmonių teisę į laisvę.

Bandymai įgyvendinti komunistinį lygybės idealą parodė, kad lygybės kaina yra laisvė. Nuosavybės neįmanoma panaikinti be prievartos, be diktatūros. Komunistinė praktika paliudijo, kad tokia nuosavybė naikinti diktatūra ne tik brutaliai suvaržo visuomenės narių laisvę, bet ir sukuria naują, nomenklatūrinę nelygybę, pagrįstą iškreipta vertybių sistema.

Iš dešimties metų atstumo geriau matyti, kad žlungant komunistinei sistemai svarbų vaidmenį vaidino ne tik ir, ko gero, ne tiek laisvės, bet ir „tikros“ lygybės siekis. Pakanka prisiminti, koks populiarus sovietinės „pertvarkos“ pradžioje buvo raginimas panaikinti nomenklatūros privilegijas. Antra vertus, tautinis idealas irgi gali slėpti visų tautos narių lygybės idėją. Todėl kaip tik nelygybė, didėjantys turtiniai skirtumai kelia didžiausią frustraciją pokomunistinėse visuomenėse. Šių visuomenių dauguma tebėra pasirengusi dėl lygybės apriboti savo ir kitų laisvę. Lygaus arba bent lygesnio turto paskirstymo idėja šiose visuomenėse gyvuoja pačiais įvairiausiais pavidalais, maitindama pokomunistinių valstybių biurokratų armijas. Masinėje pokomunistinėje kultūroje gyvas lygybės idealas sudaro palankią dirvą populistinei partijų demagogijai.

Maža to, kaip tik lygybės idealas trukdo pokomunistinėms valstybėms pripažinti, kad tam tikra visuomenės

dalys „nėra lygi“, t. y. kad ji nepajėgs savimi rūpintis tiek, kiek kiti. Vakaruose net radikalūs liberalai pripažįsta, kad valstybė turi prisiimti rūpestį dėl tokių visuomenės narių. Tačiau toks rūpestis gali kilti tik iš supratimo, kad būdami lygūs „prieš Dievą ir prieš įstatymą“, dėl įvairių priežasčių ne visi žmonės lygiai pajėgia naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, ir dėl to kai kuriems reikia globos. Toks supratimas labai sunkiai randasi ten, kur visuomenės lygybė visai neseniai buvo aukščiausia ideologinė vertybė.

Lygybės idealas ir siekis gyvas ne tik pokomunistinėse šalyse. Tai puikiai liudija kapitalizmo ir globalizacijos priešininkų demonstracijos, neseniai vykusios Sietle ar Prahoje.

Taigi marksistinis komunizmas gal ir mirė, komunistinė literatūra Niujorko bibliotekos parodoje gal ir „atrodo visai negrėsmingai“, bet komunistinis idealas tebėra gyvas ir, ko gero, gyvuos, kol gyvuos Vakarų civilizacija, kurios pasąmonėje išsisknijęs Dievo karalystės pažadas. Tam tikra dalis krikščionių atsisako turto savo valia, siekdami didesnės laisvės ir tapdami įvairių vienuolių ar dvasinių judėjimų nariais. Tačiau komunizmas siekia sukurti iškreiptą, prievartinę, laisvę paneigiantį „vienuolyną“, kuriame Dievą atstoja istorija.

Niujorko bibliotekos paroda, po dešimties metų nuo komunizmo žlugimo nebepastebinti, kad JAV Nepriklausomybės deklaracija iš esmės skiriasi nuo kitų ją supančių „utopijų“, puikiai liudija komunistinio idealo gyvybingumą ir patrauklumą.

Laisvės ir lygybės antinomija XX a. buvo tapusi kapitalizmo ir komunizmo antinomija. Lygybės idealo hipnozė Vakarų kultūroje tokia stipri, kad ir „realiai“ žlugus komunizmui išlieka komunistinė kapitalizmo kritika. Kaip pastebėjo vienas rusų humoristas, „viskas, ką komunistai sakė apie komunizmą, buvo melas, bet visa, ką jie sakė apie kapitalizmą, pasirodė tiesa“. Nedaug kas pastebi, kad be komunistinės kapitalizmo kritikos yra dar ir krikščioniška, atkreipianti dėmesį į tai, kad laisvė neatsiejama nuo atsakomybės ir solidarumo. Krikščioniška kapitalizmo kritika nukreipta prieš pelno suabsoliutinimą, pavergiantį žmogų ne mažiau negu komunistinis klasių panaikinimo ir valstybinės ekonomikos siekis. Taigi krikščionybė kritikuoja kapitalizmą dėl piktnaudžiavimo nuosavybės teikiama laisve, dėl iškreipto tokios laisvės supratimo. Tačiau antikapitalizmas pasaulyje ir toliau lieka visų pirma komunistinis, t. y. pagrįstas socialinės lygybės idealu.

Tuo tarpu komunizmo kritika arba antikomunizmas pastaruoju metu ne tik „išeina iš mados“, bet ir pradeda suvokti kaip kažin kas priešiška demokratijai. Pokomunistiniuose kraštuose antikomunizmas vis labiau tapatinamas su nekompetentingu politikavimu ir prisirišimu prie praeities. Antikomunistas – tai primityvus, piktas, nemodernus ir nepakantus asmuo, – toks vaizdinys lengvai iškyla skaitant kad ir lietuvišką spaudą.

Vakarų pasaulyje antikomunizmas niekada nebuvo labai populiarus, o dabar atrodo paprasčiausiai nereikalingas. Čia manoma, kad antikomunistai – tai kraštutiniai dešinieji arba asmenys, įstrigę Šaltojo karo laikuose. Antikomunizmas pernelyg visuotinai pradedamas tapatinti su priešišku liberaliems idealams ir atvirai visuomenei, taigi ir su antiliberalizmu. Tai tikrai paradoksali situacija.

Su komunistinės sistemos pabaiga, sakytum, išnyko ir supratimas, kad komunistinė praktika kilo iš komunistinio idealo, kad komunizmas yra ne tik laisvei priešiška praktika, iš-

kreipusi kilnų idealą, bet visų pirma laisvei priešiška doktrina, kad lygybės siekis neišvengiamai atveda prie totalitarios diktatūros, žmogaus teisių paneigimo ir naujos, dar neteisingesnės nelygybės. Komunistinė tikrovė buvo ne nesusipratimas, o nuosekli teorijos įgyvendinimo pasekmė.

Kol gyvuoja komunistinis idealas – o jis gyvuoja ir gyvuos, – tol bus reikalingas gilus, šiuolaikiškas antikomunizmas. Komunizmo šaknys buvo ir lieka intelektualinės, todėl ir toliau reikalinga intelektualinė komunizmo kritika, pajėgianti atpažinti naujas komunistinės minties formas. Ir ne tik.

Pokomunistinė tikrovė dažnai apibūrinama kaip poideologinė tikrovė. Tiesa, kad idėjomis ir vertybėmis grįsta politika išgyvena gilią krizę. Daugeliui analitikų atrodo, kad gyvename „pragmatinės“ politikos laikais, kai partijų programos – tarsi vieno teksto fotokopijos. Bet toje „pragmatinėje“ politikoje pernelyg dažnai nesunku atpažinti marksizmui būdingą socialinį cinizmą, oportunistą, abejingumą žmogui, jo laisvėms ir teisėms, jų įstatyminėms garantijoms.

Žvelgiant į Vidurio ir Rytų Europos socialinę realybę vis dažniau kyla pokomunizmo ir jo ryšio su komunistine sistema problema. Komunistinis palikimas gyvuoja daugybe pavidalų. Anksčiausiai buvo pastebėti bendriausi socialiniai padariniai, trukdantys atkurti komunistinių diktatūrų sudarytą pilietinę visuomenę. Vienas padarinių – minėtasis lygybės idealas, masinėje sąmonėje užgožęs kitas pilietines ir žmogiškas vertybes, ypač solidarumą. Užuo rūpinęsi savimi ir kitais, pokomunistinių visuomenių nariai reikalauja, kad valstybė imtų iš turinčiųjų ir duotų neturintiems, o patys vengia mokėti mokesčius.

Tačiau bene pats skaudžiausias pokomunizmo reiškinys bei pavidalas – komunistinės nomenklatūros įvykdyta „valstybės privatizacija“. Nemažą naujojo, ekonominio pokomunistinio elito dalį sudaro buvusi nomenklatūra, naudojusi turėtą valdžią bei ryšius turtui įgyti, o taip įgytą turtą – val-

džiai išlaikyti. Pokomunizmas nėra „komunizmo nebuvimas“. Tai veikiau tam tikra komunizmo transformacija, panaikinusi ar nutrynusi kai kuriuos atpažįstamus „realaus“ komunizmo ženklus, pavyzdžiui, priešišku Vakarams ar vienpartinę sistemą. Antikomunistai, tapę politikais, tikrai pernelyg dažnai griebiasi pokomunistų, o ne pokomunizmo kritikos, pralaimėdami kaip „praieityje įklimpę pagiežėliai“, nuo kurių buvę komunistai atsigina rodydami savo „atsivertimo“ ženklus – provakarietišką politiką, bendradarbiavimą su Tarptautiniu valiutos fondu ir pan.

Tačiau ar iš tiesų komunizmas nėra suderinamas su pasisakymais už rinkos ekonomiką ar stojimu į NATO? Ar kalbėdami apie komunizmo „pabaigą“, nesielgiame panašiai kaip tie Vakarų politologai, skelbę, kad „tikras“ komunizmas baigėsi 1956 m.?

Ką galvojame apie komunizmą, priklausau nuo to, ar vertiname jį kaip praeitin nuėjusį „kilnios utopijos“ iškreipimą, ar kaip „niekšybės paslaptį“, kurios šaknys – žmogaus prigimties ir pašaukimo paneigime.

Savo istoriją turi ne tik komunizmas, bet ir antikomunizmas. Abi tos istorijos šiuo metu primiršamos. Europoje taip ir neįvyko komunizmo teismas, bet dar anksti teigti, kad jis tikrai neįvyks ir kad komunizmo tribunolo Lietuvoje rengėjai tebuvo nevykėliai, sutrukę padraugauti su... komunistinės Kinijos vadovais. Vakarų Europoje vis dėlto pasirodė „Juodoji komunizmo knyga“, pasakojanti vakariečiams apie komunizmo nusikaltimus. Na, o Lenkijoje ką tik išleista antologija „Lenkiškasis antikomunizmas. Intelektualioji tradicija“ (*Antykomunizm polski. Tradycje intelektualne*, pod redakcją Bogdana Szlachty, Kraków, 2000), supažindinti lenkus su jau šiek tiek primirštais dalykais, kurių, kaip mano antologijos rengėjai, pamiršti neverta. Antologijos įvadas pavadintas „Kas yra komunizmas – politinė klaida ar kultūrinis nihilizmas?“ Šiuolaikiškas klausimas.

Svarbos matlankis

PAULIUS SUBAČIUS

Socialinių mokslų instrumentais „išmatuoti“ Katalikų Bažnyčios vaidmenį kuriant demokratinę visuomenę Lenkijoje, Čekijoje, Slovakijoje bei Lietuvoje – tai Osnabriuko universiteto (Vokietija) krikščioniško socialinio mokymo profesoriaus Manfredo Spiekerio idėja. Šį rudenį, spalio 25–29 d., surengtas ketverius metus trukusio projekto „Bažnyčia pokomunistinių transformacijų procese“ baigiamasis simpoziumas. Po jo galima pasvarstyti, ką Volkswageno fondo finansuotais tyrimais davė jame dalyvavusiems Lietuvos religinio gyvenimo stebėtojams ir kokie nelaukti dalykai atsiskleidė mumis besidominčiam Vakarų katalikų elitui? Kas atrodo unikalų, o kas – visiems bendra, į Lietuvos Bažnyčios padėtį ir savimonę atidžiau pažvelgus kitų Vidurio Europos šalių kontekste?

Pirmiausia apie svarbiausius sumanymo bruožus. Projektui vadovavęs prof. Spiekeris yra parengęs studijų apie totalitarinio ateistinio režimo padarinius mėginančių įveikti visuomenių ir Bažnyčios santykį¹, tikisi jau kitais metais išleisti knygą, kurioje apibendrintų keturių šalių tyrimo rezultatus. Jo žodžiais, buvo dvi svarbiausios projekto hipotezės. Pirma – „Bažnyčia vaidina nemažą vaidmenį Vidurio Europos visuomeninių transformacijų procese. Čekija yra kiek kitoks, labiau palyginimui tinkamas atvejis, o Lenkijoje, Slovakijoje ir Lietuvoje Katalikų Bažnyčia yra

liaudies Bažnyčia, pasiekianti žmonių širdis bei protus“. Antra hipotezė – „idant Bažnyčios vaidmuo visuomenės permainose būtų reikšmingesnis, ji turi naujai atrasti, apmąstyti savo mokymą, pirmiausia krikščionišką socialinį mokymą“.

Tikrinant minėtas prielaidas, stengiasi „pažvelgti, kaip giliai Bažnyčia šiuose kraštuose vidujai atsinaujino, pasikeitė, kaip sugebėjo krikščionišką socialinį mokymą suprasti, priimti ir atverti kitiems. Organizacinės reformos, kunigų rengimo pokyčiai, evangelizacijos stiprinimas, pasauliečių organizacijų kūrimasis ir rėmimas buvo laikomi svarbiausiais indikatoriais“. Prof. Spiekerio įsitikinimu, kaip tik raginimas gilinti Bažnyčios socialinį mokymą, atsigręžti į jį buvo pabrėžiamas daugelyje popiežiaus kalbų, pasakytų lankantis Vidurio Europos šalyse ir priimant iš jų *ad limina* atvykusius vyskupus. Projekto vadovo specialų susidomėjimą kėlė dar du klausimai: naujųjų dvasinių judėjimų plėtotė bei Bažnyčios ir valstybės partnerystė, teisiniai jų bendradarbiavimo aspektai ir konfliktai. Vykdamas tyrimą, maždaug kas pusmetį vis kitoje šalyje rengtuose simpoziumuose probleminis ratas nuolat plėtėsi, skaityti pranešimai apie įvairias kliūtis (klerikalizmą, nacionalizmą) krikščioniško socialinio mokymo principams diegti. Greta minėtų dalykų, specialiųjų studijų susilaukė bažnytinių tradicijų raida,

Bažnyčios ir elito, Bažnyčios ir politinių partijų santykiai, katalikiškų socialinio bendravimo institucijų veikla bei pasaulietinės žiniasklaidos nuostatos religijos atžvilgiu.

Projekto dalyvių būrys buvo gana margas – kunigai ir pasauliečiai, jėzuitai ir saleziečiai, doktorantai ir dėstytojai, pagaliau, tokios spalvingos figūros, kaip, pvz., buvęs Slovakijos atstovas prie Šventojo Sosto Antonas Neuwirthas. Lietuvos darbo grupė susibūrė prie VU *Religijos studijų ir tyrimų centro*. Iš pradžių jai vadovavo Irena Eglė Laumenskaitė, vėliau kolegialiai dirbo Irena Vaišvilaitė, Andrius Navickas, Jūratė Micevičiūtė ir šios apžvalgos autorius. Beje, į baigiamąjį simpoziumą pakviesta dešimties lietuvių delegacija buvo pati gausiausia – kolegos iš Lenkijos bei organizatoriai vokiečiai kelis sykius juokais retoriškai klausė, ką tai galėtų reikšti. Gal ne pro šalį pasigirti – projekto vadovo teigimu, su Lietuvos medžiaga jis turėjęs mažiausiai rūpesčių, iki baigiamojo simpoziumo lietuviai vieninteliai buvo įteikę patenkinamą galutinę ataskaitą.

Projektui išskirtinį dėmesį parodė Bažnyčios vyresnybė. Simpoziumo atidaryme kalbėjo kardinolai Joachimasis Meisneris ir Miloslavas Vlka, vėliau pranešimus skaitė *Justitia et Pax* sekretorius vysk. Diarmuidas Martinas bei Čekijos Vyskupų Konferencijos pirmininkas arkiv. Janas Graubneris. Iš Lietuvos dalyvavo mūsų darbo grupę globojęs vysk. Jonas Boruta bei vysk. Rimantas Norvila. Organizatorių sumanymu po du kalbėtojus, kurių vienas – vyskupas, kitas – pasaulietis, turėjo pradėti diskusijas apie Bažnyčios vaidmenį Lietuvoje, Čekijoje ir Lenkijoje.

Pastarosios šalies episkopato pozici-

¹ Žr. Spieker M. (Hrsg.), *Vom Sozialismus zum demokratischen Rechtsstaat. Der Beitrag der katholischen Soziallehre zu den Transfor-*

mationsprozessen in Polen und in der ehemaligen DDR, Paderborn, 1992; Spieker M. (Hrsg.), *Nach der Wende: Kirche und Gesellschaft in*

Polen und in Ostdeutschland. Soziale Probleme der Transformationsprozesse, Paderborn, 1995 (lenkiškas leid.: Kraków, 1998).

ją aptarusio vysk. Tadeuszo Pieroneko pranešime nestokota kandžių pastebėjimų. Leisdamasis į sau artimiausią viešosios komunikacijos sritį, jis teigė, kad net ir Lenkijoje tik 3% *media* erdvės yra katalikiška. Viena iš priežasčių – vyskupų noras turėti pavaldžias visų rūšių žiniasklaidos institucijas ir per jas tiesiogiai veikti visuomenės nuomonę. Šis noras esą lemia vienkryptę visuomenės komunikacijos sampratą, pasyvumą ir atsargumą bendraujant su nepriklausoma katalikiška, ypač pasaulietine žiniasklaida, nors ji labai domisi Bažnyčios pozicija bei veikla. Atgimimo metais amerikiečių patarimu buvo kuriamos diecezinės radijo stotys, tačiau jų efektas menkas, ypač atsiradus visoje Lenkijoje transliuojamam, kraštutiniu politiniu anąžavimusi išgarsėjusiam *Radio Maria*. Vyskupų Konferencija pritarė minčiai steigti nacionalinį *Radio Plus*, kuris turis tapti *Radio Maria* alternatyva, tačiau problemų kelia hierarchijos mentalitetas. „Nors oficialiai sutariama, kad tai neturi būti religinis, o tik katalikiškai *masťantis* radijas, vyskupai nori į jį sudėti viską, kas rengta diecezinėms stotims, ir dar reiškia nepasitenkinimą transliuojama muzika,“ – apgailestavo vysk. Pieronekas.

Pasauliečių vardu kalbėjusios Lenkijos ambasadorės Austrijoje Ire nos Lipowicz nuomone, posovietinei politinei žiniasklaidai būdingas į priklausomybę narkotikams panašus įprotis naudotis neigiamomis žmonių emocijomis. Ir vienu, ir kitu atveju rezultatui pasiekti reikia vis didesnės „kaifo“ dozės, vis aštresnių sąvokų, tačiau sunku nurodyti konkrečius tokios atmosferos kaltininkus – ją eskaluoja praktiškai visi visuomenės sluoksniai. O dėl katalikybės užsipuldinėjimo, tai permainų kontekste prasiiveržė nepasitenkinimas, kaupęsis visą sovietmetį, kai tyliu susitarimu Bažnyčia nebuvo kritikuojama. Ilgus metus ir pati Bažnyčia vengė kritikuoti visuomenę, pvz., stokojo ryžto principingai įvardyti, kad valstybinio turto grobimas – tai vagystė, ieškojo

švelnesnių sąvokų. Dabar tenka kuopti ydingos abipusės tolerancijos padarinius. Prelegentė teigė, kad nors per dešimt metų Lenkijos bažnyčios neištuštėjo, kaip 1990-aisiais prognozavo vokiečių sociologai, Bažnyčios ir visuomenės susitaikymo valanda dar neišmušė.

Po šių pranešimų diskutuota apie Lenkijos dvasininkijos požiūrį į demokratiją ir Europos Sąjungą. Vysk. Pieronekas sakė, kad teoriškai demokratija akceptuojama, tačiau praktiškai sunkiausiais atvejais iškyla problemų – nešvaraus privatizavimo akivaizdoje suabejota, ar teisingumą galima tvarkyti įstatymais. Tenka ginti katalikišką poziciją, jog pamaldumo demonstravimas negali atstoti kokybiško teisinio darbo. Lenkijos hierarchai jau kelia klausimą, ar galima beatodairiškai sveikinti euointegracinius procesus, jei ES pateisinami ir leidžiami nemoralūs dalykai – abortai, eutanazija, pabrėžiama skirtingų seksualinių orientacijų vienodo vertinimo net katalikiškose mokyklose būtinybė. Vysk. Pieroneko požiūriu, identifikuojantis su ES, reikia domėtis ne tiek pačia ES, o bendraisiais civilizaciniais procesais, kurių padariniai verčia Bažnyčią susirūpinti.

Aptardamas Bažnyčios Čekijoje savivoką, arkiv. Graubneris pabrėžė, jog beprasmiška kalbėti apie bažnytinių struktūrų pertvarką, jei nesusimąstoma, ar dabar į gyvenimą einanti karta turės vaikų ir perduos jiems savo tikėjimą. Prahoje tik 1,7%, kitose vietose 7–9% vaikų lanko tikybos pamokas, daug kur nenorima įvesti net etikos, baidantis, kad tai bus krikščioniška etika. Pasauliečių vardu kalbėjęs politologas Petras Fiala iš Brno universiteto dėl ypač grėsmingos padėties pavadino Čekiją laboratoriniu Bažnyčios veiklos sekuliarios visuomenės apsuptyje modeliu. Istorinėje apžvalgoje prelegentas atskleidė, kaip antiklerikalizmas dar XIX a. tapo pamatiniu Čekijos politinės kultūros elementu. Galima sakyti, jau antrą šimtą metų besitęsiantis katalikų

užsisiklendimas savo terpėje, menkas tikinčiųjų intelektualinis lygis, dangstymasis tradicijomis ir karinga poza lėmė Bažnyčios marginalizaciją. Ši tendencija per pastarąjį dešimtmetį dar labiau sustiprėjo, nes Bažnyčia, Fialos nuomone, padarė dvi klaidas – per aštriai kėlė balsą dėl restitucijos ir bandė veikti politinį procesą, todėl prarado aksominės revoliucijos metu sukauptą socialinį kapitalą. Esą tas pačias tendencijas galima pastebėti ir kitose Vidurio Europos šalyse, tačiau Čekijoje sekuliarizacija pažengusi labiausiai. Bažnyčiai ypač pavojinga nepagrįstai įtikėti savo reikšmingumu. Jai reikia išmokti naudotis mažumos pozicija, naujai ir adekvačiai kreiptis į visuomenę. Iš Čekijos kilęs Eichstatto katalikiško universiteto vadovas Nikolausas Lobkowiczius įsiterpė su dar griežtesne pastaba: „mes nepakankamai atsižvelgiame, kokia dramatiška yra padėtis – jau 1936 m. visas Čekijos intelektualinis elitai buvo ateistai, o katalikybė buvo suvokiama kaip priešprieša inteligentiškumui“.

Atsargiam, jeigu ne pesimistiškam Bažnyčios perspektyvų vertinimui iš esmės pritarė Lietuvos padėti iš pasauliečio pozicijų analizavęs Kęstutis Girnius. Apie bejėgiškumą, po atgimimo apėmusį visuomenę ir Bažnyčią, kalbėjo Vilniaus kunigų seminarijos rektorius kun. Hansas-Friedrichas Fischeris. Jo žodžiais, Bažnyčia iš priebėgos vietos turi tapti vilties vieta, tačiau buvusią pasipriešinimo laikyseną sunku paversti pozityvia veikla. Atsiliepia katalikiško elito stoka ir vidinio pliuralizmo netoleravimas, „Bažnyčios vadovybė sunkiai suvokia, kad dauguma tikinčiųjų nori ne restauruoti tai, kas buvo, o gyventi naujomis sąlygomis“.

Tuo tarpu vysk. Boruta hierarchijos vardu svarstė, kodėl politiškai aktyvios grupės Bažnyčią iš esmės suvokia tik kaip manipuliacijos objektą, galimės autoritetingos paramos šaltinį. Pastangos Bažnyčią paversti ideologijų ir interesų veiklos arena yra XIX a. mentaliteto tąsa, sunkinanti

vyskupų ir kunigų, dvasininkijos ir pasauliečių komunikacija.

Diskusijose plačiai sustota prie restitucijos padarinių. Spiekeris atkreipė dėmesį, kad juos svarstant susikerta socialinio mokymo ir socialinės etikos požiūriai. Heinrichas Pompey'us iš Freiburgo universiteto kėlė mintį, jog Bažnyčios pastangos susigražinti nuosavybę buvo teisinės valstybės kūrimo prielaida. Ji neatliko savo vaidmens, jei visuomenė padarė priešingą išvadą, – kontraargumentavo Fiala, pabrėžęs, jog teisinė valstybė nėra svarbiausias katalikiškos veiklos tikslas, todėl jo reikia atsakyti, kai iškyla grėsmė Bažnyčios misijai. Pasak Girniaus, vargiai galima teigti, kad atsisakius restitucijos, viešoji nuomonė apie Bažnyčią Čekijoje bei Lietuvoje būtų palankesnė – tą patį vaidmenį suvaidintų seksualinio palaidumo kritika ar kitos sekularizuotai visuomenei nepriimtinos nuostatos.

Mažiausiai kalbėta apie Slovakiją, tačiau įdomu su Lietuva palyginti kai kuriuos tyrimo metu surinktus statistinius duomenis, nes šalyje projekte analizuotais požiūriais atrodo esą panašiausios. 1991–1999 m. laikotarpiu Slovakijos kunigų skaičius išaugo nuo 1434 iki 2723 ir dabar parapijai tenka vidutiniškai po du kunigus. Šešiose seminarijose mokosi apie aštuonis šimtus klierikų ir per minėtą laiką vieno dvasininko statistiškai aptarnaujamų tikinčiųjų skaičius sumažėjo nuo 2347 iki 1345. (Lietuvoje vienam kunigui tenka apie keturis tūkstančius statistinių katalikų.) Tačiau darbo grupės narės Lubos Žaloudkovos nuomone, Slovakijos dvasininkų intelektualumo negalima vertinti taip aukštai, kaip Lenkijos – sociologiniai tyrimai rodo, kad ten kunigų išsilavinimas (užsienio kalbų mokėjimas, kompiu-

terizacija, kultūriniai interesai) yra brandesnis, negu baigusiu aukštąją mokyklą pasauliečių vidurkis. Deja, apie Lietuvos kunigiją šiuo požiūriu tegalime spėlioti.

Matyt, atskirą apžvalgą tektų rašyti apie simpoziume plačiai išsišakojusią diskusiją pasauliečių vaidmens Bažnyčioje tema. Bene išsimintiniausi joje buvo dviejų darbo grupių narių pastebėjimai. Anot lenko kun. Stanisława Jopeko, net jo šalyje, kur katalikų yra daug ir jie gana aktyvūs, pasauliečių organizacijos save suvokia kaip kunigų Bažnyčios klientus, todėl nesijaučia atsakingos už Bažnyčią. Čeko Petro Križeko žodžiais, pokomunistinėse šalyse dominuoja „lūkesčių mentalitetas“, trukdantis pasitikėti savais

Manfredas Spiekeris. 2000 spalio. Henriko Gaičevskio nuotrauka

žmonėmis, paprastais tikinčiaisiais ir juos intensyviai ugdyti². Apskritai ekspertai iš Vidurio Europos nuolat netiesiogiai kritikavo vokiečių siūlomą spekuliatyvią schemą, kaip krikščioniško socialinio mokymo propagavimas gali sustiprinti horizontalius socialinius ryšius ir padidinti Bažnyčios svarbą visuomenėms persitvarkant

„po komunizmo“.

Baigiamojo simpoziumo dienomis *Naujojo Židinio-Aidų* vardu paprašytas išvardyti, kokiais svarbiausiais klausimais projektas pakeitė jo paties išankstinį požiūrį į procesus mūsų ir kitose kaimyninėse šalyse, prof. Spiekeris paminėjo tris dalykus. „Maniau, kad krikščioniškos visuomeninės organizacijos – verslininkų, darbininkų – atlieka Bažnyčios socialinio mokymo „vertėjų“ plačiąjai visuomenei vaidmenį ir tai svarbiausia jų veikloje. Teko įsitikinti, kad visose tirtose šalyse, net ir Lenkijoje, toks modelis neveikia. Galbūt mažiau perdėm vokiškai. Esu priverstas apskritai pakoreguoti visuomeniškumo sampratą, kurios laikiausi. Buvau įsitikinęs, kad po išsilaisvinimo pasauliečiai veržte veršis į visuomeninę veiklą, angažuosis socialiniam darbui parapijose ir kitur. Tačiau dabar matau, kad jokio sujudimo nėra ir vargu, ar dėl to būtų galima kaltinti abejingus klebonus bei vyskopus. Panašu, kad pasauliečiai tiesiog pernelyg užsiėmę. Kasdienis – profesinis, šeimos – gyvenimas reikalauja tiek pastangų ir laiko, jog nebelineka jėgų visuomeniniam gyvenimui³. Pagaliau, trečia, dariau prielaidą, kad vyskupai bei kunigai Vidurio Europoje ypač stengiasi gilintis į Bažnyčios socialinį mokymą ir jį skelbti, o įsitikinau, kad toli gražu ne visi dvasininkai tuo domisi.“

Ar įmanu susieti Bažnyčios socialinę doktriną, Vakarų Europos katalikų intelektualų vizijas ir mūsų posovietinę praktiką? Galbūt hierarchijos atsargumą paaiškina sunkumai, kylantys teorinius krikščioniško socialumo principus bandant skiepyti gyvenime – bet koks aktyvumas šioje srityje dažnai sukuria politines, o ne pastoracinės veiklos išpūdį. Anot

² Plg. Kučikas A., Lukėnas K., „Pastoralarbeit mit der Jugend in Litauen: Neue Herausforderungen“, in: *Renovabis faciem terrae: Kirchliches Leben in Mittel- und Osteuropa an der Jahrtausendwende*, Hrg. von G. Al-

bert, J. Oeldemann, Trier: Paulinus, 2000, S. 102–112.

³ Šiuo klausimu buvo plačiai diskutuota simpoziumo Vilniuje metu (1999 10 08). Pranešimai ir diskusijų medžiaga skelbti:

„Pilietinė visuomenė ir subsidarumo principas pokomunistinėse šalyse“, in: *Tėvynės sargas*, 2000, Nr. 1/2, p. 3–30.

prof. Spiekerio, „pastarasis dešimtmetis Bažnyčiai Vidurio Europoje teikė progų pasimokyti iš frustracijos, kurią ji patyrė šen ten tiesiogiai išitraukdama į politiką“. Šioks toks paradoksas, tačiau receptų, kaip tas pamokas paversti socialinio mokymo suklestėjimo programa, baigiama-

sis projekto simpoziumas pateikė ne per gausiausiai. Gal todėl, kad socialumas – tai praktika, į kurią po kolektyvinės teorinės mankštos tenka individualiai nerti stačia galva. Tiesa, Osnabriuke apėmė šioks toks optimizmas, kad gelbėjimosi liemenė – po ranka. ❧

Atviros Lietuvos fondui – 10 metų

IRENĄ VEISAITĘ KALBINA VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

Kaip konkrečiai prasidėjo Atviros Lietuvos fondo veikla?

Istorija tokia. Ponas Sorosas, nutaręs steigti fondų tinklą Rytų ir Centrinėje Europoje, susitiko Niujorke, atrodo, 1989 m. su profesore Kazimiera Prunskiene, tuo metu aktyvia Sąjūdžio dalyve, ir pasiūlė jai įkurti fondą. Atvažiavusi į Lietuvą ji surinko valdybą, tačiau labai greitai tapo ministre pirmininke, tad fondui vadovauti nebegalėjo. 1990 m. sausio ar vasario mėnesį į Lietuvą atvyko pono Soroso atstovas, protingas, energingas ir labai motyvuotas jaunuolis Anthonis Richteris, kurį vėliau su meile pavadinome fondo „krikštateviu“. Atsivežęs ilgą pavardžių sąrašą, jis ieškojo žmonių, kuriems galėtų pavesti sukurti fondą. Nežinau, su kuo jis kalbėjo, bet galiausiai pakvietė profesorių Česlovą Kudabą ir mane balandžio mėnesį atvažiuoti į Dubrovniką. Ten turėjo įvykti susitikimas su ponu Sorosu ir kitais besiformuojančių fondų atstovais iš įvairių kraštų. Susitikimo atmosfera buvo draugiška, paprasta, pavasariška. Iš karto pajutome, kad Dubrovniko vyksta kažkas svarbaus, lemtinga, supratome, kokio aštraus ir skvarbaus proto žmogus yra pats Soros-

sas. Atviros visuomenės idėja plaukė ne tik iš jo racionalių apmąstymų, bet organiškai ir iš jo asmeninės patirties. Mes su Kudaba buvome laimingi, pasijutome esą tarp bendraminčių. Soroso idėjas ir jo veiklos principus laikėme labai aktualiais, atveriančiais daug naujų galimybių, ir tvirtai pasiryžome kurti atviros visuomenės fondą. Tačiau pasirodė, kad tai nėra labai paprasta. Ponas Sorosas, kaip ir visas Vakarų pasaulis, tuo metu tikėjo Gorbačiovo politika. Jam atrodė, kad ne visai laiku paskelbėme nepriklausomybę ir galime pakenkti Gorbačiovo perestroikai. Jis nebuvo įsitikinęs, kad dabar tinkamas laikas Lietuvoje kurti fondą. Kalbėjomės su juo labai ilgai, apie 45 minutes. Kudaba nemokėjo kalbėti angliškai, todėl kalbėti teko man, o kalbėti su Sorosu – tas pats, kaip žaisti stalo tenisą – turi greitai ir tiksliai atmušti kiekvieną kamuoliuką. Tai didelė įtampa, bet ir didžiulis malonumas, nes ponas Sorosas skatina tave peržengti savo galimybių ribas, jis moka išgauti iš žmogaus daugiau, negu pats žmogus mano savyje turįs. Įrodinėjome jam, kad delsti atidaryti fondą būtų pražūtinga, kad mums svarbiausia – keisti žmonių mentalitetą, nes be to atviros visuomenės

pokomunistinėje erdvėje nesukursi, kad be to net ir tobuliausia politinė sistema vis tiek neveiks. Ponas Sorosas vis dar dvejojo, jis net sakė: „Lietuva yra kaip dvejų metų vaikas, kuris iš karto nori visų žaislų“. Bet po ilgų derybų, padedant draugams, ypač išryškėję vengrų vertėjui ir baltistui Endre Bojtariui užtarus, ponas Sorosas pagaliau sutiko pradėti veiklą Lietuvoje, paskyrė mums pirmuosius 100 000 JAV dol., tik paprašė nepasivadinti jo vardu. Grįžome į Lietuvą su nepaprastu entuziazmu, nutarėme sukurti Dubrovniko komitetą, ir jeigu jo veikla būtų sėkminga, tai žiūrėtume, ką daryti toliau. Mums pavyko suburti gražų būrį žmonių, norinčių prisidėti prie Lietuvos atsinaujinimo (atgimimo), demokratizacijos. Galiu paminėti prof. Vytautą Kubilių, prof. Kęstutį Nastopką, prof. Ramūną Kubilių, dr. Nataliją Kasatkina, doc. Vytautą Karpų ir Iną Marčiulionytę. Čia, mano bute, šiame kambaryje, kur dabar kalbamės, vyko pirmi susirinkimai. Dubrovniko komitetas tapo iniciatyvine fondo kūrimo grupe.

Koks buvo antras veiklos etapas, jeigu neklystu, Radvilų rūmuose?

Čia jau kiek vėliau, kai ten įsikūrėme per Nacionalinio dailės muziejaus direktoriaus Romualdo Budrio malonę. Tuo tarpu viskas vyko arba čia, arba profesoriaus Kudabos katedroje, Vilniaus universitete. Pirmas Dubrovniko komiteto projektas buvo pasiūstas mūsų ūkininkus į Minesotos universitetą Amerikoje, kur jie galėtų pasimokyti ūkininkauti; mes jį garbingai įvykdėme. Visi labai stebėjosi, kad gali nuvykti į užsienį nedavę jokio kyšio. Įrodėme, kad galime veikti. Tačiau ponas Sorosas iškėlė dar vieną sąlygą – turėjome rasti nors vieną vietinį rėmėją. Ir tada mums labai padėjo *Soglasije* redaktorė Liuba Čiornaja, taip pat *Atgimimo* redakcija. Iš jų gavome 15 000 rublių. Taip buvo įvykdytos visos sąlygos, ir 1990 m. spalio 5 d. įsteigėme Atviros Lietuvos fondą. Po to, be abejo, kilo daug sunkumų re-

gistrojant fondą, nes nevyriausybinė visuomeninė organizacija tais laikais buvo nesuprantamas fenomenas ir visi žiūrėjo įtariai – „kas čia per paukštis“. Tik gruodžio 19 d. ministrė pirmininkė Prunskienė vyriausybės posėdyje iškėlė tą klausimą ir mus užregistravo. Kadangi parodėme savo valią, ryžtą ir sugebėjimą veikti, ponas Sorosas 1991 m. mums davė jau 300 000 JAV dol. Prasidėjo fondo veiklos plėtra...

Dabar perskome istoriją. Kai žiūrite atgal, koks jūsų projektas buvo sėkmingiausias?

Žinote, kai prašo vertinti, man visada norisi sakyti, kad reikia didesnės distancijos, be to, vertinti turėtų žmonės iš šalies. Aš negaliu būti visai objektyvi. Bet jeigu jau klausiate, bandysiu atsakyti, kas man asmeniškai buvo prasmingiausia, o gal ir brangiausia. Tai mūsų daugialypė leidybos programa. Per dešimtį metų išleidome apie 800 knygų. Man atrodo, kad su šia programa pasiekėme keletą tikslų. Pirmia, tarsi išsiveržėme iš 50 metų trukusios sovietinės izoliacijos, supažindinome visuomenę su vakarietiška mintimi, gražinome ją į pasaulinės socialinės ir humanitarinės minties kontekstą. Tos knygos dažnai buvo naudojamos kaip universitetiniai vadovėliai. Labai nustebau, kai pamaniau, kad net dienraščių žurnalistai cituoja mūsų išleistų knygų mintis, jos pradėjo plačiai cirkuluoti, po truputį griaudamos stereotipinį mąstymą. Antra, užsakydami vertimus, skatinami rašyti vadovėlius, padėjome išgyventi daugeliui mūsų mokslininkų, intelektualų, mokytojų, kurių padėtis pirmaisiais nepriklausomybės metais tikrai nebuvo lengva. Viliuosi, kad mokėdami už vertimus, mes palaikėme jų egzistenciją ir ją įprasminome. Maža to, man atrodo, kad ši vertimų programa padėjo vystytis ir modernėti lietuvių kalbai. Trečia, paskatinome sukurti naują knygos kokybę. Knyga tapo estetiška, nebebuvo leidžiama ant laikraštinio popieriaus, dvokiančio dažais. Ir galiausiai – padėjome

sugriauti sovietmečių vyravusį leidybos monopolį – palaikėme privačias leidyklas ir mokėme leidėjus, kaip veikti rinkos sąlygomis, kaip gauti autorines teises.

Tačiau kai kurie leidėjai kadaise sakė, turbūt ir dabar galėtų pasakyti, kad fondas iškreipė Lietuvos knygų rinką, nes knygos leidžiamos išpūstais tiražais, kainos pernelyg žemos.

Suprantu tokį kaltinimą. Visada lazda turi du galus. Kad ir ką darytum, efektas gali būti ir teigiamas, ir nepageidaujamas. Sorosas mėgsta tai įvardyti kaip mūsų gerų intencijų „nenumatytas pasekmes“. Tačiau nenorėčiau sutikti, kad žlugdėme rinką, nes mes kartu ir kūrėme ją. Užėikite šiandien ir bet kuri knygyną ir galėsite tuo įsitikinti. O dėl kainų, tai mums buvo labai svarbu, kad šios knygos būtų prieinamos, juk Lietuva nėra turtinga šalis, studentai ir net profesūra negalėtų tų knygų įpirkti, jeigu jų kainos nebūtų sumažintos. Jei neprieštarautumėte, norėčiau dar sugrįžti prie jūsų klausimo apie sėkmingiausias programas. Akivaizdu, kad labai reikšminga mūsų sąlygomis buvo švietimo programa ir projektas „Švietimas Lietuvos ateičiai“. Į ją buvo investuota daug energijos, išmonės ir apie 20 mln. JAV dol.

Kada ji prasidėjo?

Įkūrėme iš karto, bet ji įsisiūbavo nuo 1993 m. Projektas „Švietimas Lietuvos ateičiai“ buvo numatytas 5 metams, tad veikė iki 1998 m. pabaigos. Jam vadovavo Darius Kuolys. Didžiuojuosi tuo, kad pavyko Darių pakviesti į ALF valdybą. Susipažinau su Dariumi jam dar esant švietimo ministru. Paskui, kai 1992 m. pasikeitė valdžia, o jis dar kurį laiką liko viceministru, aš atidžiai stebėjau, kas bus toliau. Prisipažinsiu, kad jaučiausi tuo metu kaip pelės tykanti katė. Tą dieną, kai Darių atleido ar jis pats atsisistatydino, tiksliai nebeprisimenu, iš karto jam paskambinau ir pakviečiau

į mūsų valdybą. Tai buvo didelis fondo laimėjimas, o Dariui buvo suteikta galimybė ir toliau vienaip ar kitaip įtakoti švietimo reformą. Turbūt ne labai klyščiau sakydama, kad ALF švietimo programa daug prisidėjo prie mokyklų modernizacijos proceso, tapo savotišku švietimo reformos vykdymo garantu.

Vykdydami Švietimo programą, pradėjote glaudžiai bendradarbiauti su Švietimo ministerija. Kaip apskritai sekėsi bendrauti su valdžia?

Turiu pasakyti, kad su Švietimo ministerija bendradarbiauome konstruktyviai ir kūrybingai, na, gal su keletu išimčių, kai buvome patekę į didelę nemalonę, pvz., ministro Zinkevičiaus laikais, bet ir jis sutarčių su mumis nenutraukė. Mūsų nuostata, kad jokia būdu nesame opozicija valdžiai ar vyriausybei, atvirksčiai, jeigu valdžia vykdo demokratine, atvira politiką, džiaugiamės galėdami padėti. Tikiu lietuvių patarle: „kur du stos, daugiau padarys“. Tačiau aktyviai bendradarbiaudami su Švietimo, Sveikatos, Teisės, Kultūros ministerijomis ar kitomis valdžios institucijomis, visada stengiamės išsaugoti nepriklausomą, bet patikimo partnerio poziciją. Tai mums ir suteikia laisvę visada ginti ne partijos ar grupės, bet visuomenės, žmonių interesus. Tokia nuostata neleidžia į valdybą įtraukti valdžios atstovų, nes galėtų susikirsti interesai. Pavyzdžiui, kai mūsų valdybos narys daktaras Stasys Stačiokas buvo išrinktas į Seimą, jis turėjo suspenduoti savo veiklą ALF valdyboje. Taip pat iš valdybos išėjo ir Kuolys, pradėjęs dirbti prezidentūroje, ir Gintautas Bartkus, tapęs Teisingumo ministru. Mums buvo labai gaila prarasti tokius stiprius valdybos narius, bet pasirinkome šitokią kelią. Kad ir kaip būtų, valdžia žmogų įpareigoja, jis nėra toks laisvas kaip valdžios struktūrose nedirbantis žmogus. Fondui, atstovaujančiam visą visuomenę, reikia nepriklausomų, laisvų žmonių. Man atrodo, kad

elgėmės teisingai nesusitapatindami su valdžia, bet aktyviai su ja bendradarbiaudami.

Kaip glaustai suformuluotumėte savo veiklos tikslą?

Mūsų misija per visus 10 metų turbūt nepakito – tai įgyvendinti atviros visuomenės idealą. Šis idealas niekad negali būti pasiektas iki galo, nes įgyvendinus viena, suaktualėja kita. Iš esmės tai siekis, kad visuomenė nesiliautų tobulejusi. ALF nori padėti kurti demokratinę pilietinę visuomenę, kurioje gerbiamas įstatymas, ginamos žmogaus teisės, skatinama laisva, kritiškai mąstanti asmenybė, pilietinė atsakomybė. Norime, kad Lietuva atsivertų pasauliui ir pasaulis atsivertų jai. Sunku glaustai atsakyti į jūsų klausimą, viskas skamba šiek tiek deklaratyviai. Tačiau mūsų misija ir tikslai lemia mūsų veiklos strategiją, kurią ALF valdyba kasmet naujai formuluoja, stengdamasi dalykiškai, jautriai ir greitai atsiliepti į dinamiškai kintančius krašto poreikius.

Paprasto žmogaus akimis, kalbame apie milžiniškas sumas: milijonus ir net dešimtis milijonų dolerių. Ponas Sorosas yra minėjęs ne vieną šalį, kur būta nemenkų finansinių skandalų, vagysčių, korupcijos. Atviros Lietuvos fondas, nors ir daug kas jį įtariai stebėjo, nė karto neįkliuvo. Kaip jūs manote, kodėl taip sėkmingai viskas klojosi?

Tikrai sėkmingai. Į mūsų valdybą susirinko labai garbingi žmonės. Turėjome puikius, motyvuotus programų direktorius. Ypač norėčiau pabrėžti mūsų finansų direktorės, dabar jau vykdomosios direktorės, Dianos Vilytės vaidmenį. Ji – neprikaištingai doras žmogus, jai fondo nauda rūpėjo labiau negu jos pačios. Ji buvo apstulbusi, kad štai kažkoks žmogus, kuris gal neturi nieko bendra su Lietuva, mums patiki dalyti pinigais, ir jautė savo ir fondo didžiulę atsakomybę. Jei nėra patikimų žmonių, tai ir

sistema neišgelbės. Bet ir sistema reikalinga. Turbūt žinote garsią vokiečių patarę: *Gelegenheit macht Diebe* – nereikia kurti sąlygų vagims reikštis. ALF valdyba sąmoningai nustatė tokius valdymo principus,

Irena Veisaitė. Audriaus Zavadskio nuotrauka

kurie užkirstų kelią piktnaudžiauti. Pinigus skirstyti galima tik valdybai nutarus. Nei valdybos pirmininkas, nei direktorius jokių diskretinių fondų neturėjo ir neturi.

Bene didžiausių abejonių kelia Atviros Lietuvos fondo „atvirumas“. Ar yra kokių išankstinių apribojimų?

Mūsų veikla yra atvira, kasmet išleidžiamos smulkios dalykinės ir finansinės ataskaitos. Mūsų sprendimai, kaip minėjau, priimami kolektyviai, remiantis ekspertų rekomendacijomis. Be abejo, turime ir tam tikrų apribojimų, susijusių su mūsų principais ir prioritetais. Tarkime, neremiame politinių partijų ir uždarų religinių konfesijų veiklos. Pvz., prieš paskutinius rinkimus kartu su Tarptautinių santykių institutu pateikėme spaudoje visoms rinkimuose dalyvavusioms partijoms dešimt klausimų, į kuriuos jos turėjo atsakyti. Skaitytojas rinkėjas

galėjo lengviau lyginti įvairių partijų nuostatas ir taip pat sąmoningiau apsispręsti. Taip rėmėme ne kurią vieną partiją, bet patį demokratinį rinkimų procesą. Taip ir su religinėmis konfesijomis. Esame parėmę labai daug katalikiškų nevyriausybinė organizacijų. Pagrindinis atrankos kriterijus, be paraiškos kokybės, – tos nevyriausybinės organizacijos atvirumas visiems, ne vien katalikams. Jeigu ši sąlyga įvykdoma – viskas gerai, mes remiame, ir nėra jokių kliūčių.

Vienas iš pagrindinių priekaištų fondui Lietuvoje, gal ne visada sakomas viešai, – kad fondas skleidžia perdėm kosmopolitinę pasaulėvoką ar ideologiją. Kaip jūs suprantate kosmopolitizmo, jeigu taip galima pavadinti, ir išipareigojimo krašto kultūrai, krašto žmonėms santykį?

Na, matote, išipareigojimo lietuvių kultūrai ir kosmopolitizmo jokia būdu nesupriešinu. Tai ne opozicinės sąvokos – mes privalome savo kultūrą puoselėti, ją remti, tai – mūsų šaknys, tam tikra mūsų egzistencijos bazė. Kita vertus, kad Lietuva galėtų augti, keistis, modernėti, pagaliau tapti civilizuo to šiuolaikinio pasaulio dalimi, turime jai atverti ir pasaulinės minties kontekstą. Tai, ką daug kas vadina kosmopolitizmu, man nėra joks keiksmazodis, keiksmazodžiu tai buvo tik sovietiniais metais. Yra žmonių, kurie jaučiasi esą pasaulio piliečiai, bet tai nereiškia, kad jie ignoruoja savo kalbą, kraštą ar tautą. Man artima Czesławo Miłoszo ir Tomo Venclovos pozicija: jie visiškai aiškiai priklauso tam tikrai kultūrai ir niekada to neneigia, bet ir nesupriešina jos su pasaulio kultūra. Man atrodo, kad kosmopolitizmu esame kaltinami dėl informacijos stokos. Pažiūrėkite į mūsų metines ataskaitas ir pamatysite, kiek esame rėmę lietuvių kultūrą. Aš net nežinau, kiek lietuviškoms mokykloms išleidome Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros ir kt. vadovėlių. Mes remiame lietuvių kultūrą, lietuvių švietimą, Lietuvos pristatymą

internete ir t. t. Be to, žmonės mėgsta pašnekėti: žydė vadovauja, ir Sorosas žydas – tai jau įtartina. Veikia įsise-nėję stereotipai.

Na, gal ponas Sorosas ir atrodo kosmopolitas. Pirma, jis – žydas, antra, gimęs kažin kokioje paslaptingoje šalyje – Vengrijoje, trečia, gyvenantis, jeigu neklystu, lyg ir Amerikoje.

Taip.

Savo įstaigą jis turi kažkur kitur, veikia visame pasaulyje, visose rinkose. Jūs su ponu Sorosu gana daug bendravote, tad kas jis – amerikietis, kosmopolitas, pasaulio pilietis?

Jis yra Vengrijoje gimęs Amerikos pilietis, bet visų pirma – iškili asmenybė, turinti, kaip ir mes visi, ne vieną identitetą, taip pat ir pasaulio piliečio. Jis atėjo į Rytų ir Centrinę Europą, nes norėjo padėti mums išsiveržti iš komunizmo gniaužtų, o vėliau palengvinti sudėtingą transformacijos laikotarpį. Ir jis tai padarė. Šiuo metu jis mažina finansavimą šalims, kurios jau integruojasi į Europą, nes mato krizines situacijas Indonezijoje, Pietų Afrikoje, Vakarų Afrikoje, jis galvoja apie Lotynų Ameriką. Ten dabar blogiau negu pas mus. To nepaneigsi. Ponas Sorosas yra labai tiesus, atviras ir savikritiškas žmogus. Man tai labai imponuoja. Jis laikosi moralinių principų net tada, kai jie kliudo jo finansiniams interesams. Man atrodo, kad pinigai ponui Sorosui svarbūs tiek, kiek suteikia laisvės veikti ir galimybę įgyvendinti savo misiją. Beje, jis apie tai labai atvirai kalbėjo lapkričio 14 d. „Spaudos klube“, žurnalisto Siarusevičiaus laidoje.

Ar žmogus nepasijunta dievu...

Ne, ne, man atrodo, kad jis per daug protingas ir kritiškai mąstantis žmogus. Jis visada pripažįsta savo klaidas ir mokosi iš jų. Gal čia ir slypi jo sėkmės paslaptis?

Kai per pietryčių Azijos krizę sakė: „...aš nubaudžiau Azijos valstybes už tai, kad...“

Nenorėčiau kalbėti apie ekonomiką, nesu ekonomistė. Žinau viena – ponas Sorosas visada sako, kad finansinės spekuliacijos yra pasaulyje įteisintas žaidimas. Ne jis sukūrė to žaidimo taisykles, jos jam net nelabai patinka, bet yra pripažintos, ir jeigu jis nežais, žais kiti. Beje, jūs žinote, kad ponas Sorosas – vienas pirmųjų šiandienio globalinio kapitalizmo kritikų.

Tačiau tai – šioks toks paradoksas.

Viena pagrindinių jo tezių, kad žmogus neišvengiamai klysta. Dėl to jis viską kvestionuoja. Palaikydamas globalinę ekonomiką, jis kelia klausimą, ar šiandien egzistuojančios globalinės organizacijos, tokios kaip Europos Sąjunga, Jungtinės Tautos, Pasaulio bankas ir kitos, yra pajėgios suvaldyti globalinį kapitalizmą, apginti žmogų ir visuomenę. Jis tuo abejoja, aktyviai ieško naujų kelių ir veiklos formų.

Jūs sakote, kad žmogus klysta, netobulus ir žmonių institucijos. Kaip jums atrodo, kokia didžiausia fondo nesėkmė per tuos dešimt metų? Kažkas, ko nepavyko įgyvendinti, nors labai reikėjo?

Galiu pasakyti, kas mums nesisekė. Nuo pat pradžių vienu iš didžiausių prioritetų laikėme teisę: teisinį švietimą, įstatymų leidybą, tų įstatymų komentarus ir ruošimą. Kai ką gal pavyko nuveikti, įsteigėme modernią Teisės biblioteką, Teisės klinikas, išleidome Römerio raštus, bet vis dėlto sekėsi sunkiai ir negaliu pasidžiaugti, kad pasiekėme, ko tikrai norėjome. Panašiai atsitiko ir su ekonomikos programa. Galime didžiuotis nebent tuo, kad didelių mūsų vykdomojo direktoriaus Vytauto Gruodžio pastangų dėka mums pavyko kartu su Kanados vyriausybe įsteigti kreditų uniją, kuri padeda kaimui telktis ir finansuoti savo reikmes.

Kaip manote, kodėl nepavyko?

Man atrodo, kad teisę ir ekonomiką labiausiai paveikė sovietinė sistema, jos buvo labiausiai ideologizuotos ir ne-aititiko naujų reikalavimų, tad sunku buvo rasti žmonių, kurie galėtų veikti pasauliniu arba bent Europos lygiu. Daug ką lėmė ir savanaudiški pavienių asmenų ir grupių interesai.

Fondas dėl įvairių priežasčių siarurina veiklą, joks rėmimas negali būti amžinas. Kaip turėtų kisti Lietuvos situacija, kad fondo traukimas iš knygų leidybos nesukeltų griūties?

Nemanyčiau, kad reikėtų artimiausiu laiku uždaryti leidybos programą. Ji turėtų keisti savo kryptį, galbūt nebeleisti tiek daug filosofijos kūrinių, gal rinktis daugiau su gyvenimo praktika, su politika, socialinėmis problemomis, vadyba susijusias knygas. Tačiau jeigu net nutartumėm ar būtumėm priversti dėl lėšų stokos trauktis, nemanau, kad Lietuvos leidybai grėstų griūtis. Ji jau tvirtai stovi ant kojų.

Na, ir bebaigiant pasakykite, kas per tuos dešimt metų jus asmeniškai labiausiai nudžiugino?

Daug kas. Gal visų pirma pats darbas fonde. Tuo metu, kai Lietuvoje griuvo senos struktūros, o naujų dar nebuvo, mes galėjome kurti, konstruktiviai veikti, padėti žmonėms. Turėjome tikslą ir jo siekėme. Mes patys, ir fondo valdybos nariai, ir darbuotojai, dirbdami fonde išaugome, subrendome, daug ko išmokome, praplėtė mūsų mąstymo horizontai. Tai buvo didelis džiaugsmas. Fondas tapo gyvenimo būdu. Esu dėkinga likimui, kad susitikau su prof. Česlovu Kudaba, kad galėjome kartu kurti fondą. Profesorius Kudaba buvo išskirtinė asmenybė – ne tik tikras mokslininkas, tikras Lietuvos patriotas ir pilietis, bet ir žmogus, savo mąstymu, jausena ir elgesiu įkūnijantis atviros

visuomenės idėja. Jo dora, jautrumas bet kokiai neteisybei, noras padėti skriaudžiamiems žmonėms, mokėjimas derinti plačius mastus su smulkių veiksmų grožiu tiesiog neturi lygių. Prisimenu monsinjoro Kazimiero Vasiliausko pasakytus žodžius per prof. Kudabos laidotuves: „Jei Lietuva turėtų bent šimtą Kudabų, ji atrodytų kitaip“. Sunkiai išgyvenau jo netektį... Galėčiau pasidžiaugti bendra fondo atmosfera. Mes dirbome kartu dešimt metų. Per valdybos posėdį galėdavome baisiausiai susiginčyti, kartais net pradėti šaukti, bet tai niekada nepaveikdavo mūsų asmeninių santykių. Mes buvome draugiški, pagarbūs, neprisimenu per tuos dešimt metų, kad valdybą suskaldytų kokios intrigos. Stengėmės netapti biurokratais, nors visiškai to išvengti turbūt negalėjome. Biurokratizmo apraiškų atsirado ir visame išaugusiame Soroso fondų tinkle. Negaliu neprisiminti ir džiaugsmo, kai pavyko pakviesti metams į Lietuvą profesorių Vytautą Kavolį. Tai nebuvo labai lengva, nes reikėjo profesorių išpirkti metams iš Dikensono koledžo, o tai brangiai kainavo.

Pastaraisiais metais man didelį pasitenkinimą teikia, kad, siaurinant fondo veiklą, mums pavyko geriausias programas atiduoti kitoms institucijoms, kuriose jos toliau vykdo savo misiją. Pavyzdžiui, mūsų teisės biblioteka pagal sutartį atiduota Nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai, kuri atidarė teisės skaityklą, veikiančią pagal mūsų sukurtą modelį. Soroso Šiuolaikinio meno centrą atidavėme Nacionaliniam dailės muziejui. Ten įsteigtas naujas šiuolaikinio meno skyrius, kurio pagrindinis uždavinys – sukurti modernaus meno muziejaus koncepciją. Vyriausybė žada atidaryti tokį muziejų su nuolatinė lietuvių dailės ekspozicija po kokių penkerių metų. Daugelį geriausių fondo programų pervedėme į nepriklausomų nevyriausybinę organizacijų statusą. Taip joms suteikėme šansą toliau veikti, susirasti naujus finansavimo šaltinius. Pradžiai joms

paskyrėme šiek tiek pinigų, kad iš karto neužgriūtų finansinė našta, kad po truputį priprastų tvarkytis savarankiškai. Nežinau, ar visos programos išgyvens, ar sugebės gauti jų egzistavimui reikalingą finansinę paramą. Bet vilčių tikrai turiu. Aš tikiu mūsų darbuotojais, jų profesionalumu ir motyvacija.

Tad kokia artimiausia fondo ateitis?

Pasibaigus pirmam ALF veiklos dešimtmečiui, išleidus į savarankišką gyvenimą daugelį programų, o kai kurias uždarius, mes paruošėme dirvą ir naujai fondo veiklai. Ji bus kukliau finansuojama, bet gal ne mažiau reikšminga. Esame numatę veikti trimis prioritetinėmis kryptimis. Tai: 1) pilietinės visuomenės stiprinimas; 2) strateginio (*policy*) planavimo ir Europos integracijos procesų skati-

nimas; 3) informacinės visuomenės kūrimas. Visos fondo programos bus vienaip ar kitaip fokusuojamos pagal šias prioritetines kryptis, atsižvelgiant į projektų išliekamąją vertę, tęstinumo galimybę, modernių infrastruktūrų kūrimą. Veikdami kaip visada, sieksime būti analitiški, neprarasti sugebėjimo kritiškai mąstyti, taip pat ir savikritiškai, bet kuriuo atveju ginti piliečių, visuomenės interesus. Tai nėra lengvi uždaviniai. Dažnai jie atsitrenkia į stagnuojantį žmonių mąstymą, tačiau, kaip sako prof. Egidijus Aleksandravičius, „Iškilių strateginių ateities orientyrų sukūrimas nėra besąlyginis įsitikinimas, kad visi jie bus sėkmingai įgyvendinti. Žavingos vizijos prigyja tik nuolatinio rūpesčio ir intelektualinių pastangų dėka. Tačiau stovint ant trečiojo tūkstantmečio slenksčio, ALF tiki savo vizijos perspektyvumu“. Laikas parodys... ❧

Santarvės su praeitimi ir kelių į ateitį beieškant. „Borussia“ draugija Olštynė

ALVYDAS NIKŽENTAITIS

Dažnai į svarbius kultūrinius reiškinius dėmesys atkreipiamas tam tikrų jubiliejų metais. Ne išimtis yra ir šis mano tekstas. Mintis Lietuvos skaitytojui pristatyti *Borussia* draugija kilo po šventinių renginių, skirtų organizacijos dešimtmečiui. Pristatymo ši draugija tikrai nusipelnė, apie ką kalba pelnytas visuotinis pripažinimas ne tik Lenkijoje, bet ir už jos ribų. „*Borussia* atsiradimas yra pats svarbiausias Lenkijos kultūrinio gyvenimo po 1989 m. įvykis“, – taip prieš keletą metų lenkų skaitytojams buvo pristatyta ši draugija *Gazeta Wyborcza* puslapiuose. Apie jos populiarumą kalba ir 1996 m. draugijos leidiniui paskirta Paryžiaus „Kultura“ premija, daugybė kitų apdovanojimų.

Borussia nėra įprasta draugija, kokių dešimtys egzistuoja Lenkijoje ar pas mus. Drįsčiau tvirtinti, kad tai kultūros fenomenas, pavyzdys, kai daug dėmesio skiriant santykiui su praeitimi, galima išlaikyti ne tik orientaciją į dabartį, bet ir kurti tokio didelio krašto kaip Lenkija šviesuomenės projekcijas į ateitį. Draugijos sukaupta patirtis reikšminga ir Lietuvos visuomenei, iki šiol skausmingai ieškančiai savojo santykio su praeitimi, kartu modeliuojančiai ir savo ateities vizijas.

Šiame kontekste svarbu pabrėžti regioną, kuriame susikūrė ir aktyviai veikia *Borussia*. Olštynas, vokiškai vadinamas Alenšteinu, buvo vienas dabar jau neegzistuojančių Rytprūsių provincijos kultūrinių politinių centrų, apie jį telkėsi lenkiškos kilmės, bet politiškai provokiškai orientuotos

mozūrų etninės grupės kultūrinis gyvenimas. Šia prasme Olštyną galima palyginti su Tilže, su kurios vardu glaudžiai susijęs mažlietuvių kultūrinis sąjūdis.

Istorinė praeitis dažnai sukuria problemas dabarčiai ir užprogramuoja vyksmą ateityje. Olštyną su Klaipe (kartu ir su šių dienų Vilniumi), kaip, beje, ir Lenkiją su Lietuva, sieja iš praeities paveldėtos dabarties problemos. Abiem šalims svarbus klausimas, kaip elgtis su multikultūriniu praeities palikimu, kaip atskirti, kas jame sava ir kas svetima, kas iš praeities palikimo yra eksponuotina, o kas netgi verta nutylėjimo. Rašydamas šias eilutes tikrai jaučiuosiu esąs ne istorikas, o tik paprastas naujos istorinės sąmonės formavimosi procesų, vykstančių šių dienų Lietuvoje ir Lenkijoje, kurie daug ką pasako ir apie visuomenės mentalines išgales, gebėjimus permąstyti istorinę praeitį ir daryti konkrečius žingsnius ateities labui, stebėtojas. Atsakymų paieška į šiuos egzistencinius klausimus mus vargina nuo pat tautinio sąjūdžio susikūrimo XIX a. pradžioje, o pagal savo mąstyseną mes vis dar tarsi gyvename Antano Smetonos valdomoje Lietuvoje. Mums vis dar norisi nu-teisti ne mūsų valioje esančią praeitį ar iš istorijos išsirinkti tik tai, kas tariamai yra tikrai lietuviška, tad ir sava. Kai kada paralelės tarp dviejų epochų, tarp kurių XXI a. pradžioje turėtų būti atsiradusi praraja, yra tiesiog stebėtinai. Pvz., kaip kadaise kaišiadoriečiai rengė tribunolą Jogailai, pasmerkdami jį už „tėvynės

išdavimą“, taip ir dabar mes ne bandome suprasti, tačiau nutaisę teisėjų veidus teisiame Armijos Krajovos veiksmus Vilniaus krašte nesuvokdami ir net nebandydami suvokti to meto etnopolitinio konteksto. Tokioje mūsų naujai perinterpretuotoje praeities sampratoje lenkų, rusų ar žydų tautinės mažumos tėra tik penktoji Maskvos, Varšuvos ar Tel Avivo kolona. Jais esą negalima pasitikėti, juos būtų geriausia sulietuvinti ar kaip nors kitaip išeliminuoti iš visuomeninio Lietuvos gyvenimo, nes kaip draugas Stalinas yra pasakęs – nėra žmogaus, nėra ir problemos.

Nuo nesugebėjimo kritiškai vertinti savo praeitį nėra laisva ir mūsų kaimynų lenkų visuomenė, tačiau viešai svarstydamą savo santykį su praeitimi, ji pamažu laisvinasi iš tariamai praeities primestų pančių. Šiame procese, kur Lenkija gerokai toliau pažengusi už Lietuvą, be galo svarbus vaidmuo tenka *Borussia* draugijai, kurios veikloje dalyvauja žinomi lenkų intelektualai, jos organizuotiems seminarams, konferencijoms, publikacijoms.

Ir pokarinė Lenkija visai bandė ignoruoti „vokiškąjį elementą“ „naujai atgautose žemėse“, t. y. Rytprūsių teritorijoje, atitekusiame Lenkijai pagal Potsdamo konferencijos nutarimus. Propaganda, kad ši Rytprūsių dalis visada buvusi slavų žemė, grįsta šio krašto apgyvendinimo politika, remiama ne tik komunistinės valstybės, bet ir Bažnyčios. Nemažą vaidmenį istorijos polonizacijos procese vaidino kraštui svarbių istorinių asmenybių sulenkinimas. Ginčai dėl Koperniko lenkiškos ar vokiškos kilmės tebuvo tik didelio ledkalnio viršūnė. Procesas buvo visa apimantis. Jame dalyvavo partijos ideologai, istorikai, dvasininkai, net architektai (restauruodami nacių sugriautus Rytprūsių miestus dažnai į pastatus įterpdami tipiškas Didžiosios Lenkijos architektūros daleles). Ne tik istorijos perrašymas, bet ir jos nutylėjimas dominavo Lenkijoje per pirmą pokario trisdešimtmetį. Daugybė istorijos faktų, ryškios

asmenybės, netilpusios į lenkiškų Rytprūsių sampratą, buvo visiškai ignoruojamos. Lenkai, panašiai kaip lietuviai pokariniuose Klaipėdos ir Vilniaus kraštuose, virto pusiau mankurtais, tenkinosi pusiau istorine tiesa ir su to pusiau melo, pusiau tiesos pagalba kūrė savo naujojo identiteto pamatus.

Didžiulis *Borussia* nuopelnas lenkų kultūrai tas, kad ji bene pirma nuosekliai ir pastoviai ėmėsi kurti moderniąją lenkų kultūrą, formuoti naują žmonių identitetą, kur vokiečių ir lenkų santykiai ar santykis tarp tariamai savo ir svetimo nebuvo vaizduojamas vien kaip nuolatinė kova, o svarbią vietą užėmė skirtingų etnosų bendrabūvis. Gali stebinti tik priemonių siekiant šio tikslo įvairumas: mokslinės konferencijos, seminarai mokytojams ir studentams, stovyklos lenkų, vokiečių, lietuvių, ukrainiečių etc. mokiniams. Ir ne vien istorija dominavo tokiuose renginiuose. *Borussia* subūrė aplink save ir stiprų lenkų literatų būrį. Kazimieras Brakonieckis, Stefanas Chwinas – tai tik keletas ne vien Lenkijoje garsių literatų pavardžių, susibūrusių aplink *Borussia*.

Klaidinga būtų *Borussia* vadinti vien regionine organizacija. Jos veikla jau senokai išėjo už buvusio Rytprūsių regiono ribų, nes modelis, kurį ji kūrė ieškodama santykio su prieštaringa regiono praeitimi, kurdamą naująjį identitetą, gana sėkmingai buvo panaudotas santykiuose su Lenkijos kaimynais. Ši organizacija, nuolat publikuodama kaimyninių kraštų istorikų, literatų, filosofų, kultūrologų darbus, tapo savotiška kaimyninių kraštų kultūros atašė Lenkijoje, konkrečiais darbais, o ne baisia anglų ar vokiečių kalba parašytais lankstinukais, kaip tai darome mes, lietuviai, prisidėjo prie teigiamo kaimyninių kraštų įvaizdžio kūrimo Lenkijoje. Žinoma, ir čia buvo daug diskutuota apie skaudžias lenkų santykių su kaimynais problemas. Šių darbų poveikis lenkų intelektualinei visuomenei didžiulis. Prieš porą metų

pasirodė konferencijos rinkinys apie lietuvių ir lenkų santykius *Tematy polsko-litewskie*. Jį recenzuodama *Rzeczpospolita* patarė perskaityti ir nuolat turėti ant stalo visiems lenkų politikams, nors kiek bendraujančiams su lietuviais.

Borussia dešimtmetis buvo graži šventė. Ne vaišių gausumas ir net ne konferencijoje skaityti pranešimai buvo patraukliausi. Buvo be galo malonu

atvirai diskutuoti apie viską su lenkų, ukrainiečių, rusų, baltarusių, lietuvių ir vokiečių intelektualais. Be galo malonu buvo suktis tarp įvairių interesų žmonių. Jauteisi tarsi atsidūręs naujai kuriamoje regionų Europoje, kur tau dar daug kas yra nepažįstama, tačiau įdomu ir miela, regione, kur žmonės, nepaisant jų skirtubių, atvirai ieško kelių į mums visiems bendrą problemų sprendimą. ☒

Prisimenant Jurgį Giedraitį

MEČISLOVAS JUČAS

Jurgis Giedraitis (Jerzy Giedroyc), kilęs iš Lietuvos kunigaikščių Giedraičių, kurių giminės šaknys siekia legendinį Hipocentaurų herbo Giedrių, gimė 1906 m. liepos 27 d. Minske. Studijas (teisės mokslus) baigė Varšuvos universitete. Dirbti pradėjo Lenkijos žemdirbystės, vėliau pramonės ir prekybos ministerijose. Jau tuomet pasižymėjo kaip redaktorius ir publicistas, 1929–1937 m. leido

„Jaunųjų maištą“ (*Bunt młodych*). 1937–1939 m. šis žurnalas buvo pavadintas *Polityka*. Tuo metu Giedraitis toleravo konservatyvią mintį, pasisakė prieš visuomeninį ir politinį radikalizmą, rodė solidarumą krikščioniškai kultūrai, katalikų etikai ir lenkų tautos istorijai. 1939 m. paliko Lenkiją ir dirbo Lenkijos ambasadoje Bukarešte. 1941 m. kovo mėn. išvyko

į Stambulą, vėliau į Palestiną. Karo metais buvo Anderso armijoje Londone, dalyvavo lenkų propagandinėje veikloje. 1943 m. persikėlė į Italiją ir

ten 1946 m. įkūrė „Literatūros institutą“. 1947 m. liepos mėn. išėjo jo redaguojamo žurnalo *Kultura* pirmas numeris. Po to persikėlė į Paryžių ir ten net 46 metus redagavo *Kultura*, tapusį mėnesiniu žurnalu. Tai buvo lenkų išeivijos literatų intelektualų žurnalas,

propagavęs nepriklausomos ir demokratinės Lenkijos atkūrimą. Visuotinai buvo pripažinta, kad tai geriausias lenkų žurnalas, leistas 7 000 egzempliorių tiražu, išlaikomas prenumeratorių, remiamas lenkų išeivijos ir valdžios opozicijos Lenkijoje. Apie tūkstantis žurnalo egzempliorių slapta patekdavo į Lenkiją. Jurgis Giedraitis manė, kad nėra jokios ga-

Jurgis Giedraitis

limybės su ginklu rankoje išvaduoti tėvynę. Kita blogybė – išeivija yra ir išsigimsta. Spausdintas žodis šį procesą galėjo pristabdyti. Todėl ir atsirado *Kultura*. Beje, ir XIX a. Lenkija, netekusi nepriklausomybės, didelį dėmesį skyrė kelti krašto kultūrai. *Kulturos* siekis – Lenkijos nepriklausomybė ir demokratija. Jurgis Giedraitis nepasidavė lenkų išeivijai, teigusiai, jog Lenkijos atgimimas evoliucinių paktimų kelyje yra utopija, kad Lenkija yra ir liks Sovietų Rusijos kolonija. Jis su nedaugeliu bendraminčių ėmėsi darbo, siekiant atkurti Lenkijos nepriklausomybę. *Kultura* palaikė lenkų dvasinį gyvenimą išeivijoje ir Lenkijoje, palaikė išeivijos ir Tėvynės ryšį. Giedraitis įrodinėjo, kad Lenkijos likimas neatskiriamas nuo Europos. Jis skelbė, kad pokario Europa suskils į daugelį tautinių valstybių, todėl lenkai privalo palaikyti gerus santykius su kaimynais. Pasisakė už tai, kad Lenkija būtų atskirta nuo Rusijos ir kad susikurtų nuo Rusijos nepriklausomų valstybių juosta, sudaryta iš Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos, t. y. Vidurio Europos valstybių. Lenkija, anot jo, turėtų būti demokratinė, palaikanti ryšius tarp darbininkų ir inteligentijos. Taip jis kūrė pamatus šiuolaikinei antitotalitarinei Lenkijos minčiai. Jo valstybinis idealas buvo prancūzų prezidentinis-demokratinis valdymas. Lenkų išeivija galėjusi perteikti savo kraštui išsaugotas tam tikras kultūros ir materialines vertybes. Tačiau politiškai būsimoji Lenkija turėtų formuotis pati ir kurti savą vyriausybę.

Jurgis Giedraitis yra pareiškęs, kad Lenkijos politika Lietuvos atžvilgiu yra primityvi, nes vengia su ja užmegzti politinius santykius, nerodo iniciatyvos, nors Lenkija yra stipresnė pusė ir turėtų pradėti derybas. Kas sieja lenkus ir lietuvius? – klausė Giedraitis. Visų pirma katalikų religija, bendras kultūrinis palikimas ir istoriškai – šimtmečius tęsusi politinė krašto vienybė. O skiria jas abipusis sovinizmas. Prieš dvidešimt metų Giedraitis žurnale paskelbė savo

proletuvišką nusistatymą Vilniaus ir Vilniaus krašto klausimu. Tai sukėlė audrą lenkų išeivijoje. Žurnalo prenumerata šiek tiek sumažėjo. „Vilniaus klausimas, – sakė Giedraitis, – yra galutinai išspręstas lietuvių naudai. Tik toks požiūris yra realistiškas.“ Tai buvo pasakyta anksčiau, negu apie tai kalbėjo popiežius Jonas Paulius II ir nepriklausomos Lenkijos vyriausybė. Vilniui ir jo kraštui lenkai turi daug sentimentų: tai senos tradicijos, jo gyventojai ir paminklai – Rasos ir lenkų karių kapai, Józefo Piłsudskio ir jo motinos kapas, Aušros Vartai, senasis Vilniaus universitetas. Svarbu, kad lenkų tradicijas lietuviai gerbia ir saugo. Lenkai ir lietuviai turi kelių šimtų metų bendrą istoriją ir jos „nurašyti“ neįmanoma. Giedraitis manė, kad Vilniaus krašte lenkams reikia suteikti kultūrinę autonomiją. Taip pat ir Seinuose galėtų būti ugdoma lietuvių inteligentija, o Seinų katedroje vyktų ir lietuviškos pamaldos. Anot jo, bažnytinė Seinų hierarchija elgiasi nacionalistiškai.

Jurgis Giedraitis sukūrė Kultūros fondą iš lėšų, gaunamų už *Kulturos* prenumeratą (apie 40 000 dol. kasmet). Fondas remia studentus stipendijomis, taip pat ir Lietuvos jaunimą – būsimus *Kulturos* darbuotojus. Giedraičio nuolatinis ir sistemingas darbas buvo pripažintas Europoje. Kanadoje *Tėviškės žiburiai* ir *Akivačiai* (1980, Nr. 9) išspausdino platų Giedraičio interviu, kurį Lietuvoje perspausdino *Tiesa* (1992 08 28, Nr. 168).

Plati Giedraičių giminė davė daug praeityje Lietuvai nusipelnusių žmonių, ypač dvasininkų – vienuolių, kapitulų kanauninkų, prelatų ir klebonų. Tačiau labiausiai žinomi Žemaičių vyskupai Giedraičiai: Merkelis (1536–1609), Steponas (miręs 1803), Simonas (1764–1844), Juozapas Arnulfas (1754–1838). Iš Giedraičių giminės yra Mykolas Palaimintasis (miręs 1485 m. gegužės 4 d.), kuris, baigęs Krokuvos universitetą, liko Krokuvoje vienuoliu. Giedraičiai, valdę Videniškius, įkūrė augustinų

vienuolyną. Vienuolių rūpesčiu buvo pastatyta (1800) mūrinė bažnyčia su atskira koplyčia, skirta palaimintajam Mykolui Giedraičiui.

Šiandien Giedraičių giminė plačiai pasklidusi Amerikoje, Anglijoje, Prancūzijoje. Jurgio pusbrolis Mykolas Giedraitis, Oksfordo universiteto profesorius, yra didelis Lietuvos bičiulis, savo giminės istorijos žinovas, rašęs ir Lenkijos mokslinėje spaudoje (*Przegląd Wschodni*), ir kitur. Tai mecenatas, globojantis ir finansiškai remiantis paminklus, susijusius su Giedraičių giminės istorija Lietuvoje. Jis parėmė vyskupo Merkelio Giedraičio ir Mikalojaus Daukšos paminklo sukūrimą Varniuose, Videniškių vienuolyno restauravimą ir Giedraičių protoplasto Baltadvario archeologinius tyrimus. Į šį darbą įtraukė ir savo sūnų, taip pat Mykolą Giedraitį. Nėra kitos Lietuvos didikų giminės, kuri taip rūpintųsi Lietuvos praeitimi ir ypač jos krikščioniška kultūra.

Su liūdesiu sužinojome, kad gyvųjų tarpe neliko (2000 09 14) Jurgio Giedraičio. ☞

Meno konferencija Seinuose

MINDAUGAS PAKNYS

Konferencijos, kaip ir sporto varžybos, paprastai vyksta kieno nors teritorijoje, kieno nors aikštelėje. Būna dar ir neutralios aikštelės. Sunku būna surasti bendras aikšteles. Tačiau kaip tik tokia lietuvių ir lenkų istorikams gali būti Seinai. Seinai, istoriškai priklausę Lietuvos Didžiamajai Kunigaikštijai, šiandien priklauso Lenkijos Respublikai. Neatsitiktinai ir simboliškai konferencija „Lietuva ir Lenkija: bažnytinio meno paveldas“ (2000 10 10–11) buvo surengta tokioje „bendroje“ žemėje.

Konferencija buvo skirta LDK ir Lietuvos bažnytinio meno tyrinėjimams. Organizacines problemas sprendė Kultūros ir meno instituto ir Lietuvos konsulato Seinuose darbuotojai. Seinai tikrai nepasizymi tyrinėtojų ar besidominčių moksliniais tyrinėjimais entuziastų gausa. Susitikimas tokioje vietoje turi ir teigiamų, ir neigiamų bruožų. Tokia konferencija atima galimybę joje apsilankyti didmiesčiuose dažnai sutinkamiems ir savo erudiciją viešuose renginiuose trokštantiems pademonstruoti „specialistams“. Tiesa, kita vertus, tai labai apsunkina apsilankymą tų, kurie norėtų išgirsti vieną kitą sudominusį pranešimą. O rinktis buvo iš ko – per dvi dienas perskaityti 22 moksliniai pranešimai.

Vaidoto Žuko pranešimas apie sakralinio meno vertybes, pradėjęs konferencijos mokslinių pranešimų virtinę, galėjo sėkmingai pretenduoti į baigiamąjį. Pamaldumas ir meninė kūrinio išraiška – visais laikais tarpusavyje konkuruojantys bažnytinės dailės elementai. Autorius pagrįstai teigė, jog fabrikinis masinės gamybos daiktas visuomet stoko gilumo ir dvasingumo, o prasta bažnytinė dailė niekad nepasitarnaus iškilmingai nuotakai

bažnyčioje. Vis dėlto vertinant tai, kas yra religinga dailė, ir tai, kas yra trafaretinės bažnytinės dailės klišės, pažvelgta buvo tik iš vienos pozicijos – religinių renginių organizatoriaus. Galima pritarti, kad Bažnyčiai, kaip ir bet kuriam kitam vartotojui, labiausiai norimas turėti geras menas. O geras šiuo atveju tas, kuris ne tik estetiškai gražus, bet, svarbiausia, skatina pamaldžias intencijas ir yra dvasiškai patrauklus. Tačiau ar stebuklais garsėjančių paveikslų kopijos, priskirtinos kopijavimo reiškiniui ir dažnai meniškai silpnos kokybės, pasižyminties trafaretiškumu savo pavyzdžio atžvilgiu, nėra dvasiškai patrauklios? Ar jos nepatraukia tikinčiųjų ir ar tarp jų besimeldžiantis nesijaučia jaukia? O gotikiniai grynau auksu spindintys altoriai, kurių statybų išlaidos neretai prilygdavo pačios bažnyčios pastatymo išlaidoms, ar neatliko savo funkcijos anuomet? Turtinę juose matė savo pačių auką šalia Kristaus aukos, o paprastiesiems kėlė pagarbą ir baimę. Tačiau ar didelis skirtumas šiandieniniam provincijos tikinčiajam, ar tikro aukso puošyba, ar blizgančia folija apvyniotas jų kunigo nešiojamas altorėlis? Bažnytinę dailę, kitaip negu laisvą kūrybą, visuomet diktuoja paklausa. Kad ir kaip sekuliarizuotai tai skamba. Jeigu viduramžiais tikinčiuosius jaudino didžiuliai miške rasti briedžio ragai – į bažnyčios palubę kabino ir juos. Jeigu šiandien tikinčiuosius įkvepia neoninių spalvų Kristaus kančios paveikslas – klebonas užsako tokį. Bažnytinio meno problema visuomet svyruoja tarp idealaus sakralinio meno siekinio ir tikinčiojo poreikio. Jeigu ir galime svarstyti apie pirmąjį, tai antrasis bus padikuotas.

Konferencijos pranešimai pasidalijo pagal dvejopą principą. Vieni jų siekė daryti tam tikrus apibendrinimus platesnės teritorijos ir laiko atžvilgiu. Kiti savo pranešimais pateikė vieno objekto tyrinėjimo etiudus. Jerzy Andrzejus Baranowski aptarė Seinų dominikonų architektūrinio ansamblio raidą XVII–XIX a. Maria Kaūamaj-ska-Saeed pristatė Mikoliškių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios istorijos tyrinėjimus, pabrėždama bendra-laikius architektūrinius ypatumus ir dar kartą suabejodama Giovanni Pietro Perti dirbtuvėms priskiriama puošybos stiuko lipdybos atribucija. Wojciechas Boberskis, aptardamas Bialyničų karmelitų bažnyčios architektūrą, didžiausią dėmesį skyrė statybų (1756–1759) laikotarpiui ir architekto atribucijos klausimams, statybas priskirdamas iki šiol pakankamai plačiai neaptartam Józefo Fontanos kūrybos palikimui. Tadeuzas Jurkowlaniec pristatė malonėmis garsėjančios Seinų Švč. Mergelės Marijos skulptūros restauracijos medžiagą. Regimanta Stankevičienė aptarė XVII a. monstranciją ir kieliką, kadaise priklaususius Seinų dominikonams, dabar atsidūrusius Pakuonio bažnyčioje. Du pranešimai buvo skirti XX a. pradžios dirbtuvėms – V. Pšibitniovskio vitražų (Dalia Vasiliūnienė) ir W. Srokos bažnyčių projektavimo (Katarzyna Kolendo). Gražina Martinaitienė apibendrino XX a. Suvalkijoje dirbusio medžio drožybos meistro Antano Sorakos meistrystės palikimą. Kiek kitoks objekto atžvilgiu buvo Jerzy Kowalczyko pranešimas, iš tikrųjų apibendrinantis Piotro Bohdziewicziaus rankraštinių palikimą. Bohdziewicziaus 1938–1944 m. Vilniuje atlikti itin kruopštūs 7 bažnyčių altorių brėžiniai liko pavydėtinu pavyzdžiu visos Europos inventorizacijos specialistams.

Kiek kitokie buvo pranešimai, siekiantys aptarti ne vieną objektą, bet atskiras jų grupes. Algė Jankevičienės pranešime siekta suskirstyti Lietuvos medinių bažnyčių statybą į atskirus etapus. Tiesa, pasirink-

tas politinės chronologijos aspektas (Lietuvos krikštas, 1655 m. karo pradžia, 1795 m. valstybės padalijimas ir 1918 m. karo pabaiga) verčia manyti, kad subtilesnio ir idėjų perėmimą bei pritaikymą iliustruojančio supratimo šioje problemoje dar galima vaisingai ieškoti. Vis dėlto didžiulis į susidomėjimo ratą patenkančių bažnyčių kiekis reikalauja pakopinio aptarimo, pamažu įtraukiant vis platesnius ir sudėtingesnius medinę architektūrą įtakojusius veiksnius. Aleksandra Aleksandravičiūtė apibendrina XVIII–XX a. pradžios Užnemunės bažnyčių barokinius ir neobarokinius altorius, o Teresė Jurkuvienė bažnytinę tekstilę Užnemunės bažnyčiose. Abiem atvejais apibendrinimai daryti tik pagal konkrečios teritorijos dirbinius, juos gali plėsti ir papildyti gretimų regionų dailės apibendrinimai ir lyginimai tarpusavyje. Marcinas Zgliński aptarė Vilniaus vargonų dirbtuvių tradicijas XVIII a. ir šių dirbtuvių įtaką LDK provincijoms. Neabejotinai kruopštūs ir išsamūs autoriaus tyrinėjimai turėtų gerokai praplėsti iki šiol mažai žinomą vargonų meistrų veiklos sritį.

Du pranešimai buvo skirti bažnytinės muzikos tyrinėjimams. Jūratė Trilupaitienė labai plačiu chronologiniu aspektu aptarė Lenkijos ir LDK ryšius bažnytinės muzikos srityje, Jūratė Lansbergytė – XX a. Lietuvos bažnytinės muzikos padėtį. Jarosław Komorowski pristatė idėjas, tapusias pagrindinėmis XVII a. ir XVIII a. pradžioje LDK jėzuitų statytose dramose, pažymėdamas jau tuomet išplitusį istorinį personažų pristatymą. Wiktoras Ūyjakas pateikė archyvinę informaciją apie Seinų vyskupijos bažnyčių vargonus. Piotras Jamskis nagrinėjo Slonimo bernardinų bažnyčios XVIII a. vidurio stiuko lipdybą, lygindamas ją su panašiais Vilniaus bendralaikiais pavyzdžiais. Rūta Kaminska aptarė kelis Livonijoje paplitusius stebuklingų paveikslų tipus ir jų kopijas. Tautiniai aspektai ir perskyra tarp profesionalios dailės ir kičo tarpukario Lietuvoje pateikti

Giedrės Jankevičiūtės pranešime. Lijana Natalevičienė pristatė naujausias idėjas bažnytinėje tekstilėje ir XX a. paskutinio dešimtmečio darbus.

Organizuojant konferencijas, visada orientuojamasi į vieną konkrečią problemą, apie kurią vienyti kviečiami prelegentai, arba problemą, kurioje gali „sutilpti“ daugumos pranešėjų temos. Taip buvo ir ši karta. Galbūt todėl atvirų diskusijų nebuvo (to neleido ir vienas kitą paskubom pagal tvarkaraštį vejantys pranešimai), o veikiau vyko susipažinimas su kitų atliktais tyrinėjimais. Savo ruožtu

kiekvienas pranešėjas galėjo tikėtis būti išklaudytas ir pasijusti reikalingas LDK dailės istoriografijai. Ar iš tikrųjų taip? Ar reikia rengti konferencijas, kad jose galima būtų papasakoti kitiems savo atradimus? Konferencijų pranešimų kultūra opi visai Lietuvos kultūrai. Dažniausiai mokslinį darbą dirbantys ir mokslinius tyrinėjimus atliekantys žmonės ypač stokoja pranešimo retorikos. Pranešimas dažnai nesiskiria nuo straipsnio teksto, tik jis būna žodžiu perteikiamas. Mažai pataisytas jis ir būna pateikiamas spaudai. Iš tikrųjų tokios konferen-

Seinai. 1999 m. lapkričio 28 d.
Vladimiro Gulevičiaus nuotrauka. ELTA

cijos, kuriose gausiai pristatomos įvairaus pobūdžio problemos, leidžia pajusti bendrus labiau „dirbtus“ ir „dirvonuojančius“ mokslinių tyrinėjimų plotus. Todėl tai neabejotinai suteikia galimybę pasverti ir savo, ir kitų tyrinėjimus bendrame kontekste. Tačiau galima pagalvoti ir apie kitokio pobūdžio konferencijas, kuriose būtų aptartos smulkesnės problemos, kartu orientuojantis į konkretesnę diskusiją. Tokios seminarinio pobūdžio konferencijos dar nėra įsitvirtinusios tarp dailės istorikų, nors jas jau ren-

gia isorikai ar literatūrologai. Tokio pranešimo užduotis būtų išvadose pateikti ne galutinius atsakymus, o iškelti neatsakytus klausimus, tarsi pastūmėjant diskusijų dalyvius pačius stengtis rasti į juos atsakymus. Paprastai mokslininkai humanitarai linkę dirbti po vieną, tačiau esama klausimų, į kuriuos galima atsakyti tik bendro susitarimo ir bendrų išvadų dėka. Iš tikrųjų tokia kamerinė Seinų aplinka, kuria pasinaudota rengiant konferenciją, ypač tiktų tokio pobūdžio susitikimams. ❧

Apie svorio kritimo nerimą

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Oficialusis Kremlius ir Rusijos spauda chorą tvirtino, jog prezidento Vladimiro Putino trijų dienų viešnagė Prancūzijoje spalio pabaigoje buvo itin sėkminga, Putinas „apkerėjęs“ prezidentą Jacques'ą Chiracą, prancūzų verslininkus, pralaužęs ledą Rusijos ir Europos Sąjungos santykiuose ir prancūzų investicijas dabar stačiai užgriūsią Rusiją. Be to, padėjęs vainikus prie baltųjų generolų kapų – generolų, kurie kovėsi prieš raudonuosius – Putinas galų gale sutaikęs tautą. Dienraštis *Izvestija* tuomet rašė, jog Putino kvietimas vienyti apie Motiną Tėvynę ir baltiesiems pareikšta pagarba simbolizuojanti Rusijos istorijos deideologizaciją. Beje, vainikai buvo raudonų gvazdikų.

Kitas dienraštis *Segodnia* tvirtino, jog išvažiuodamas į Paryžių Putinas žinojęs, ko nori – priversti Europą pamiršti Čėčeniją, gerinti santykius su Prancūzija ir tobulinti strateginę partnerystę su ES. Savo tikslus Putinas pasiekęs beveik šimtu procentų, – įsitikinusi *Segodnia*.

Tačiau amerikiečių žurnalistui

Donaldui McNeilui atrodo truputį kitaip. Dienraštyje *International Herald Tribune* jis išspausdino analizę, pavadintą „Putino vizitas Paryžiuje – ramus ir dalykiškas, bet vis dėlto šaltokas“. McNeilo nuomone, gal ir ne visai teisinga teikti daug reikšmės faktui, jog paskutinę Putino vizito dieną prezidentas Chiracas pakeitė planus ir nuskrido pasižiūrėti tanklaivio su nuodingais chemikalais katastrofos vietos. Tačiau nėra jokių abejonių, jog prancūzų spauda tanklaiviui skyrė kur kas daugiau dėmesio negu Rusijos prezidentui. Taip yra iš dalies dėl to, kad Putino vizitas buvo palyginti tylus. Jis pirmą kartą lankėsi Prancūzijoje, kurios kvietimus atvykti Putinas ne taip seniai demonstratyviai atmetė, neva Paryžius per garsiai kritikavęs karą Čėčenijoje.

Taip, Putinas apsilankė Eliziejiaus rūmose, o gvardiečiai jį pagerbė kardų ištraukimu. Taip, kartu su keliais ES vadovais jis paskelbė bendrą pareiškimą, raginantį krizę Čėčenijoje spręsti politinėmis priemonėmis. Tačiau likusi viešnagės programa buvo

kukli – Putino apsilankymą Luvre bei rusų kapinėse stebėjo nedidelis pulkelis fotografų, kurie nelabai turėję ką fotografuoti, – teigia McNeilas.

Daugiausia laiko Paryžiuje Putinas praleidęs už uždarytų durų susitikindamas su verslininkais ir politikais. Jis neslėpė, jog nori kalbėti apie reikalus – tai yra apie biznį, ypač naftą ir dujas. Tačiau prancūzai vis dėlto norėjo pakalbėti ir apie čėčenus, nors ir nesistengė ypač aštrinti pokalbio. Tuo tarpu Putinas pareiškė, jog „su susikruvinusiais rankas [čėčėnais] jokių derybų negali būti“ – tai jis paskelbė kaip tik po bendro su Europa pareiškimo apie politinio sureguliuotimo Čėčenijoje būtinybę.

Diplomatai Putino repliką nutylėjo, bet prancūzų spauda – ne. Ji vis primindavo Putino atsisakinėjimą atvykti ir nesiliovė to vadinti *bouderie* – ožiavimusi. Kai susitikimuose su verslininkais Putinas atrodė ne toks ledinis ir net apžavėjo verslininkų delegaciją, kairysis dienraštis *Liberation* aiškino, jog Putinas kalbėjo tai, ką norėjo išgirsti jo auditorija – tai esąs veidmainystės menas, kurio jis išmokęs KGB mokykloje ir per metus, praleistus šnipinėjant.

Putino susierzinimą iš dalies išreiškė konservatyviame dienraštyje *Figaro* išspausdintas rusų užsienio reikalų ministro Igorio Ivanovo straipsnis, kurį jis pradėjo apgailėstaudamas, jog Europa, deja, sugaišusi daugiau negu metus pročečeniškam gražbyliavimui. Vėliau rašoma dalykiškiau – anot jo, Rusija nori parduoti Europai daugiau dujų ir naftos, mainais Europos atkūrimo ir plėtros bankas turi paremti Rusijos energetiką. Maskva nori, jog būtų panaikinti suvaržymai eksportuoti rusišką branduolinį kurą ir prašo Europos pagalbos neleisti Lenkijai ir Ukrainai trukdyti tiekti dujas į Vakarų ar jas vogti.

Putino vizitas Paryžiuje – tik vienas epizodas atkaklių Rusijos diplomatinės pastangų išsilaikyti pasaulio dėmesio lauke kitaip negu Kursko katastrofos ar krentančių lėktuvų dėka. Įsisiutėjus smurtui Artimuo-

siuose Rytuose, Maskva teigė, jog Rusija turi dalyvauti „taikos procese“, tačiau nebuvo pakviesta į susitikimą Šarm-el-Šeiche, nes neturi iš ko išlaikyti Arafato palestiniečių bei Sirijos, kaip buvo kitados, sovietiniais laikais. Ieškodamas strateginių sąjungininkų, Putinas lankėsi Indijoje, tačiau pasaulio spauda pastebė, jog Clintono vizitui Indija skyrė didesnę dėmesį. O iš Rusijos Indija tenorėjusi ginklų. Rusų karo reikalų žinovas Pavelas Felgenhaueris teigia, kad norėta ne bet kokių, o masinio naikinimo. Toks interesas suprantamas – ko Indija gali daugiau norėti, kai jos bendrasis vidaus produktas dabar yra trigubai didesnis negu Rusijos, o tradicinėms rusų gėrybėms – dujoms ar naftai – tiekti nėra tinkamų vamzdžių.

Vienas pirmųjų Jugoslavijos prezidento Vojislavo Koštunicos vizitų užsienin buvo kelionė į Maskvą, tačiau jo susitikimui su Putinu pikantiškumo pridėjo ne itin vykusį Maskvos diplomatų laikyseną tuo metu, kai buvo verčiamas senasis Jugoslavijos prezidentas Slobodanas Miloševićius. Tada Rusija palaikė oficialią – Miloševićiaus – nuomonę, jog Koštunica nelaimėjo pirmame rate ir reikia antro, kai Amerika ir ES apkaltino Miloševićių sukčiavimu ir skelbė nugalėtoju Koštunicą. Po Jugoslavijos parlamento „paėmimo“ kitą rytą į Belgradą atvykęs Rusijos užsienio reikalų ministras Ivanovas turėjo susitaikyti su, ko gero, Maskvoje nelauktu *status quo*, jog Serbiją valdo ne Miloševićius, o Koštunica. Tuomet dabartinis Jugoslavijos prezidentas į Maskvos laikyseną reagavo rūgščiai. Maskvoje Koštunica kalbėjo apie tą patį, apie ką su Putinu kalbasi vos ne visi jo pastarojo meto pašnekovai – apie dujų tiekimą.

Tokie „pirk–parduok“ santykiai kelia klausimą, ar Serbija liks strateginis Rusijos partneris. Kremliaus tradicinė diplomatija rėmėsi idėja, jog Balkanuose Rusija turi ypatingą misiją palaikyti slavų brolius – anksčiau prieš „netikėlių“ turkų imperiją, dabar dar ir prieš Vakarus. Pavyz-

džiui, Rusijos diplomatijos akademijos, anksčiau žinomos kaip MIMO (*Moskovskij institut meždunarodnyh otnošenij*), dėstytojas Aleksandras Zadočinas įsitikinęs, jog Rusija turi būti balansuojantis Balkanų dėmuo, ir tai esą tiesiog išpausta Balkanų tautų pasąmonėje. Jiems Rusijos reikia kaip svarbaus kultūros ir geopolitinio orientyro, – mano Zadočinas, sovietinės diplomatų kalvės veteranas.

Tačiau kitas Maskvos balkanistas Pavelas Kandelis galvoja, jog dabar Rusijai teks laikytis blaivesnių nuostatų Jugoslavijos atžvilgiu ir pritildyti patetišką panslavizmo retoriką apie Maskvą ir Belgradą kaip paskutines stačiatikybės tvirtoves prieš pragaištį nešančius Vakarus. Jo nuomone, greitai paaiškės, kad Balkanai nėra ir, tiesą sakant, niekada nebuvo Rusijos užsienio politikos prioritetas. Tad kas lieka – lieka dujos, kuriomis tik ir gali remtis Maskvos įtaka Jugoslavijoje, – teigia Kandelis.

sininkas to nesuvokia, kartais – jog suvokia ir blefuoja, kad jo kumštis toks pat sunkus. Viena vertus, Amerika ir Europa, nors su Rusija elgiasi pakankamai pagarbiai, vis dažniau turi rūpesčių, kurių Rusija negali palengvinti ar pasunkinti, pavyzdžiui, įvykiai Artimuosiuose Rytuose, nestabilumas Indonezijoje, permainos Kinijoje, komunistinės Korėjos taikymasis su Pietų Korėja, Vakarams, atrodo, reikia mažiau Rusijos pagalbos Jugoslavijoje. Juolab egzistuoja problemos, nė iš tolo nesusijusios su Maskva – Amerikos ir Europos prekybos karai, dolerio ir euro varžybos etc. Šiomis aplinkybėmis Vakarams Maskva, kad ir lėtai, bet tolsta ir atrodo mažiau svarbi. Rusijai lieka seni, tačiau nelabai naudingi sąjungininkai, tokie kaip neprognozuojami Irakas ir Iranas, klajoklių kraštas ir antroji istorijoje socializmo šalis Mongolija, Vidurio Azijos diktatūros bei Lukašenkos Baltarusija.

Antra vertus, Maskvos noras pri-

Vladimiras Putinas ir Billas Clintonas. 2000. ELTA

Maskvos diplomatija – tai tartum sunkiasvoris boksierius, kuris smarkiai sulysio ir atsідūrė kitoje svorio kategorijoje. Kartais atrodo, jog bok-

klaudyti gerbiamų valstybių klubui – dalyvauti didžiojo septyneto susitikimuose, garsenybių laidotuve ir pan. – nesilpsta. Putinas nori

draugauti su Clintonu ir Chiracu, Schroederiu ir Blairu. Rusijos prezidentas nori būti „padorioje“ draugijoje, tačiau ši draugija jam turi vis mažiau laiko, o tas, kuris skiriamas, tėra duoklė faktui, jog lengvesnės svorio kategorijos Rusija tebeturi „branduolinį kumštį“ ir visada gali iškrėsti kokį nors pokštą, pavyzdžiui, pasiūsti kelis šarvuočius į Prištinos oro uostą. Tačiau tas pats žygis į Prištiną parodė, jog skubėti nėra ko – šarvuočių žygis sukėlė šioki toki pačių rusų ir serbų susijaudinimą, tačiau toli gražu nesustabdė Rusijos įtakos Balkanuose erozijos.

Rusijos požiūryje į Amerikos prezidento rinkimus taip pat sumišę seni stereotipai ir naujos realijos. Oficiali Kremliaus reakcija buvo atsargi. Prasidėjus balsų skaičiavimo šizofrenijai Floridoje, Putinas pareiškė, jog Rusija gerbs bet kokį Amerikos pasirinkimą ir pasiruošusi bendradarbiauti, kad ir kas laimėtų rinkimus.

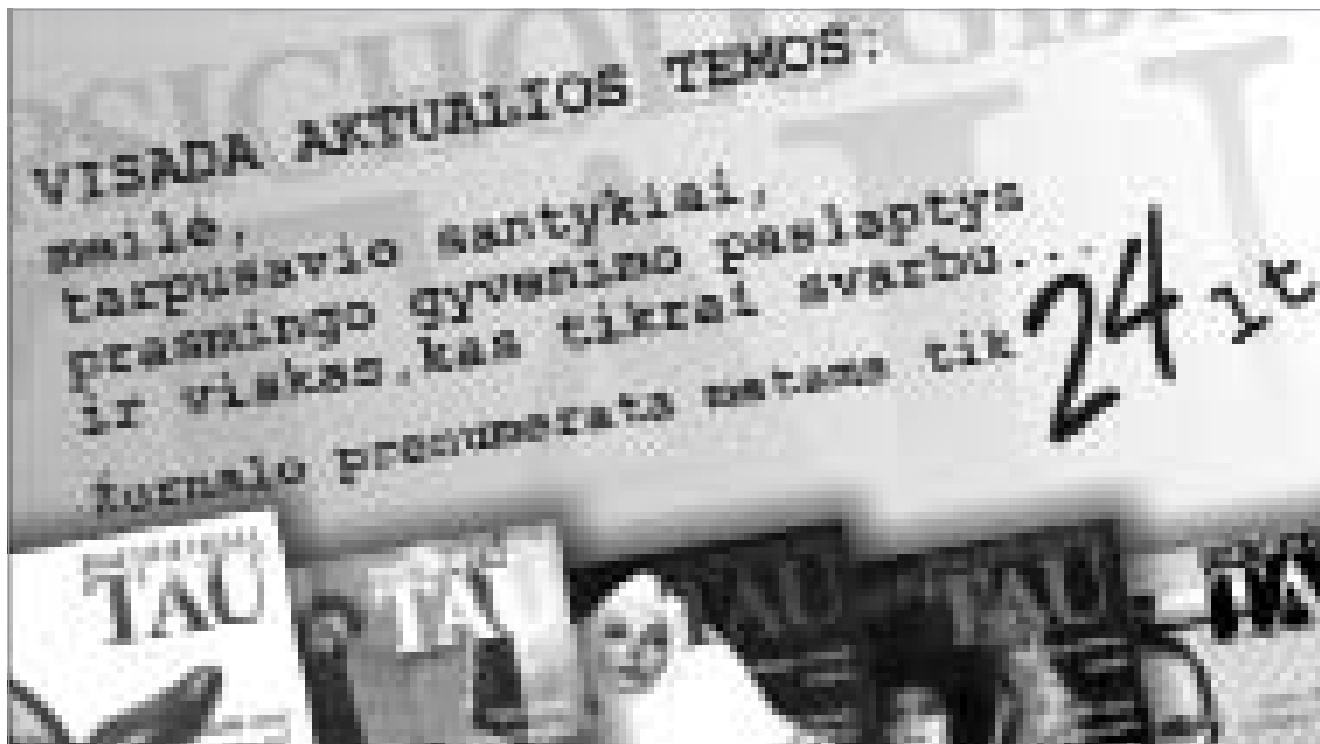
Rusijos spaudos reakcija gerokai spalvingesnė. Dienraštis *Nezavisimaja gazeta* tvirtino, jog Busho pergalė Rusijai nežada nieko gera, klausimas tik toks – kiek bus blogo, nes jo,

„švelniai tariant, teksasiškas požiūris“ į sudėtingas pasaulio problemas žada daugybę nemalonumų. Tasai kaubojus, girdi, ryžtingiau trukdytų Rusijai plėtoti santykius su Iranu, Indija ir Kinija. Maskva aiškiai „stātė“ ant Gore'o, tačiau neturinti kaip paveikti rinkimus, kitaip negu žydai ar airiai.

Dublino dienraštis *Irish Times* cituoja Michailą Gorbačiova, kuris sakė, kad jeigu laimės Bushas, Rusijos ir Amerikos santykiai pablogės – „Jie bus pragmatiškesni, takoskyros aiškesnės, todėl santykiai bus sunkesni“. Gorbį galima būtų įtarti tebesilaikant sovietinių laikų klišės, kai respublikonai tradiciškai buvo suvokiami kaip nuožmesni antisovietininkai negu demokratai. Tačiau valstybės Dūmos pirmininkas, komunistas Genadijus Seleznievas senai klišei suteikia naują prasmę – tokia, kokią nori matyti su Vakaraais trokštanti draugauti šiuolaikinė Rusija. Seleznievas tvirtina, jog, nepaisant „blogo vardo“, kaip tik respublikonų prezidentų laikais praityje „persilauždavę“ Amerikos ir Rusijos santykiai. Rusų žinių agentūra *Interfaks* praneša, jog Seleznievas

mini Richardą Nicksoną, kuris pradėjo derybas su SSRS dėl strateginio nusiginklavimo, ir Ronaldą Reaganą (!), kuriam valdant, girdi, Amerikos ir Sovietų Sąjungos santykiai „iš esmės sustiprėjo ir pagerėjo“. Priminsime, jog kaip tik Reaganas pavadino SSRS „blogio imperija“ ir pasiūlė Gorbačioviui nuversti Berlyno sieną.

Beje, Putinas neva juokais pasiūlė Vašingtonui į pagalbą Rusijos vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininką Aleksandrą Vešniakovą, kuris išmanąs reikalą, esąs labai patyręs ir galėtų patarti, kaip perskaičiuoti balsus Floridoje. Maskvos angliškas dienraštis *Moscow Times* (beje, stebėtinai geras ir rimtas laikraštis, bene vienintelis Rusijoje bandantis lygiuotis į vakarietiškus žurnalistikos standartus) nuo vasaros pabaigos skelbia seriją straipsnių apie masinius rinkimų rezultatų klastojimus per Rusijos prezidento rinkimus balandžio mėnesį. Putinas tuomet nugalėjo pirmame rate. *Moscow Times* neabejoja, jog rinkimų rezultatas yra bent jau ginčytinas, tačiau šią medžiagą visiškai ignoruoja rusiška Rusijos spauda ir juo labiau valdžia. ❏

Kalnų ir lygumų politika

EGIDIJUS VAREIKIS

Europos žemėlapis karpytas jau ne kartą. Kontinentą dalijo į Šiaurę ir Pietus, Rytus ir Vakarus. Istorijoje būta osmanų ir arabų, vikingų ir teutonų Europų. Kontinento gyventojai dalijosi teritorijas ir plaukė kitų ieškoti užjūriuose, kur eksportavo ne tik europietišką kultūrą, bet ir politinį mąstymą.

Apeliuodamas į analogiją su biologijos mokslu, galiu teigti, kad kai kurios Europos kultūros užjūriuose prigijo ir net suvešėjo. Tai pasakytina apie liberalią demokratiją, taip sunkiai skynusią sau kelią tradicinėse Europos monarchijose. Tai pasakytina apie tautinės valstybės koncepciją, kuri, nors ir išsigimusia forma, šiandien vis dėlto pripažįstama kaip teisėtas žmonių bendrijos pavidas.

XIX a. pabaigoje amerikiečio Alfredo Mahano dėka geopolitikos mokslas praturtėjo teorija, teigiančia, kad pasitelkus techniką jūra yra lengvai įveikiama ir ją kontroliuojantiems ji leidžia kontroliuoti visą pasaulį. Jūra ekspansionuoti lengviau, tai – neutrali teritorija, joje nėra privačios nuosavybės, ji nesipriešina.

Tai tiesa. Portugalų jūreiviams buvo daug lengviau vandenynu pasiekti Braziliją ir ten įtvirtinti savo politinį dominavimą, negu su pėsčtininkų kariauna pasiekti Maskvą. Tačiau ir ekspansija sausuma turi savų ypatumų.

Kas netingi skaitydamas Europos istoriją šalia pasidėti ir fizinių kontinento žemėlapi, tas pastebės, kad bene svarbiausias sausumos geografinis faktorius, lemiantis politiką, yra kalnai.

Pažvelkime į Europos žemėlapi ir jame nesunkiai rasime lygumų ir kal-

nų Europas, Europas su skirtingomis politikos koncepcijomis ir skirtingomis istorijomis. Kontinento reljefas yra ne mažiau svarbus faktorius negu geografinė padėtis, gyventojų tankis ar resursai ekonomikos plėtrai. Būtų naivu tikėtis, kad kalnai veikia politiką tik dėl to, kad yra fiziškai sunkiau įveikiami ir aptingusių Europos valdovų kariaunos tiesiog nenorėdavo užsiimti alpinizmu. Šiandien kalnai fiziškai įveikiami taip pat lengvai kaip ir upės, tačiau politiškai jie visada priešinasi „laisvam“ idėjų tekėjimui. Tikriausiai kalnuose, tiksliau, kalnuose gyvenančių žmonių mąstysenoje tebėra politologų nepažintų dalykų.

Iki šiol visos didžiosios Europos imperijos buvo lygumų imperijos. Galima teigti, kad net rašytine teise bei oficialiaja kultūra paremtos civilizacijos kūrėsi veikia lygumų (upių, jūros pakrančių) negu kalnų regionuose. Graikai kolonijų ieškojo už jūrų, o ne už kalnų, Romos imperatoriai, Karolis Didysis ir Petras Didysis, Habsburgai ir Burbonai, galiausiai gulagų kūrėjai ir didieji Europos integratoriai – tai vis lyguminių žemių valdovai.

Kalnai stabdė romėnus ir arabus, kalnuose strigo osmanai, šiandien stringa rusai. Kalnų apsuptos kad ir nedidelės tautos galejo puoselėti savo tautines kultūras. Panonijos lygumoje, apsuptoje Karpatų ir Tatrų, galėjo santykinai ramiai tarpti finougrių vengrių valstybė, Pirėnai sėkmingai skyrė ispanų ir prancūzų valstybes nuo abipusio susinaikinimo.

Tai dar ne visas. Kalnai sukūrė nedideles, bet dinamiškas tautas, kurios buvo ir yra lyg rakštis didesniems „lygumų ožiams“. Vardyti galima

ilgai. Turime ekstremalių atvejų – nuo San Marino, ne juokais sugebėdavusio apginti savo – vieno kalno – nepriklausomybę, iki Šveicarijos, kurioje gyvena unikali žmonių bendrija, ar Šiaurės Kaukazo, kur bendrijos, net ir nesudarydamos formalių valstybių, sėkmingai tvarkosi savuose to ar kito kalno „šlaituose“.

Civilizacijų istorijoje nesunku įžiūrėti ekonominę faktorių – lygumoje gyventi buvo lengviau, ten buvo geresnė ekonomikos infrastruktūra, našesnis darbas, tad kalniečiai visada šiek tiek atsiliko technologijos progreso akivaizdoje. Tai iš esmės tiesa, tačiau ekonominis pragmatizmas, turėjęs vilioti kalniečius „leisti į lygumas“ ir asimiliuotis su čia buviais, jeigu ir sugundė, tai tik nedidelę jų dalį.

Kalnų tautos visais laikais rodė savo unikalumą ir jėgą, nuo jų „nukentėjo“ beveik visi Europos didieji. Šveicarijai tapo Alpių respublika, Karpatai skyrė Habsburgus nuo Rytų Europos ir sukūrė ypatingą Transilvanijos atmosferą. Rusija niekadoms neįveikė Kaukazo, net ir šiandien atrodo beviltiška prieš ypatingu charakteriu pasižyminčias vietines tautas. Kalnų tautos ir valstybės, nebuvusios nei itin didelės, nei galingos, – Pjemontas ar Savoja – taip pat neabejotinai veikė kontinento politiką.

Literatūros tyrinėtojai ir istorikai šiandien pripažįsta, kad prancūzų liaudies eposo „Rolando giesmės“ pagrindą paimtas skaudus pran-

cūzų pralaimėjimas prieš Pirėnų tautelę – baskus, kurie dar ir šiandien Europoje siūlo ne vieną lygumų gyventojams nepriim-

tiną idėją. Baskai, turėdami mažiau gyventojų už kaimynus, sėkmingai išgyveno ne vieną šimtmetį. Šiandien jie gali didžiuotis, kad beveik nenutautėjo. Savitą „aš“ išlaikė jų kaimynai katalonai.

Alpių kalnuose nedidelės, bet „kieta-kaktės“ bendruomenės netapo tikrais vokiečiais, prancūzais ar italais – pastarieji net fiziškai atsisukę į pietinę kalnų pusę niekada nesutiko pereiti etninių italų pusėn. Vadinamieji šveicarai vokiečiai šiandien kalba keista vokiečių kalbos atmaina, o ne vokiečių literatūrine kalba, kad nebūtų tapatinami su anais vokiečiais. Ne be Alpių įtakos šiandien turime Pietų Tirolių, netrūksta Šiaurės Italijos autonomijos šalininkų, norinčių įkurti savąjį eldoradą – Padaniją.

Ką ir kalbėti apie civilizacijos vingius Dinaro ir Balkanų kalnuose bei Kaukaze ar jau azijietiškae Hindu kuše. Kaukazo įveikti nepavyko nei turkams, nei persams, nepasisėkė ir toliau nesiseka rusams, Afganistane sustojo ir britų, ir rusų ekspansija.

Europa, tikėdamasi greitai tapti vientisa ir laisva, įstrigo buvusioje Jugoslavijoje, kiek netiksliai vadinamoje Balkanais. Suprantama, kaltas ne pavadinimas ir ne lengvas nuovargis belipant į kalnelį.

O kas kaltas?

Lygumų Europos valdovai, nuo antikinės Romos iki besiintegruojančios Europos išlaikydami politikos, moralės ir teisės tęstinumus, sukūrė visuomeninę tvarką, kai kurių politologų vadinamą socialiai orientuota rinkos ekonomika, o neretai tiesiog Reino kapitalizmu. Tai neblogas terminas mums, įrodinėjantiems, kad lygumų (Reino) kapitalizmas sukūrė pragmatišką biurgerišką mąstyseną, gerai tinkančią prie žmoniškų norų gyventi sočiai, teisingai ir tvarkingai. Beje, žodžius parašiau abėcėlės tvarka, nenorėdamas kurio nors specialiai pabrėžti. Lygumų Europos biurgeris seniai suprato, kad demokratija turi remtis ne vien širdies balsu, bet ir pragmatiniais paskaičiavimais, kad racionalumas turi nugalėti emocijas,

vadovauti visuomenei turi racionalios teisės, o ne emocingo valdovo įsakai. Taip norėjo ne vienas iš didžiųjų valdovų nuo Cezario iki Bismarko. Tai ne kas kita, kaip šiandien triumfuojanti Europos integracija, daugiau dėmesio kreipianti ne į mitinginius ketinimus, o į tai, kaip realiai įgyvendinama teisė.

Biurgeriška lygumų Europa atėjo į buvusią Jugoslaviją su gerais ketinimais. Tačiau tenykštės tautos pragmatizmo ir racionalaus mąstymo nelaiiko dorybe ir nesupranta, kodėl vakariečiai jiems nuoširdžiai siūlo užmiršti istorines pergales ir pralaimėjimus dėl menkutės gerovės. Užmiršti nesantaiką ir kovą – vadinasi, užmiršti svarbiausias šio regiono žmonių bendrystės sambūvio taisykles. Slovėnai pasirodė esą vieninteliai kiek labiau pragmatiški kalniečiai. O gal nebe kalniečiai, nes sutiko būti pragmatiški, ar pernelyg maži, kad negali sau leisti kai kurių vidutinėms tautoms leidžiamų individualizmų.

Ar naujojo prezidento Koštunicos Serbija pasuks į Europą, kaip mano lygumų biurgerių vyriausybės? Ar serbai, daug metų savo tautinę idėją palaikę kančios ir kovos dvasia, ims manyti, kad žmogiška laimė yra individualus namelis su sklypu, o didžiausios gyvenimo aistros – tai nerimas dėl mokesčių ir padėties akcijų rinkoje?..

Reino kapitalizmas, šiandien kalbėdamas apie ekonominę integraciją, sunkiai kopija į kalnus, jo kelionė gali ir nesibaigti taip optimistiškai. Kalnus valdo visai kita dvasia, kurios Briuselio centre dar nesupranta. Biurgerizmas labai tinka „žemupinėms“ ar „žemutinėms“ žemėms – Nyderlandams, Vokietijai, gal kiek išskyrus „laisvuosius“ ir šiek tiek kalnuotus bavarus. Jis atrodo būsiąs patogus skandinavams ir britams. Reino kapitalizmą sunkiau priėmė rytų kaimynai, gal dėl nežinojimo. Ispanai, portugalai, graikai už Reino kapitalizmo ištekėjo iš išskaičiavimo. Kokia ateitis laukia Lietuvos – ar Reino kapitalizmas jai bus taip pat sprendimas iš išskai-

čiavimo, ar jau pasirinktos politikos tąsa? Lietuva – lygumų kraštas, tad lygumų Europos sprendimus turėtų priimti natūraliai – lietuviai, neva, bandą stoti į Europą, iš tikrųjų jau ne kartą į ją įstojo. Pirmą kartą bene Europos nariu pripažinus valdovą Mindaugą. Kitą kartą tikriausiai pripažinus Jogailą Vakarų krikščionišku kunigaikščiu, t. y. priėmus tuometės Europos teisių ir papročių *acquis communautaire*. Lietuva gana stropiai gynė savo europietiškus išipareigojimus, nepanorusi integruotis nei į „lygumų“ Maskvos, nei į osmanų valstybes, savaip bandžiusi stiprinti Vakarų krikščionybės įtaką. Vėliau Lietuva pasirinko ne Aleksandrą, o Napoleoną, ne Lenino, o Wilsono doktriną. Lietuviai teliko tapti doru biurgeriu, koku jis dar netapo (tačiau ne dėl kalnietiškos priežasties).

Geopolitiškai suprasti kalnus mane išmokė kažkada studijų metu sutiktas kolega. Jis save vadino britu, britu velsiečiu, pabrėždamas, kad Velsas – ne tokia Anglija, kokią dažnai išivaizduojame. Velsiečiai bene geriausiai iš visų keltų tautų išsaugojo savo kalbą, iki šiol laikydami ją ne egzotika, o bendravimo kalba... Velsas – kalnuotas regionas. Kambro kalnai, beje, labai gerai žinomi ir labai reikšmingi biologinės evoliucijos žinovams, savaip prisidėjo ir prie velsiečių specifikos išsaugojimo.

Gyvendamas kaime prie savojo kalnelio, bičiulis ėmė mąstyti, kur Rytuose yra bemaž tokio pat aukščio kalnas. Veikiai suprato, kad kitas toks yra... Urale. Nuo Kambro iki Uralo plyti visa lygumų Europa...

Lygumų Europa manė, kad vien ji teisinga, tačiau bandymas kopti į kalnus sujaukdavo jos supratimą. Lygumų Europa bandė kariauti, lygumų Europa bandė susitvarkyti, šiandien, naujam tūkstantmečiui prasidedant, bando kažką suprasti.

Galbūt didelės bėdos, kilusios iš ištikinimo, kad pasaulį gerai pažįstame, ir atnešė problemas, su kuriomis šiandien susiduriame. *Homo sapiens* nėra, griežtai kalbant, lygumų gyvūnas. ❧

Apie Jurgį Savickį, Atsiminimai, dokumentai, kritika, par. Janina Žėkaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos in-tas, 2000, 315 p.

Tarp gausių perspaudų neprapuola patrauklus archyvinis atsiminimų pluoštelis: net ir apie pirmąjį lietuvių literatūros miesčionį gyviau porina ne artistai bei žurnalistai, o valstiečiai giminės bei kaimynai. Teneapgauna formali skyriaus antraštė *Dokumentai*. Jame sudėtos našlių ir diplomatų godos dėl kiaurai praskolinto „Ariogalos“ turtelio – it dar viena savickiška apysaka apie žemiškas dvasingų asmenų aistras su pikantišku konfidencialių *promemorių* padažu. Periodikoje surankioti kritikos tekstai, skelbti prieš rašytojo gyvos galvos – maloni paslauga studentams ir dekadentams.

Paulius Subačius

Atsisveikinant su XX amžiumi: Lietuvos fotografija 1932–2000, sud. Antanas Sutkus, Stanislovas Žvirgždas, Vilnius: Vaga, 2000, 182 p.

„Sudarant šią knygą intelektualiai, estetinė ar faktografinė dimensijos nebuvo svarbiausios“ (Raminta Jurėnaitė, p. 23). Nepaisant to, į knygą pateko nemažai gerų fotografijų, nors visumos nuotaika labiau primena „Lietuvos ryto“ 5-ą puslapį. Ne veltui. Prašokęs titulinį lapą septynioliktame (!) puslapyje, dvidešimt šeštame sužinai, kad „lietuviai yra paskutiniai Europos pagonys“, tada pajunti, kad „šiandien giliausias lietuviškas jausmas – liūdesys“ (Arvydas Juozaitis).

Vytautas Ališauskas

Bachmann Ingeborg, *Malina*, iš vokiečių k. vertė ir pabaigos straipsnį parašė Jurgita Mikutyte, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000, 258 p.

Bachmann – unikali austrų poetė ir

novelistė. Lietuvis skaitytojas pažįsta ją tik iš skurdžių fragmentų dar skurdesnėse austrų poezijos ir prozos antologijose. Vienaip „Malina“ būtų buvusi sutikta išversta į lietuvių kalbą *laiku*, kitaip dabar. Vis dėlto! Romane tarp dviejų vyrų blaškosi moteris rašytoja. Skrupulinga savistaba ir jausmų analizė veda vien į lėtą mirtį. Tikra jausmų painiava! Puiki literatūros pamoka ne tik moterims kūrėjoms, bet ir akademiškai nusiteikusioms kritikėms. Džiugu, kad dar egzistuoja pasaulinio lygio literatūra.

Jurgis Kunčinas

Günter Grass, *Mano šimtmetis*, iš vokiečių k. vertė Teodoras Četrauskas, Vilnius: Alma littera, 2000, 272 p.

Dar vienas romanas, kurio reklaminis skydas – Nobelio premijos laureato pavardė.

Nors romane daug perspektyvų (t. y. „pasakotojų“), Grassas byloja įprastai – kaip „sąžinės balsas“. Visa bėda, kad rašytojams būdinga manija „profesionaliai prisiminti“, apie kurią užsiminė Grassas lankydamasis Lietuvoje, virsta manija viską sverti nuolat į vieną pusę kryptančiomis kairiosios ideologijos svarstyklėmis.

Rima Malickaitė

Hodder Ian, *Praeities skaitymas*, iš anglų k. vertė Dalė Merkevičienė, Vilnius: Vaga / ALK, 2000, 255 p.

Įtampa tarp fakto ir teorijos yra šiandienės archeologijos slaptas skaudulys, o drauge ir akstinas atsinaujinti. Ši knyga vieną kitą Lietuvos žemkasį gali padrasinti tą skaudulį pripažinti, žinoma, jei jis prasibraus per vertimo brūzgynus. Sovietų Lietuvoj neblogai sutvarkytas marksistinis sąvokynas čia visai subyrėjęs (vertėja nežino nei *bazės*, nei *antstato*), o prarmėje minimi intriguojantys viršelio

ir frontispiso paveikslėliai egzistuoja tik autoriaus vaizduotėje.

Vytautas Ališauskas

Hollis Martin, *Socialinių mokslų filosofija. Įvadas*, iš anglų k. vertė Algirdas Degutis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000, 317 p., 2000 egz.

Galimi du „Socialinių mokslų filosofijos“ rašymo būdai. Vienas jų sudėtingas, kai patyrę sociologai imasi filosofškai tirti savo disciplinos problemas. Kitas, paprastesnis, kai filosofija traktuojama kaip įvadas į socialinių mokslų pažinimą. Hollis pasirinko antrą variantą. Šis profesorius nėra pirmo ryškumo sociologijos žvaigždė, tačiau net ir garsiausiems autoriams dažnai nepavyksta parašyti tokio paprasto, aiškaus ir sistemiško vadovėlio. Šiuo požiūriu Hollis gali lygintis net su pačiu A. Ryanu, kuris ilgai buvo laikytas nepralenkiamu socialinių mokslų filosofijos vadovėlio autoriumi. Kiek silpnesnė antra knygos pusė, pradedant aštuntu skyriumi.

Hollis tikriausiai stebisi savo sėkme Lietuvoje. Tai jau antra jo knyga lietuvių kalba. Be to, jis turbūt neatsidžiaugia lietuvių leidėjų darbu. Lietuviškas „Socialinių mokslų filosofijos“ leidimas savo išvaizda gerokai pranoksta anglišką pirmtakę.

Alvydas Jokubaitis

Miłosz Czesław, *Pakelės šunytis*, iš lenkų k. vertė Vyturys Jarutis, Vilnius: Strofa, 2000, 352 p.

Konkrečia tema nesusietų eseistinių fragmentų ir eilėraščių rinkinyje poetas, pastaruoju metu pamėgęs sentencijos formą, nepuoselėdamas vilčių pagerinti visuomenę, tiesiog kreipiasi į ateitį, aptaria kasdienybės didybę ir mažmožius. Laisvai išsikalbama apie

poezijos ryšį su paslaptimi, religija, šamanizmu. Mintimis nuklystama į Afriką ir jaunystės Vilnių, kažkur tolimoje, pilkame vieškelyje šmėkštelėtasai pavadinimo šunytis. Vis dėlto neužmirštama, kad „visiškas išsilaisvinimas iš konkrečios vietos ir užkampio traukos baigiasi svetimybės mėgdžiojimu“ (p. 103).

Manfredas Žvirgždas

Nelaisvės metų atspindžiai, moksleivių rašiniai konkursui „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija“, sud. Dalia Kuodytė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2000, 654 p.

Tai „jau Nepriklausomoje Lietuvoje ir Nepriklausomai Lietuvai bręstančių piliečių“ ne tik literatūriniai rašiniai, bet ir istorijos referatai. Sudarytojos žodžiais, „knygai netiks jokie įprasti, stereotipiniai vertinimai. Jaunų žmonių mintys apie Tėvynę, pareigą jai, apie aukos prasmę tampa dvasiniu rūbu. Tokį rūbą prisimatuoti būtų pravartu ne vienam viską žinančiam ir viską keičiančiam tautiečiui“. Tai iš tikrųjų sveikintina knyga, labiau atspindinti ne nelaisvės metų patirtį, o jaunuomenės angažuotumą ir pilietinės savimonės daigus.

Gediminas Mikelaitytis

Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos, sud. Dieter Borchmayer, Viktor Žmegač, iš vokiečių k. vertė Rita Tūtlytė, Agnė Rudėnienė, Zofija Stanevičienė, Vilnius: Tyto alba, 2000, 381 p.

Jau kelintą sykį sprendžiama tokio tipo veikalų amžinoji problema – kaip gausią informaciją apie kurią nors sritį, žanrą ar srovę pateikti keliuose puslapiuose. Knyga sumanyta orientuojantis į enciklopedinę vokiečių literatūros mokslo prigimtį, praktiniams palyginimams daugiausia

irgi pasitelkiami vokiški pavyzdžiai, tačiau į apžvalgininkų akiratį (gal vieno iš sudarytojų, kroato, dėka) patenka ir kitų tautų grožinės kūrybos modernybės. Palyginti su panašaus viršelio Jeremy'o Hawthorno vertimu, šis, atrodo, ir profesionaliau parengtas, ir skirtas platesnei skaitančiai publikai.

Manfredas Žvirgždas

Pozostawione historii. Litwini o Polsce i polakach, pod redakcją Katarzyny Korzeniewskiej, Vladasa Syrutavičiausa, przekład Katarzyna Korzeniewska, Kraków: Znak, 1999, 180 s.

Lietuviai pratę klausyti ir skaityti kitus. Lietuviai daug ko nežinotų apie savo istoriją, jeigu apie juos nebūtų parašę kiti. Šis daugiausia istorikų straipsnių pagrindu parengtas rinkinys pirmas, kuriuo lietuviai atsako į lenkų pateiktą klausimą: ką šie apie juos mano ir kaip juos mato? Ar lietuviai pribrendo kalbėti, ar lenkai klausyti? Atsakymų knygoje galima rasti kur kas daugiau.

Mindaugas Paknys

Sicari Antonio, Portretai. Vardų kalendorius, sud. ir iš rusų k. vertė Stasė Rudalevičiūtė, Vilnius: S. Rudalevičiūtės individuali leidybos įmonė, 2000, 368 p.

Knygoje – 12 apybraižų apie žymiausius šventuosius nuo Pranciškaus Asyžiečio iki Maksimilijono Kolbės. Autorius, italų vienuolis karmelitas, aprašo šventuosius ne žyvatų stiliumi, o geba atskleisti asmenybių originalumą, žavesį, darbų reikšmę, parodyti jų gyvenimą ne trafaretiška pasaldinta, o kaip įtemptą šventėjimo dramą. Tik kodėl italų teologo knyga versta iš rusų kalbos?

Gediminas Mikelaitytis

Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990–

1998, kolektyvinė monografija, Aleksandras Dobryninas, Vladas Gaidys, Boguslavas Gruževskis ir kt., Vilnius: Garnelis, 2000, 216 p., 700 egz.

Knygoje pateikiami tyrimo „Socialinės – politinės Lietuvos raidos tendencijos ir valdžios veiksmų efektyvumas“ rezultatai, apibendrinimai, prognozės, iškeliamos aktualios socialinio kismo problemos. Čia pirmąkart po Nepriklausomybės atkūrimo nuodugnai, konceptualiai analizuojama socialinė visuomenės raida, ieškoma modelio, įgalinančio tirti vykdomos socialinės politikos veiksmingumą. Žymių Lietuvos politologų, sociologų, filosofų pateikiamos solidžios faktų, pokyčių išsklotinės neturėtų užgožti Vytauto Radžvilo išvada, kad „dar neįvyko lemiamas transformacijos lūžis, leidžiantis kalbėti, jog Lietuvoje susiformavo liberali pilietinė visuomenė, o šalis negrižtamai tapo Vakarų pasaulio dalimi“.

Gediminas Mikelaitytis

Staliūnas Darius, Visuomenė be Universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. viduryje – XX a. pradžia), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000, 215 p., 1000 egz. (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 16)

Knyga tokiu komplikuoju pavadinimu pasakoja vieną paprastą ir taurią istoriją apie Lietuvos visuomenės XIX a. viduryje – XX a. pradžioje puoselėtą norą atkurti aukštąją mokyklą. Autorius atkūrimo planus ir projektus analizuoja to laikotarpio „sociokultūrinių ir politinių procesų kontekste“ ir aptaria juos taikydamas ideologizuotą „modernumo-konservatyvumo“ modelį. Kauniečiams bus malonu sužinoti, kad Kaunas anuomet buvo „etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centras“ (p. 160).

Elijus Raila

Gerbiamas Redaktoriau,

priespaudos metų prisiminimai vis giliau grimzta į istoriją, kurią aprašo ir komentuoja daugiausia jau ne tu įvykių liudininkai. Sveikintina, kad jaunoji karta domisi istorija, tačiau greta vertingų ir įdomiai dabartinę situaciją atspindinčių pastebėjimų praeities vertinimas dažnai kertasi su gerai žinomais istoriniais faktais.

Teko susipažinti su Aufbruchu projektu, kurį Vilniaus universiteto Religijų studijų ir tyrimų centras atliko kartu su Vienos universitetu. Buvo tiriama Bažnyčios situacija Lietuvos visuomenėje sovietinės okupacijos laikais ir atgavus Nepriklausomybę. Gaila, kad projekto vadovai atsisakė istorinių šaltinių analizės, ir buvo pasitenkinta tik sociologiniais tyrinėjimais, apklausomis ir anketomis.

Neseniai susipažinau su simpoziumo, vykusio Osnabriuke spalio 25–29 d., medžiaga „Bažnyčios pokomunistinių transformacijų procese“ medžiaga.

Konferencijos moderatoriaus pranešime teigiama, kad po Nepriklausomybės paskelbimo Vatikano II Susirinkimo nutarimų aiškinimą ir jų įgyvendinimą reikėjo pradėti nuo nulio. Tai buvo padaryta RSTC atliktų tyrinėjimų ir ataskaitų pagrindu. Aišku, kad tyrinėti ir įgyvendinti Vatikano II Susirinkimo nutarimus sovietinės okupacijos laikais Lietuvoje buvo trukdoma. Apie tai girdėjome š. m. vasario 25 d. Vilniaus universiteto Bažnyčios istorijos kabineto ir LKMA organizuotoje konferencijoje „Visuotiniai Bažnyčios Susirinkimai ir Lietuva“. Šiuo klausimu istorikai vysk. Jonas Boruta, Irena Vaišvilaitė ir Arūnas Streikus skaitė pranešimus, išspausdintus LKMA „Metraštyje“, XVI tome. Ši problema buvo plačiai nagrinėjama istorikės Ingridos Čaplikaitės darbe „Lietuviai Vatikano II Visuotiniame Susirinkime“, išspausdintame LKMA „Metraščio“ XV tome,

taip pat ir mūsų pačių prisiminimai liudija ką kita, negu dabar gautos sociologinių apklausų būdu daromos išvados. „Vatikano II Susirinkimo nutarimai“ Lietuvoje į lietuvių kalbą buvo išversti Kaune 1968 m. ir išleisti Lietuvos TSR Vyskupų ordinarų kolegijos. (Tuo pat metu, 1967–1968 m., išėvijos dvasininkai išvertė į lietuvių kalbą ir išleido tris tomus „II Vatikano dokumentai“.)

Rytų Aukštaitijos katalikų jaunimo centras Zarasuose tik pakartojė „II Vatikano Susirinkimo Nutarimų“ 1968 m. laidą. Kunigams, klierikams, vienuoliams ir besidomintiems tikintiesiems šie dokumentai buvo daugiau ar mažiau prieinami.

Jau apie 1975 m. buvo įvestas lotyniškas „Vatikano II mišiolas“, o 1982 m. buvo išleistas „Gedulinis mišiolas“ ir Mišių Eucharistinės maldos (Mišių kanonas) lietuvių kalba. Tais pačiais metais buvo išleisti Vatikano II Susirinkimo nutarimu reformuoti „Skaitiniai sekmadienių ir šventadienių Mišioms“. 1987 m. Lietuvos vyskupų konferencijos liturginė komisija išleido reformuotą „Pagrindinį Mišiola“ lietuvių kalba. Kun. Vaclovo Aliulio MIC vadovaujama Liturginė komisija atliko didžiulį darbą dar sovietinės okupacijos metais, pagal Vatikano II Susirinkimo nutarimus atnaujindama liturgiją.

Taigi atgavus Nepriklausomybę net ir liturgijos reformą pradėjome ne nuo nulio.

Panašiai buvo ir su vienuolinio gyvenimo reformomis. Maždaug apie 1978–1979 m. pagrindžio sąlygomis buvo organizuoti vienuolynų generalinių vyresniųjų pasitarimai (dabartinės Lietuvos moterų vienuolijų aukštesniųjų vyresniųjų konferencijos prototipas), vykdamę reguliariai. Jūs organizuodavo kun. Pranas Račiūnas MIC, kuris seserims perteikdavo naujusias pagal Vatikano II Susirinkimo nutarimų dvasią daromas reformas,

nagrinėdavo Nutarimų prasmę, ragindavo seseris juos studijuoti. Kun. Prano Račiūno MIC iniciatyva buvo pertvarkomos kongregacijų regulos pagal Vatikano II Susirinkimo nutarimus. (Vėliau, atgavus Nepriklausomybę, vienuolynų regulų pertvarkymas, padedant seserims iš JAV, jau buvo antroji redakcija.)

Įdomu tai, kad nors sovietiniais laikais vienuolijų veikla buvo oficialiai uždrausta, 1968 m. Lietuvoje leidžiant „II Vatikano Susirinkimo Nutarimus“, buvo išleistas Vatikano II Susirinkimo dekretas apie vienuolių gyvenimo atnaujinimą *Perfecte caritatis*. Jis buvo studijuojamas vyresniųjų susirinkimuose, noviciatuose ir junjoratuose, naudojamas kasdieniam skaitymui.

Tarp daugybės savilaidos būdu išverstų ir slapta mašinraščiu dauginamų religinių knygų buvo ir italų teologo Aleksandro Tronzato „Vienuolė po II Vatikano Susirinkimo“. Vienuolinio gyvenimo atsinaujinimas atgavus Nepriklausomybę taip pat prasidėjo ne nuo nulio, nes buvo verčiama ir savilaidos būdu dauginama dvasinio gyvenimo ugdymo literatūra, atspindinti Vatikano II Susirinkimo nutarimų dvasią. Daug literatūros apie Susirinkimo nutarimų įgyvendinimą buvo galima rasti pagrindžio sąlygomis ėjusiam periodiniame leidinyje „Tiesos kelias“.

Labai gaila, kad atliekant rimtus tyrimus nebuvo pasinaudota Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomu kun. Prano Račiūno MIC dokumentų ir rankraščių fondu. Jame sukaupti ne tik jo, bet ir vysk. Liudo Povilonio MIC dokumentai, nagrinėjantys Vatikano II Susirinkimo nutarimų įgyvendinimą okupuotoje Lietuvoje tiek liturgijoje, tiek kunigų darbe bei kitose gyvenimo srityse.

Elena Šuliauskaitė

Istoriniai dienoraščiai

PALEMONAS DRAČIULA

I

1251 metais Mindaugas, gelbėdamasis nuo vidaus priešų ir skindamas kelią tūkstančiams lietuvių, užsidarė Vorkutos pilyje.

Štai kodėl Lietuvoje jos niekas neranda.

II

Martynas Mažvydas gyveno skurde, todėl buvo labai pavydus. Liuteriui pavydėjo šlovės, Kalvinui – išsimokslinimo, o Žygimantui Augustui – Barboros meilės. Kai 1547 metais Žygimantas Augustas vedė Barborą Radvilaite, Mažvydas, norėdamas pasipuikuoti prieš karališkąją šeimą, išleido pirmąją lietuvišką knygą – „dėl berneliu jaunu“. Barborą tai labai sukrėtė, jai ant pilvo iškilo votis, ir netrukus ji pasimirė.

III

Kazimieras Semenavičius buvo pamaldus ir smalsus žmogus, labai mylėjo savo tėvynę ir mėgo stebėti nakties dangų. Žvaigždės jam priminė Viešpaties strazdanas, o mėnulis – Viešpaties bamba. Sykį jis sunkiai atsiduso: – Kaip norėčiau susirangyti ant Viešpaties kelių ir pūstelti mėnulio ragelį, bet užvis labiausiai norėčiau pažiūrėti, ar dar toli kazokai nuo Vilniaus.

Taip jis sukūrė daugiapakopę raketą. Ėjo 1650-ieji.

IV

1812 metų birželį Simonas Daukantas rinko girioje vaistažoles, kai iš pasalų užpuolė milžiniškas žemaičių

lokys. Daukantas baisiausiai išsigando, mintyse atsisveikino su gimtuoju sodžiumi, tačiau netikėtai pasirodęs raitelis pašovė tą žvėrį. Tai buvo Napoleonas Bonapartas, ką tik įžengęs į Lietuvą.

Atsitokėjęs Daukantas pėsčiomis patraukė į Vilnių, susirado čia didįjį karvedį ir, norėdamas atsidėkoti, pakuždėjo jam apie šv. Onos bažnyčią...

V

Kai Simonas Daukantas dirbo Peterburge, labai mėgo lankytis aukštuomenės pobūviuose. Bet kadangi pats gerdavo tik „gorkuju“, tai greitai prisiliuobdavo ir kieno nors įkyriai vis prašydavo, kad leistų isikibti „pod myšku“.

Dėl to vėlesni lietuviai, prastai mokėję rusiškai, ir praminė Daukantą „vargo pele“.

VI

1863 metų sukilimas Simoną Daukantą užklupo pirtyje. Jis džiugiai prunkstė ir pėrėsi, kai atėję kazokai išvarė jį nuogutėlį į šaltį. Šis paslydęs nelaimingai krito ant baisaus gruodo ir be galo susitrenkė kairę krūtinės pusę, kelias sekundes gulėjo nesikeldamas, paskui kelis kartus apsivertė, kol atsistojo, apsipylė krauju, nes prasikirto dantenos.

Štai tada Daukantas ir palygino save su žalia bruknele, nuo speigų apšarmojusia.

VII

Simonui Daukantui patikdavo išėiti į kemsynus ir slapčiomis ste-

bėti, kaip gyvatės poruojasi, bet užvis labiausiai jam patikdavo rinkti gyvačių išnarus. Manė, kad jų odos raštas ir yra tikrieji žemaičių rašmenys, kuriuos jis privalo perskaityti. Tačiau metai slinko, galva drumstėsi, o roplių vis mažėjo. Ilgainiui Daukantas visai susitraukė, nuolatos pyko ir šnypstė, apsisiautė ilgu „šliaproku“, užsidėjo raudoną „jermulką“ su kutu, dar parašė „Gyvatas didžiųjų karvaidų senovės“ ir mirė, atsisukęs į girią.

VIII

1935 metų gegužės 17 dieną Tilžėje susirinkusi minia šūkavo prieš Vydūną, paskui ėmė daužyti jo buto langus, o Vydūnas, klausydamasis dūžtančių stiklų, vaikščiojo po kambarius ir giedojo: „Dao de dzing, dao de dzing...“

IX

1952 metų gruodį Vydūnas Detmolde pateko po motociklu ir buvo sužeistas. Jis iššoko į kelią, norėdamas įsitikinti, ar šis judantis mechanizmas su dūmine uodega ir yra Amžinoji Visatos Priežastis, iš kurios viskas kyla, viskas joje būna ir vėl į ją sugrįžta.

Po poros mėnesių Vydūnas sugrįžo į žemės dulkes.

X

Šiuolaikinis vaizdelis: Jurgis Kairys – tai dangaus „bomžas“, klajojantis po tiltais ir norintis nakvoti Prezidentūroje.

Iš tiesų... juokinga...